

Szépirodalom

Markó Béla versei	5
Borsodi L. László versei	7
Lövetei Lázár László: „Nincs hangom...”	10
Tóháti Zsuzsa versei	12
Boda Edit versei	14
Cseh Katalin versei	16
Kelemen Hunor: Santa Galamb	18
Bódi Péter: Ahová születni kell	28
Szarvas Ferenc: Mák	35
Farkas Gábor versei	41
André András versei	44
Csatári Tímea versei	46
Csász Gergő versei	48
Farkas Arnold Levente: Überfunky	50
Erdei L. Tamás: Genius Montis	54
Gál János versei	74
Juhász Róbert: Lelet	76
Kovács Újszászy Péter versei	77
Váry O. Péter: Arcok a múltból	79

Pályakép

A felhők elmennek és jön a mosoly (Székely Ferenc beszélgetése Kakas Zoltán, Orbán Balázs-díjas néprajzkutatóval)	86
--	----

Aranyág

Péntek János: Az indulás és a kiépülés kegyelmi időszaka (A néprajz szakos képzés újraindítása a kolozsvári egyetemen, 1990–2002)	108
--	-----

Ujjlenyomat

B. Kovács András: Nem egészen önkéntes száműzetésben II. (<i>Bukaresti napló 1982–88</i>)	123
--	-----

Irattár

Balogh László: Napló II.	141
----------------------------------	-----

Szemle

Hegedüs Imre János: „...beállottam írónak” Az Orbán Balázs- nagymonográfiáról (Balázs Ádám: <i>A legnagyobb székely. Orbán Balázs élete és munkássága</i>)	165
Borcsa János: Megelevenített családtörténet (Gergely Emese: <i>Szent Márton köpenye</i>)	173
Zsidó Ferenc: Háromszéki líra, nem csak háromszékieknek (<i>Háromszéki költők antológiája</i>)	177
Előfizetők névsora	180

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorzsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Lestyán Csaba (lestyanacsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Máthé Zsejke (zsejkeamathe@gmail.com)
KÖNYVELŐ: Nagy Csilla (harmatcsepp.nagy@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSÁK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lövétei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánzos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke - Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997-2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266-311 775, (004)0266-311 026 (fax), (004)0746-195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: egy évre 90,00 lej
Külföldieknek: egy évre 96,00 lej (7800 Ft / 30 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Máthé Zsejke - Editura Harghita, Pf. 149
Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON
Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Markó Béla
GÖRÖG MINTA

Lehet, hogy utoljára idekint.
Aztán már nem tudom. Éppen olyan
a tenger. Látni akartam megint.
Akárcsak eddig, megjön s elrohan

a hullám, mintha hozna valami
újat. Valami mást. Kagylót, sirályt.
S valóban. Nyilván nem a tavalyi
egyik sem. Új szolgát és új királyt

teremt magának. Eljátszik velük,
majd félredobja. Semmi sem örök,
csak fent az ég és lent a víz. Derűt,

borút próbálgat, olykor mennydörög,
máskor nyugodt, de nem múlik, s nekem
ilyesmi kell most, ami végtelen.

Nea Potidea, 2023. augusztus 13.

GÖRÖG HEGY

Itt összeszűkül a tengeröböl,
s ha tiszta az idő, a messzeségben
hóval borítva fel-feltündököl
az istenek hegye, hol réges-régen

nyüzsögtek még a halhatatlanok,
aztán kihaltak. Vagy csak nem akarnak
mutatkozni. S most fehéren ragyog,
mint szobor, mit lepellel letakartak.

Mégis remélem, hogy nem volt hiába
sok gyarló isten, s hátha nem lehet
továbbra sem megmászni a hegyet,

és szükség lesz még a fantáziánkra.
Pedig ma már akárki fel tud menni.
De aki felmegy, annak nincs ott semmi.

Nea Potidea, 2023. augusztus 14.

GÖRÖG TANULSÁG

Lement a vízen már a nap, de fent még
megcsillan a fény a sirályok szárnyán.
Ki tudja, hogyha én is köztük lennék,
csak az odalenti sötétet látnám,

mert lassan egybemosódnak az árnyak,
és egyre fogy belőlünk is a nappal.
Merre vannak, akik hazataláltak?
Már nincs ott ajtó. Nincs terített asztal.

Ennyi hazám volt csak. Napfény egy szárnyon.
Hogy szerethessem, messziről kell látnom.
Mástól sötétül, és mástól világít.

Csupa visszfény. Csupa visszaverődés.
Akár a villámlás utáni dörgés.
Ami elmúlt, csak az hallszik idáig.

Nea Potidea, 2023. augusztus 15.

Borsodi L. László

LÉPCSŐ, LÉTRA

Miért költöztél ki a lakásodból,
miért kapcsoltál ki telefont, villanyt,
miért tértél ki előlem az utcán,
idegen városban miért hagytál veszni,
miért hallgattál nappal és éjjel?
Miért nem törtél legalább gallyat,
miért nem szórtál morzsát, követ,
miért nem vésted nevedet fába,
miért nem bíztad hangod madarakra,
remegésedet nyúlra, mókusra, őzre?
Miért akartad, és miért nem akartad?
Fűszálak, szelek, vízcseppek, holdak?
Meddig készülődjek, magammal mennyit?
Honnan induljak, hová ne érkezsem?
Miért nincs hozzád lépcső vagy létra?

SÖTÉTBEN, FÁZVA

Nem tudom, nézel-e, s ha igen, honnan, hogyan:
hogy állandóan figyelsz, vagy leskelődsz utánam,
hogy figyelmed fókuszában vagyok,
vagy perifériás látásod észlel csupán.
Nem tudom, nem tudhatom, milyen a tekinteted,
amikor tényleg az akarok lenni, akinek látszom,
amikor játszom másokkal, és szabad így leszek,
majd menekülőre fogom előlük, magam elől,
miközben te tudod, nincs mód megszökni tőled.
Nem tudom, mit érezhetsz, ha rosszat gondolok,
ha számon kérlek, vagy rólad megfeledekzem,
és időszerűek-e a jelzéseid, hogy újrakezddjem,

biztatsz-e, vagy végképp lemondnál rólam.
Bárhogy van, tiéd a hatalom, mindent megtehetsz,
azt is, hogy nem teszel semmit, szemed behunyod,
ahogy lehunyom én is, hogy meg ne lássalak,
csak elképzeld: fejemet öledbe hajtom,
vagy fázok egyedül, ahogy fázol te is nélkülem.

MÁSOK ÁLMA

Ad notam Ady Endre

Évek, évtizedek óta nincs semmim,
csak a szavaim vannak, a szavaim,
hosszú hajam, gyenge bal szemem,
a túlsúlyom és súlyos bűneim.
Csak anyyim van, amit megtettem,
elkövettem vagy elmulasztottam –
másokért, magamért, érted, ellened.
Szobám cella, kamrám jéghideg,
pincém verem, kertem csupa gyom.
Indulnék, indulnék én vissza, haza,
de az úton medvék, bennem farkasok,
akiket szerettem, messze – föld alatt,
és te is csak mások álmaiban laksz.
Nincseimmel most mihez kezdjek,
s mi lesz, ha egyszer megszámllalod?

ÉSZAKNAK, DÉLNEK

Hiába esik, hiába fúj.
Napsütésre miért, meddig?
Elindulhatunk a hegyre,
ahol, lehet, örök a nyár,
vagy tán örökebb a tél.

Indulhatunk, visz a lábunk,
de jól tudjuk, nem hív senki,
s nincs, ki itt lenn visszatartson.
A fákra gyanta vagy hó tapad,
nem kérdezzük, melyik, miért.
Szemünk felhőt keres, csillagot,
míg bennünk tavak sejlének.
S ha eljutnánk a szemhatárig,
megyünk tovább északnak, délnek.

*Csíksomlyó,
2021. július 23–25.*

*Gyökeret vertek lábaink, 2023
(100 x 100 cm, akril, vászon)*

Lövétei Lázár László

„NINCS HANGOM...”¹

A 80 éves Király Lászlónak

*„Júliusban, amikor nappal negyven fokot is mérnek,
a kontinentális Kolima hőmérséklet-egyensúlya,
engedelmeskedve a váratlan esőzések súlyos erejének,
az erdei tisztásokon, az embert szinte megijesztve,
természetellenesen nagy vargányákat nevel.”*

(Varlam Salamov: Vízésés)

„Nincs hangom” – mondtad legutóbb
Amikor Kolozsvárra menet
Megálltam nálatok egy kávéra Sóváradon
„Nincs hangom” – mondtad a világ legtermészetesebb hangján
Semmi képes beszéd
Semmi mély hallgatásban torkom elrekedt
Mindössze annyit akartál közölni
Hogy ritkán térnek be hozzátok látogatók
Nincs senki
Akihez két szót szólhatnál
„De verset azért írsz?” – kérdeztem szinte követelőzve

„Még hogy nincs hangja!” – méltatlankodtam magamban
Kolozsvár felé autózva
„Épp Laci bácsinak ne lenne hangja?” –
S máris zsongott a fejem a KL-kötetcímektől:
A Bethlen bástya dallama mégis micsoda
És *Az elfelejtett hadsereg* fegyvercsörgése mégis micsoda
És a *Míg gyönyörű késemet fenem* acélpengése mégis micsoda
És *A Csomolungma* bár hangzavara mégis micsoda
És az *Azték imádság* kántálása mégis micsoda

---

1 A Székelyföld szerkesztősége szeretettel köszönti a nyolcvanéves Király Lászlót

És a *Janicsártemető* fülsiketítő csöndje mégis micsoda... -
Nem jutott ugyan eszembe az összes kötetcím
De biztos voltam benne
Hogy ha egyszer felsorolnám őket
Lazán kisülne belőlük egy Bach-féle
32 ütemes *Goldberg-variációk*

„Ne költösködj!” – korholtam magam
Immár a Feleki-tetőn
„Laci bácsinak nincs szüksége erre a »bachos« sznobkodásra
Nagy költő és kész
Vannak ilyenek”
Eszembe is jutott rögtön
Hogy Új-Mexikóban
A 4013 méteres Wheeler-csúcs alatt
Szinte napraforgó nagyságú margarétába botlottam
Erről meg a lágerlakó Varlam Salamov prózája jutott eszembe
Aki ijesztő nagyságú szibériai vargányákról ír
Amiknek a kalapja „félméter átmérőjű is lehet”
Igaz
A gombáktól egy köpésre
„a mély szakadékokban a téli, örökös jég lapul”
Hoppá:
Az örök hó határa –
Ezt is Laci bácsi írta
Vajon meddig kéne autóznom
Hogy eszembe jusson az összes KL-kötetcím
„Még hogy nincs hangja!”

Tóháti Zsuzsa
RÁD BÍZOTT ÉRTÉKEIM

Ahogy a fák is ősszel bizonyára megkönnyebbülnek,
mikor utolsó levelük is a földre hull,
úgy érzem én is magam, mikor
rád bízom értékeim. Szavaim, tetteim tiszta tóba hullnak,
nem kötlek béklyókkal, de bízom égiszedben.
Dolgok ülepednek benned, tisztulok.
Gondolatok, vágyak érnek földet,
partjaidat mossák rád bízott értékeim.

Belső erők alakítanak, formálnak képekre, bőröm alatt utazol.
Csendemet megosztod, határaidat nem véded, ahogy én is hagyom,
hogy területeimre lépj. Villámokat szelidítesz bennem, soha le nem írt
betűket olvasol. Repedéseimben gyönyörködsz, és én önként
állítom új pályára kontúrjaimat. Együtt gyökerezünk
ismét a földre, és hisszük, hogy ezután minden más lehet.
Vad bízza így a vadászra utolsó tekintetét.

Hideg van, és én rád bízom lényegemet. Terheimtől szabadulok,
leírhatatlan jeleimet átengedem neked. Bizonytalan hitem, fáradt
lépéseim,
a nappalok csöndjét, esték fényfoszlányait. Benned áradok,
belém öltözöl, és én beléd költözök. Nem kell más idő,
átnyújtom neked vélt s valós magam,
elhagynak, mint lombtalan erdőt az ég madarai,
tiszta arcodon tükröződnek ezentúl rád bízott értékeim.

ÉN, A DARVAK

Szárnyunk nyújtózó óceánok karja,
hangunk alvók fülébe kúszó távoli dal,

felhők vagyunk, lomha szél,
hűséges szemünk körbe-körbejár.
Barátainkat elkísérjük földön és égen,
úgy, mint ellenségeinket,
és csak mi látjuk, hogy az ember
egyszer hal meg, s egyszer él.
Tollaink ősi kövületek
mintáit hordozzák,
fejünk fölött villámok sűrögnek,
a dübörgő égzengés
mi magunk vagyunk.
Egyre magasabbra s magasabbra
vagyunk, közben
zárt ajtók, behúzott függönyök mögé lesünk,
és csak mi látjuk, hogy aki nincs,
az ideát maradtak közt mégis otthon lehet.
A fényes ég a mi néptelen utcánk,
ha elfelednénk, hol leljük hazánkat,
távoli, idegen földekre bujdosunk.
Éjszakánként szárnycsapásaink
lelassulnak,
ismeretlen partokon állomásozunk,
és csak mi látjuk, hogy ami elmúlt,
az ember mellkasába éjjelente vissza-visszajár.
Hajnal előtt még egyszer
lehajtjuk fejünket,
majd egy precíz elrugaszkodással
ismét útra kelünk, hogy
bejárjuk az eget kelettől nyugatig,
és csak mi látjuk, mikor az alábukó nap utolsó fényei
egyazon időben
vörösre festik a láthatárt keleten,
miközben pehelytollaink alatt szívverésünk
egy ütemre gyorsul.

Boda Edit

ZÉRÓTÉRKÉP

Mi' szép elégni fénygolyók között,
vagy csillagok vizétől nyaldosott
torony csúcsán pitypang magjának lenni,
s az idő csúzlíját félrevetni.
Lenni és nem lenni egyre megy.

Mit állítsak a semmi ellenébe?
Egymás lábnyomába lépő csöndekert,
elfelejtett dombot, ahol virágok nyílnak,
és engem felejtő réti tölgy kéregdarabjait.

HOMOKI KAGYLÓ

Ide ki hozta, ki űzte, madár tányérja, béka sajkája volt?
Alföldi homokba, pockok közé hogy került
a gyöngyházás fél kagyló?

DOBPERGÉS

A pusztaság epicentrumában fénylik az árok,
feszül, mint hangszeren a húr,
szívtől szívig szalad. A kalangyák alól
elszabadult lobogásban porlik a kőkemény tűz.
Rohannak az aszály gombolyagával versenyt
a fekete lovak, gyeplőjük félrevetve.
Arrébb egy malomkerék.
Néhai vizek locsogó beszéde hangzik:
a molnárnék kertjéből kilopta a szél a vadvirágokat.
Dobok peregnek. A szegre akasztott kalapot

elemeli a hold, s a harmadik határba dobja.
Ki fut a réten hajadon fővel?
A hatalmas ég alatt mind itt vagyunk.
Pergőlélek. Vadkapor illat.
Gyehennalépcsőre ülő kis kuvik.

CAMERA OBSCURA

Nyitott szemmel kőről álmodom.
A kő után őszapó pihéje hull.
A pusztaságban félkész szigetetek.
Barbárok pajzscsattogása valahol.

*Erózió, 2019
(100 x 120 cm, akril, vászon)*

Cseh Katalin

MESE

Előkelő szorongás lakik bennem
a hetvenhetedik szobában
szép mint egy hercegisasszony
nagyokat sóhajt kényeskedik
fanyalog állandó várakozásban él
társalkodónőjének szeretne
én nem akarom tiltakozom
legszívesebben kitenném a szűrét
de nem lehet bérleti szerződése
meghatározatlan időre szól
a hetvenhetedik szobába soha be nem lépek
a hetvenhatodikban ragadok s onnan
egy tapodtat sem tovább
itt lébecol a felnőtt magány
karonülő volt hajdanán
mit akar tőlem nem tudom
kánikulában is szüntelen
jégvirágzik az ablakom

SÉTA

Sétálni megyünk, jobb felemen az egyik lány,
bal felemen a másik, belém karolnak,
óvatosan lépkedünk, majd egyre magabiztosabban,
beszélgetünk, nevetgélünk, megszólal a magasabbik:
valami menő helyre vigyen most minket!
Az alacsonyabb lány megismétli a kérést.
Elviszlek egy igen elegáns cukrászdába,
mondom, fölragyog az arcuk.
A teraszon foglalunk helyet, kellemes szimfonikus

zene szól, sütit rendelünk és limonádét,
remek a hangulat, ennél remekebb nem is lehetne.

Majd továbbsétálunk a késő nyári alkonyatban,
nemsokára sötétedik, jegyzem meg félhangosan,
mit számít az nekünk, nevetnek felszabadultan,
bennünk mindig sötétség van, akkor is, ha kint virrad,
de ezt maga is tudja, s egyszerre fordulnak felém.

Jobb felemen az egyik lány, bal felemen a másik,
megyünk a szürkületben, egyre töményebb lesz a sötét,
most én karolok beléjük, kivezetnek a világoasságba.

FELOLVASÁS

Fiatal arcán egy-két filigrán ránc,
porcelánbaba-mosoly,
tekintetében higgadt szomorúság.
A szomszéd ágyra ülök, kezdődhet
a felolvasás? Fejével int, hogy igen.
A halhatatlanságra vágó királyfit olvasom,
nem sietek, lassan, nyugodtan hömpölyögnek
a sorok, kint elered az eső, hangosan kopog
a cserepeken. Szeretnél még egy mesét?
Boldogan bólogat, még két mesét olvasok,
aztán a takaró alól kiemeli kezét,
a jobb kéz segíti a bénult balt,
emelkednek a karok, amennyire emelkedhetnek,
meg szeretne ölelni, odamegyek, lehajolok:
gyöngye karok markos szorítása.
Búcsúzom, még mindig mosolyog,
kilépek az ajtón, fejét felém fordítja,
szemében a megszeppent örökkévalóság.

Kelemen Hunor

SÁNTA GALAMB

A mikor két nap után áthoztak ebbe a frissen meszelt épületbe, biztos voltam benne, hogy most mindenféle orvosi vizsgálatok következnek. Már éreztem a tű szúrását az alkaromon, miután egy morcos nővér megkeresi a vénámat, majd a fémes hideget a mellkasomon, a hátamon, ahogy meghallgatják a belsőm egy-egy kisebb részét, majd megkopogtatják, belenéznek a számba. Olyankor mindig erős hányingerem van, s néha kedvem is hozzá, hogy szembehányjam az ápolót. Ezt többször elképzeltem, amikor az iskolában friss jelek után kutatva folyton a torkunkat vizsgálták. De az is már elég rég volt. Miután leléptem a suliból és eldöntöttem, hogy ennyi elég volt, azóta senki sem kíváncsi a torkomra, a fülemre, nem keresi a tetveket a hajamban.

Most meg itt megyek a folyosón két rendőr kíséretében, ismerős kórházi szag. Régen apát, amikor az öregét látogatta, néhányszor elkísértem a városi kórházba. Apa mindig elhúzta az orrát, és nagy okosan kijelentette: ebben a szagban egyszerűen lehetetlen meggyógyulni.

Jó ideje már apa nem mond semmit. Nekem biztosan nem. Négy éve nem láttam, hírem sincs felőle. Anya szerint itthagytott bennünket a szarházi. Az elején még sírva, hisztérikusan zokogva mondta. Mostanában, ha nagy ritkán szóba kerül, csak annyit mond, hogy az anyja picsája.

Mások szerint valahol börtönben ül, mert mindig is törvénykerülő volt. Szerintem ő sohasem kerülte a törvényt, de való igaz, folyton beleütközött. Jobb lett volna, ha kerüli.

Nagyanyám szerint biztosan megdöglött valahol, legalábbis azt érdelte volna. Ő soha ki nem állhatta a papát. Én meg a nagyit nem bírom elviselni, mert úgy beszél a papáról, mintha csak egy rühös kutya lenne. Szerencsére évente csak egyszer találkozunk, de nekem fél óra után már az is soknak tűnik.

Szerintem a papa Amerikában van, mert sokszor hallottam, ahogy Amerika után sóhajtozott. Azt mondta, hogy ő ott biztosan megütné a

főnyereményt, mert az az egyetlen igazi ország, ahol érdemes élni. Az a tuti hely.

Már a második emeleten járunk, eddig sehol nem álltunk meg. A folyosó végén, az utolsó előtti ajtón azt írja, hogy pszichiátria. A kis keretben nincs név, pedig szeretem tudni, hogy kivel van dolgom. Amíg az idősebb, nagyhasú rendőr kopogtat, arra gondolok, hogy ezek most a fejemmel folytatják. Ócska trükk, abba nem lát bele senki. Sokszor még számomra is sötét erdő.

Egy kedves hölgy fogad, nincs kora. Lehet harminc, de akár hatvan is. Attól függ, hogyan esik a fény az arcára és milyen éjszakája volt. A rendőröket kiküldi, de előbb aláír egy papírt, gondolom azt, hogy megérkeztem, átvett. Most az ő leltárán vagyok. Az ember mindig valakinek a leltárán van, nincs olyan, hogy nem tartanak nyilván.

A kortalan pszichiáter kézfogása határozott volt, de nem túl erős. Egyszerre volt nőies és kemény. Visszaült a levelibéka-zöld fotelbe, a vele szemben lévő szürke fotelre mutatott és kérte, hogy üljek le. Biztos voltam abban, hogy ez is valami csel: kér, nem utasít. Hellyel kínál, nem parancsolgat. Kettőnk között egy alacsony asztalka állt, rajta teáskanna két csészével. Nekem is töltött a teából, majd a mézesbögrét felém tolta. Édesítem ízlésem szerint, biztatott kedvesen. Nem szoktam zavarba jönni. Ahol én élek, ott egészen korán megtanulja az ember, hogy ne jöjjön zavarba. Az csak rontja az esélyeid, nem engedheted meg magadnak az ilyesmit. Most mégis zavarba jöttem és a mézet hosszan végigcsöpögtettem az asztalon. Nem mondott semmit, nem ugrott letörölni, nem szidott meg, nem óbégatott, csak némán követett a tekintetével. Ez is a vizsgálat része, gondoltam. Itt minden mozdulat, szó, gesztus, pillantás számít. Eszembe jutott az a néhány film, amit még az egyik barátnőmmel néztem meg. Nagyobb volt nálam, két évvel járt fölöttem, egy másik világból jött, most már egyetemista. Mindig olyan filmet választott, amelyben az emberek lelkében áskáltak. Ha igaz, pszichológus lesz belőle. Mindig bennem vájkált, nem bírtam sokáig. Mondtam neki, ne ásson túl mélyre, mert olyasmit találhat, ami nem fog tetszeni.

Most ez a kortalan nő azt kell megvizsgálja, hogy beszámítható vagyok vagy sem.

Ez most nagyon fontos, magyarázza.

Én úgy teszek, mint akit egyáltalán nem érdekel az, amit mond. Amikor beléptem ide, akkor eldöntöttem, hogy semmire sem fogok válaszolni. Néma maradok.

Már egy órája próbálkozik. Gyerekkorom, család, rémálmaim, viszonyom anyámmal, apámmal.

A nap főnőbb kúszott, nem süt be már az ablakon, nincs fény az arcán. Most öregebbnek tűnik és fáradtabbnak. De van türelme a banyának, gondolom. És nekem is van türelmem, ami az utóbbi napok történései után még engem is meglep.

Az a helyzet, hogy nekem aztán tényleg van időm. Már mindegy, nincs semmi vesztenivalóm. Amióta elkaptak, azóta minden perc abból az időből telik, amit biztosan rám fognak verni.

Egy dolog most mégis bánt. Anyának megígértem, hogy tizennyolcadik születésnapomat együtt fogjuk ünnepelni. Tudom, hogy vacsorával készül, az összes dugi pénzét erre költötte. Vásárolt pezsgőt is. Nálunk a házban még nem járt igazi pezsgó. Sör akadt néha, kevert pálinka vagy kannás bor, különösen, amíg apa is velünk élt. Egyszer szereztem egy üveg Jack Daniel's whiskyt, jól eldugtam, de anyám valamelyik kuncsaftja megtalálta és egyetlen korty sem maradt az üvegben.

Most már hétszentség, hogy ezt az ígéretemet sem tudom betartani. Nem az első, hozzá van szokva, de ez most különösen bánt. Anya megérdemelte volna, hogy pár órára boldog legyen. Ehelyett most rohangál, keresi a segítséget, könyörög mindenféle férfiakra, akik megfordultak nála, miután a papa lelépett. Biztos vagyok benne, hogy mindenki hátat fordít neki. Mindig egy naiv volt. Meg akar menteni, de már késő.

Milyen boldog volt, amikor elkezdtem dolgozni. Soha nem felejttem el azt a büszke arcot és tekintetet. Próbálta visszatartani a könnyeit, de ahhoz neki nem volt elég gyakorlata. Folyton elsírta magát. Én meg úgy tettem, mintha észre sem venném. Csak megöleltem és a feje búbjára adtam egy puszit.

Nem a munka utáni vágy hajtott dolgozni. A csavargást ugyan már kezdtem unni, de a napi rendszeres munka nem vonzott. Néha vállaltam egy-két apró alkalmi munkát, ám nem akartam beleragadni a nagy fiúk bandájába. Amikor apám egy régi havere hívott segédmunkásnak az építkezésre, anyám miatt döntöttem úgy, hogy megpróbálom. Ezt neki nem mondtam meg, ha rákérdez, akkor sem ismerem be. Pénzt akartam

keresni, hogy neki ne kelljen sem értem, sem magáért kuncsaftokat fogadnia.

Szerettem dolgozni az építőtelepen. A gazdagoknak építettünk házakat. A nagyon gazdagoknak medence is kellett, meg minden szar az udvarra. Garázsból legalább kettő.

A folyó túloldalán sokat csavarogtam a sulis után, főleg a régi gyártelepen. Most a gyárak helyére hatalmas házak épülnek. Bele lehet szédülni. Ott minden túlzottan nagy és hivalkodó. Segédmunkás voltam, mindent elvégeztem, amit rám bízta. A szemem folyton a mestereken volt, újra azt éreztem, hogy tanulni akarok. Leginkább azt szerettem, amikor az ácsokkal a tetőn dolgozhattam. Nem ismertem még a kötéseket, de a dőlésszöveget ki tudtam számolni, és a rajzból azonnal megértettem, hogy mire gondolt a tervező. Egyszerre több házon is dolgoztunk. Szerettem állni a magasban a gerendákon és érezni arcomon, mellkasomon, nyakamon a szelet és orromban a fa illatát. Tartottam az arcom a napsütésben, és olyan volt, mintha szárnyalnék. Soha nem éreztem magam annyira szabadnak, mint ott, fent a gerendákon. Elfelejtettem minden nyomorúságomat. Elfelejtettem a rohadt délutánokat, amikor a szél az apró házak közé fújja a bűdös iszapszagot, elfelejtettem a mindig homályos házikónkat a sarkon, ahol anyával élünk, elfelejtettem az összes rémes viskót az utcánkban, a kóbor kutyákat, az alkesz szomszédokat, a drogoktól szétesett arcokat, elfelejtettem az ecetszagú szegénységet, amit ünnepeken olcsó kölnivel próbáltak elnyomni.

Ott fent a tetőn percekgig szárnyaltam és megszegtem a legfontosabb tiltást: álmodoztam.

Ahol én éltem, ott nem szabadott álmodozni. Az veszélyes, hallottam már egészen kiskoromtól. Itt mindenki a földön jár és a holnapi napnál távolabbra nem lát, de nem is próbál messzibbre nézni. Abba bele lehet vakulni. A többség csak aznap estig merte előre küldeni a tekintetét: legyen, amit az asztalra tenni vacsorára.

Abban a néhány utcában a város szélén, ahol a folyó egy hatalmas kanyart vett, egy szabálytalan és nagy hasú torz u betűt írt le, majd folytatta az útját, abban a zsebben laktunk. Iszaptelepnek hívták. Régen feltöltötte a folyó ezt a részt mindenféle hordalékkal. Három oldalról a víz határolta, le is zárta, míg az egyetlen kijáratot állandóan egy kutyafalka őrizte. Aki ide beszorult, az mind szegény volt. Anya szerint

innen el kell mennie annak, aki szabadulni akar a szegénységtől. Amikor megkérdeztem, hogy mondjon valakit, akinek sikerült, csak vonogatta a vállát, nem tudott egyetlen nevet sem mondani, mert aki elment, azok közül egy sem tért vissza. Így nem tudni azt sem, hogy sikerült nekik, vagy beledöglöttek a próbálkozásba.

Amikor a tetőn álltam az ácsokkal, néha megfordult a fejemben, hogy nekem sikerülni fog. Csak türelmesnek és figyelmesnek kell lennem. Elviszem anyát is, és soha nem engedem vissza az iszaptelepre. De erről nem beszéltem vele, nem volt időnk. Még nem jött el az ideje.

Már majdnem két órája ültem a szürke fotelben, de néhány tőmondaton nem jutottunk túl. Én még ilyen türelmes embert, mint ez a kor nélküli nő, soha nem láttam. Borzasztóan türelmes volt. Olyan dolgokat kérdezett, amelyek meg sem fordultak a fejemben, nem láttam tisztán, nem tudtam beszélni. A szegénység, a düh, a harag, régebben a félelem még a kérdésekig sem engedett eljutni. Olyanokat kérdezett, hogy féltékeny vagyok-e anyámra, hogy mire vagyok a legdühösebb, mikor volt az első szexuális tapasztalatom és kivel?

Mit válaszolhattam volna neki?

Mit kellett volna mondanom?

Hogy mondhattam volna el neki azt az iszonyatos dühöt, amit azért éreztem, mert anyát kirakták a gyárból, és azóta testét árulja, és abból tartja el magát és engem. Hogy mondhattam volna el, hogy a munkanélküli segély arra sem volt elég, hogy éhen haljunk.

Mikor voltam a legdühösebb, hallom a hangját, amint megismétli a kérdést és közben az arcomat fürkészi, mint egy csendes ragadozó. Mintha csak azt sugallná jámbor, de mindenre elszánt tekintete, hogy így is, úgy is elkaplak. És neked is jobb, ha engeded elkapni magad.

Aztán csendesen elém tol egy füzetet és egy ceruzát, hogy ha nem akarom mondani, mert túl súlyosak a szavak, akkor írjam le mindazt, ami bennem kavarg.

Persze, hogy nehezek a szavak.

Hogyan beszéljek neki arról a kora esti óráról, amikor a munkából hazafelé nem álltam meg a kocsmában, hanem egyenest hazamentem és ott találtam a sánta Galambot.

Ordítózott anyával, hogy miért utasított vissza két kuncsaftot, hogy vele ezt többet nem teheti meg, mert akkor majd megmutatja, hogy hol lakik az úristen ebben a kibaszott koszfészekben, majd hirtelen mozdu-

lattal lekevert neki két nagy pofont, az asztalon levő pénzt a zsebébe gyömösölte, utálkozva visszadobott néhány lejt és bicegve elindult a nyitott ajtó felé.

Amikor meglátott, mintha kicsit elbizonytalanodott volna, a feje kivörösödött, majd rekedtes hangon rám szólt, hogy kotródjak az útjából.

Tűnj el az utamból, kölyök, vicsorgott rám összeszorított ököllel.

Az én világomban csodák nem történnek. Ezt még a plébános úr is elismeri, aki havonta egyszer bejön az iszaptelepre.

Ma már tudom, hogy nagy ritkán vannak kivételek.

Galambtól mindenki félt az iszaptelepen. És is féltem, s ha csak tehettem, igyekeztem mindig messzire elkerülni. Most meg seperc alatt tűnt el a sokéves félelem.

A küszöbön félterpeszben állva két kézzel megragadtam koszos és kopott kordbársony kabátjának a gallérját, minden izmom megfeszült, éreztem, hogy szétpattan a bőröm. Kimérten, lassan, halkan azt mondtam neki, hogy ez volt az első és az utolsó alkalom, amikor itt találkozunk. Ha még egyszer meglátom a házunkban, vagy megtudom, hogy itt járt, egyáltalán, ha anyám közelébe merészkedik, akkor a faszát a saját seggébe feldugom, majd agyonverem.

Azzal megfordultam, magammal együtt fordítottam Galambot is, majd lelöktem a két repedt lépcsőn.

Meg nem tudnám mondani, hogy mennyi ideig álltam az ajtóban, de arra emlékszem, hogy feljött a Hold az égre és egy idő után már a házak fölött világított. Akkor léptem be a házba, amikor a Hold nem látszott a küszöbről.

Anyá hajnalig zokogott, semmivel sem bírtam megvigasztalni.

Az ajtón halkan kopogott valaki, de meg sem várta a választ, benyitott és fél lábbal belépett, mint aki nem tudja eldönteni, hogy jöjjön vagy maradjon. A hangjáról felismertem az egyik fegyházi rendőrt. A papír fölé görnyedve a szemem sarkából láttam, ahogy a kortalan nő csak int, egy mozdulattal megnyugtatja az érdeklődő fickót, a másik mozdulattal meg jelzi, hogy menjen ki.

Reggel csak annyit mondtam anyának, hogy vége, mától nincs több kuncsaft, én gondoskodom mindkettőnkéről.

Anyára sohasem haragudtam igazából azért, amit csinált. Inkább szégyelltem magam. Különösen olyankor, amikor a hátam mögött hallottam, hogy lekurvázzák. Iszaptelepen nem az egyedüli volt, akinek a sánta Galamb szállított kuncsaftokat. Olyan is volt, akit az ajtóig kísért, majd megvárta és bicegve elkíserte a telepen át a kijáratig.

Nem haragudtam anyára, csak dühös voltam. Különösen olyankor, ha sírni hallottam éjszaka.

Egy hét sem telt a sántával való találkozás óta, amikor anyát egyik este ismét kisírt szemekkel és riadt tekintettel találtam. Nem mondta, de én tudtam, hogy a házunkban járt Galamb.

Júliusi este volt, még alig szürkülődött. A levegő olyan mozdulatlanul állt, mintha elérkezett volna a világ vége, és innen nincs tovább. Hiába kérdeztem anyát, hogy mi történt, csak állt némán, mint akinek beheggesztették a száját és lassan legördült néhány könnycsepp az arcán.

Éreztem, ahogy gyűl bennem a harag. Ha most nem teszek valamit, a megaláztatás nem fog véget érni. Ismét idejön, majd újra és újra, nem fogja anyát kiengedni a karmai közül. Amíg csak talál kuncsaftot, kínozni fogja. Csak ehhez ért a szarházi. Ezt látom évek óta az iszaptelepen, és senki sem tudta vagy senki sem akarta megállítani. Mintha ez a nyomortanya erre lenne ítélve a világ végezetéig. Ide kintről nem jön senki, hogy rendet tegyen. Galamb szabályai szerint élünk.

Mert ő a főnök, mondják. Kinézi magának a gyengéket, aztán az ő húsukból él.

Ha most nem teszek valamit, soha többé nem vesznek komolyan. A múltkori eset híre olyan gyorsan szétfutott a telepen, mint a rohadt iszapszag, ha délről fúj a szél. Pedig én senkinek nem mondtam semmit, de ez nem is a titkok szigete. Itt lent az iszapon senkinek nincsenek titkai. Itt minden közös, mint a nyomor.

Amikor megfordultam és kiléptem az ajtón, valami hátborzongató hűvösség öntötte el a testem. Belülről jött valahonnan, ahol én még nem jártam.

Ne húzz ujjat a sántával, gyermekem! – hallottam anya óvó kiáltását.

Ezzel a gyermekemezéssel mindig levett a lábamról.

Most viszont hajtott az a hűvös, szinte fagyos belső erő, amit eddig sohasem éreztem. Válasz nélkül csuktam be magam mögött az ajtót, és összeszorított fogakkal indultam el a sánta házához.

A napsugarak most az előttem fekvő papírra estek. Fölemeltem a fejem és apró mosollyal néztem ezt a kedves, türelmes és meghatározatlan korú nőt. Kezd szimpatikus lenni. Most éppen az ablaktól pár lépésre áll és a hosszú haja két szélén átvilágít a rézsutos fény. Az arcvonásai nem látszanak, csak a sziluettje éles. Egy itt felejtett angyal. Körülötte a levegőben apró, finom aranyporszemek lebegnek, mintha az utolsó szárnycsapás kavarta volna fel a földről, és nem találják a visszautat. A szobában meleg van, érzem, ahogy a hónom alatt lefolyik az izzadság. A kihűlt teába kortyolok, majd ismét a mozdulatlan angyal körvonalait nézem. Ha tudnék imádkozni, és ha lenne értelme az imának, most biztosan megszólítanám.

Úgy mentem végig az utcán, hogy sem jobbra, sem balra nem néztem. A köszönéseket ugyan hallottam, de senkinek nem köszöntem vissza. Ilyenkor este mindenki kint van az utcán, vagy a kis udvarokban. Halkan beszélgetnek, vagy csak ülnek némán és néznek ki a fejükből maguk elé.

Egyenesen a sánta házához mentem. Az egyik zsákutcában lakott, valahol a telep közepén. Itt az egyetlen főutcát leszámítva, amely a folyó partján ér véget, ez a fő zsákutca, minden egyes kis zsákutca ebből nyílik és szintén a folyóra fut ki. Jobbra és balra. Ha fentről nézné valaki, olyan lenne, mint egy bűdös százlábú. Zsákutca negyed, így is hívhatnák.

Soha nem jártam Galamb házában, de pontosan tudtam, hol lakik. A kapu nyitva volt, mert itt minden kapu nyitva van. Határozottan léptem be a kis udvarba, onnan a nyitott ajtón a házba. A sánta egy üveg sörrel a kezében éppen kifelé igyekezett. Nem tűnt meglepettnek, a botját maga elé tette, hogy ne tudja hozzá közel lépni.

Kölyök, menj haza, mondta. Nem tehetsz te arról, hogy az anyád pénzért baszik.

Felemelte a botját és a mellemnek nyomta, megpróbált hátralökni. Ő is leragadt az időben, azt gondolta, hogy azzal a félnék kölyökkel van dolga, akit éveken keresztül látott az utcákon csavarogni.

Kicsavartam a botot a kezéből és teljes erővel, ököllel az arcába ütöttem.

Elesett a sánta gazember, én meg rúgtam, ahol csak értem. Hallottam, ahogy reccsen a bordája, talán az egyik keze is eltörtött, amikor az arca

elé tartotta. Amikor újra szájon találtam, véres lett az arca és legalább két foga kitörött. Hagytam fölállni, majd ismét az arcába csaptam. Leültettem egy vaskeretes székre; ilyen székeket eddig csak a kocsmában és a kórházban láttam.

Elismételtem azt, amit néhány nappal korábban is mondtam: hagyja békén az anyámat, mert ha nem, előbb-utóbb tényleg agyonverem. A rozoga szekrényre felakasztva találtam két hosszú drótot. Azokkal előbb a kezét, majd a lábát összekötöttem, majd a székhez is hozzákötöttem a végtagjait és az egész testét.

Amikor láttam a félhomályban a véres arcát, a kitörött foghelyeket, és hallottam a jajveszékélő hangot, mintha kis elégtételt éreztem volna. Elindultam kifelé a házból. Szinte könyörögve nyögte, hogy gyújtsam meg az asztalon a gyertyát, ne hagyjam a sötétben, mert fél. Az én nagy szívem ugyan nem lágylt meg, de visszaléptem és meggyújtottam az asztalon lévő gyertyát, legyen meg a te akaratod, gondoltam, majd szó nélkül elhagytam a házat.

Itt fogsz megrohadni, szerencsétlen, sziszegtem, de inkább csak magamnak mondtam. Éreztem, hogy itt most nincs szükség több szóra.

Miután becsuktam az ajtót, láttam, hogy a kulcs kívül a zárban van. Kétszer ráfordítottam, majd elhajítottam az udvar hátsó része felé, ahol a gyér lombok között megcsillant a víz.

Sötétben értem be a mi kis házunkba. Anya ébren volt, de nem kérdezett semmit. Nekem sem volt kedvem beszélni. Ruhásan belezuhantam az ágyba, és azonnal elaludtam. Éjfél után ordítózásra, szirénák hangjára ébredtem. Vörösen villogó fények törtek át a koszos ablaküvegen. Kibotorkáltam a tornácra, és akkor láttam meg, hogy a telep közepén lángokban áll egy ház. Tudtam, hogy a sánta Galamb háza ég.

Semmit sem éreztem. Sem félelmet, sem elégtételt. Örömet sem éreztem. Semmit, de semmit. Olyan üres voltam, mint télen a folyón túli mező. Nem siettem a többiekkel tüzet oltani, nem akartam senkit megmenteni. Abban reménykedtem, hogy a lángok továbbterjednek és leég az egész telep, eltűnik a föld színéről ez a rengeteg mocsok, és csak egy fekete, kormos folt fog emlékeztetni kis ideig az egykori zsákutcás nyomortanyára.

Hajnalban korán kiléptem a kapun és elindultam a torz u betű nyitott szájától ötszáz méterre lévő buszmegállóhoz, hogy az első járatral

átmenjek az építőtelepre. Még egy tűzoltó- és egy rendőrautó villogott bent a leégett ház környékén, de már sehol sem lehetett lángokat látni.

A nyomozás gyorsan ment. Délben már az építkezésnél voltak a rendőrök, és bevittek kihallgatásra. Mondtam, hogy nálunk a telepen nincs titok. Azonnal megtudták, hogy én jártam előző este a sántánál.

Tagadtam, hogy bármi közöm lenne a tűzhöz.

Nem én öltem meg a sánta Galambot. Nem én gyűjtöttem fel a házát. Bár megtehettem volna, de eszembe sem jutott.

Két napon keresztül kérdezősködtek, még a helyszínre is elvittek. Akkor láttam, hogy tényleg porig égett a ház. A rendőrök azt mondják, hogy az öreg olyan volt, mintha szénből faragták volna ki. Csak sokkal bűdösebb.

Nagy gazember volt, mondta az egyik civil ruhás nyomozó. De ilyen halált ki sem lehetett volna találni.

Észre sem vettem, hogy mikor mozdult el az ablaktól az angyal és hogyan került a hátam mögé.

Fél lépés távolságra állt és enyhén előrehajolt, a vállam fölött a papírt nézte.

Mit érez ennek az embernek a halála után? – kérdezte halkan.

Semmit, megérdemelte. Nem én öltem meg, de megérdemelte, válaszoltam.

Hogyan emlékszik arra az estére és éjszakára?

Életem egyik legszebb látványa volt, mondtam. Annál jobban már csak azt szeretem, amikor állok fönt a tetőn, szemembe süt a Nap és érzem arcomon a szelet.

Bódi Péter

AHOVÁ SZÜLETNI KELL

A város határában a tízemeletesek úgy sorakoznak, mint egy osztályterem padjai. Az első sorokba ültették a rosszakat: az ide tartozó játszóterek homokozóját kerülni kell, illetve nem kell, csak ajánlott, ha az ember nem akar különböző szilárdságú kutyaszardarabokba ütközni a lapátjával. Itt vannak a stréberek is: a reggel fél hatkor munkába igyekvők és a késő estig olvasólámpát égetők. A következő négy sorban az embertömeg mintha egy nagy masszában olvadna össze, mintha mindenki ugyanolyan volna, mintha minden család ugyanúgy nézne ki, szinte egyenruhába is öltözhetnének. És a hátsó sorok? Sosem tudtam meg, kiket ültettek oda. Ők már az első nap magabiztosan ronthattak be a terembe, hogy mindenkit megelőzve elfoglalják a legbiztonságosabb fedezéket, az ő tarkójukat senki sem nézi, ők mindent látnak. Itt minél magasabb vagy, minél magasabban vagy, annál jobb a kilátás. Látni az egész környéket, a parkokat, a kertvárost, a hegyeket. Ha lenne tengerpartunk, azt is látni lehetne. Van helyette viszont más: egy nagy, üres építési telek, ahol a munkások az alapkőletétel után egyik napról a másikra eltűntek, már évekkel ezelőtt. A hatalmas gödröt először esővíz lepte el, majd a növényzet. Később ez a növényzet átterjedt a szomszédos játszótérre is, mintha indák nőttek volna ki a kis, mesterséges tóból, amik be akarják kebelezni a homokozót, a csúszdát és a mászókákat, köztük a kedvencünkkel: a rakétás mászókéval. A játszótérre dzsungelnek hívjuk, és mindig büszke voltam rá, hogy apám nevezte el így. Mi persze nem a dzsungel melletti panelekben élünk, hanem az első sorban, a nyolcadik emeleten, de a mi ablakunkból csak a gyártelep rozsdás-szürkés színeit látni, meg a vasútállomás tetejét, egy hatalmas, fémes szerkezetet. Apával néha kisétálunk a dzsungelhez, és amíg apa megiszik egy sört meg elszív egy cigit, Artúr, a hatéves keverékünk is kiszarhatja magát az elhagyatott építési telek bokrai között.

- Mint egy kibaszott dzsungel, úgy néz ki ez az egész, fiam - mondta egyszer apa, mielőtt elpöckölte a cigicsikket, és onnantól kezdve én is mindig így hívtam az utolsó panelsor mögötti játszótérre. Alig telt bele

néhány hétbe, már olyanoktól is visszahallottam, akiket korábban látásból sem ismertem.

Ha esik az eső, a dzsungel élettel telik meg: az építési telek mesterseges tava melletti növényzetből giliszták és csigák másznak elő az aszfaltra. A gilisztáknak gilisztaszaguk van. Nem tudom, hogy lehetne ezt a szagot leírni, de nekem mindig az jut eszembe róla; amikor egyszer az egyik óvónő mellettem vette le az átázott cipójét – a harisnyájának gilisztaszaga volt –, valamiért erre gondoltam akkor, és azóta mindig ez jut eszembe, ha esik, és megérezem a gilisztaszagot. Most is gilisztaszag van. De nem ez zavar, hanem az, ami vele jár: a felrepedezett aszfaltot ellepik a csigák is, és a repedések közötti apró gazcsomókban sokszor mintha el is bújnának. Az eget borító szürkeség és a semmilyen színű járda szinte láthatatlanná is teszi őket, pláne, ha nem figyelek, így, ha megérezem a gilisztaszagot, mindig úgy kezdek el járni, ahogy egy filmben láttam – mintha taposóakna-mezőn kéne átkelnem. Borzalmas érzés ugyanis, amikor a cipóm talpa alól megérezem a csigák házának roppanását. Egyből sajnálni kezdem őket, mert apa egyszer azt mondta, hogy ez olyan nekik, mintha nekünk az összes csontunkat törnék össze. A csigák így természetesen egyből meghalnak, én pedig nem szeretnék senkit sem bántani.

A rakétás mászóka több okból is a kedvencünk: egyfelől ez az egyetlen ilyen mászóka a környéken, valamiért csak a dzsungelbe építettek ilyet, másfelől ez a legmagasabb mászóka, harmadrészt ez az egyetlen olyan része a játszótérnek, ami túlnyúlik az ingákon, így, ha felmászunk rá, mintha a dzsungel felett lebegnénk, mintha miénk lenne az egész környék. Ráadásul fedett is. Apa egyszer elmagyarázta, hogy a rakéta legfelső része lényegében egy robbanófej, és ez a robbanófej, mint egy hatalmas sapka, megvéd minket, ha be kéne mászni valahová egy zivatar elől. Így, ha megérezem a gilisztaszagot, nem csak a taposóakna-mező, de a rakéta is egyből beugrik.

Pláne, ha nem akarok hazamenni.

És most sem akarok. Iskola után a szobámban ültem, és fura volt, hogy túl nagy a csönd. Apa a szobájukban volt, halkán hallgatott valami zenét, anya meg a konyhában ült, és az ablak mellett cigizett – nem

láttam, de ilyenkor mindig bejön a szag a szobámba is. Aztán egyszer csak, mint egy robbanás, olyan gyorsan tört ki a veszekedésük. Anya és apa ordibáltak egymással, én meg az ajtó mellett ültem, és mint ilyenkor mindig, figyelni próbáltam, de nem ment, csak arra tudtam koncentrálni, hogy milyen messze lehetnek az ajtómtól, mert féltem, hogy én ronthatam el valamit annyira, hogy ilyen idegesek lettek, mert ha én rontok el valamit, akkor is mindig ilyen idegesek. Aztán egyszer csak apám hangja erősebb lett, dübörgéseket hallottam, majd a szobám ajtaja mintha felszakadt volna, apám rontott be, majd anyám, és tovább ordítottak, de most már egyszerre, majd apám egyszer csak megragadta a ruhásszekrényemet, és odébb lökte, mire az eldőlt, neki a falnak, a tapéta egy részét letépvé. Ekkor egy pillanatra elhallgattak, majd anyám annyit mondott, hogy *te beteg fasz*, és kiment. Apa csak magában morgott, majd ő is kiment. Az előszobában folytatták: anya sikoltozott, apa már hangosabban morgott, majd volt néhány csattanás. Ezután csak anyám sírását hallottam, majd azt, ahogy a bejárati ajtó úgy csapódik be, hogy belefájdult a fülem. Mikor eltelt annyi idő, hogy a nővérem kimenjen anyához, én is ki mertem menni a folyosóra. Felvettem a cipőm, majd kiléptem a lépcsőházba, és olyan finoman zártam be magam mögött az ajtót, ahogy apám korábban még soha.

A dzsungel felé tartok, és ahogy megérezem a gilisztaszagot, felerősödik a gyomorfájásom, ami azért fura, mert korábban észre sem vettem, hogy fáj a gyomrom. Mintha összekuszálódtak volna a beleim, olyankor mindig ezt érzem, mikor tudom, hogy mérgesek rám a szüleim, de egyszerűen nem tudom kitalálni, miért. Erre mindig nehéz rájönni. Van például, hogy anya vagy apa főznek valamit, ott áll a hűtőben, és nem tudom, hogy azért fognak-e ordibálni velem, mert *megettem előlük*, vagy azért, mert *hagytam megrohadni, miközben Afrikában nem mindenki olyan szerencsés, mint én*. Sokszor azt sem tudom, beszélhetek-e hozzájuk. Apa ül, mondjuk a konyhában, bemegyek inni valamit, mire odaszól, hogy *meg sem kérdezem a saját apámtól, hogy van*, máskor meg, mikor hozzászólok, csak rám morog, hogy *hagyjam már végre békén öt kurva percre*, ezért, mikor otthon vagyok, mindig azon gondolkodom, most épp mit kéne csinálnom, hogy ne érezzem a gyomorfájást, hogy vajon kinek mit kell épp mondani, hogy ne kezdjen el ordibálni velem.

Most meg anya sír, és apa is bármikor visszajöhet, úgyhogy hiába esik: a rakétás mászóka felé tartok épp, mikor észreveszek néhány fiút és lányt, akiket talán már láttam korábban, talán a dzsungel melletti tízemeletesekben laknak. Nálam bő öt évvel lehetnek mind idősebbek, és egyből feltűnik, hogy őket sem a gilisztaszag, sem a rengeteg csiga nem zavarja: szimplán rájuk lépnek, ha útjukba kerülnek, pláne a legmagasabb, egy fekete ruhás, hosszú hajú fiú, aki ugrál, és közben örömeiben ordibál, *odanézz, kinyírom ezt is*, és közben páros lábbal, egyik csigáról a másikra ugrik. Nem értem. Őszintén nem értem, hiszen egyértelmű, hogy ezzel megöli őket. A csigák helyébe képzelem magam, és borzalmas érzés lehet, hogy a csontjaid beborítják a tested, majd jön egy hatalmas, Godzilla nagyságú ember, és rád ugrik, te meg ott fekszel a törött csontjaidat beborító vérben. Kinek jó ilyen okozni bárkinek is? A hosszú hajú fiú mégis élvezi, mégis nevet rajta, és ilyenkor általában azt érzem, hogy talán nincs igazam, hogy talán valamit rosszul tudok, de most nem, mert most biztos vagyok benne, hogy a csigák szándékos eltaposása az egyik leggonoszabb dolog, amit ember tehet. Lemerevedek, néhány másodpercig még az arcomat csiklandozó esőcseppek sem érdekelnek. A hosszú hajú fiú egy pillanatra a szemembe néz, majd tovább ugrik a következő csigára, és még én is hallom a reccsenést, de a többiek valamiért csak együtt nevetnek a fiúval, mintha senkit sem zavarna ez a mészárlás.

Miután elfoglalják a rakétás mászókat, én csak az egyik nagyobb bokor alatti padra húzódnak be, de ide is becsöpög az eső. Egyszer csak azon kapom magam, hogy ordibálnak nekem. Mivel esik, senki más nincs a környéken, csak a néhány fős társaság a rakétás mászókan, meg persze én. Mintha hívnának. Egy darabig figyelek, és tényleg: integetnek, szólongatnak. Hirtelen meghallom a saját szívverésemet – lehet, hogy összebarátkozhatok a nagyobbakkal? Ráadásul a dzsungel melletti tízemeletesből? Egyből odasietek, majd, mikor mondják, hogy másszak fel, engedelmeskedem. Hatan vannak. Két lány és négy fiú, a lányok kábé a nővéremmel egyidősek, a fiúk közül az egyik alig lehet több nálam, de a másik három valószínűleg már gimnazista. Mindenki engem néz, a legtöbben mosolyognak, de ez nem kedves mosoly. Aztán az egyik fiú egyszer csak megfogja a karom, és megkérdezi, tudom-e, milyen, amikor ezer tűt szúrnak a karomba. Nem, mondom, mire a

másik kezével is rámarkol a karomra, és a két tenyerét ellentétes irányba húzza a bőrömön. Éles fájdalmat érzek, felszisszenek, mire a hosszúhajú ránéz a lányokra, és azt mondja, hogy még a szokásosnál is gyengébb vagyok.

- Nem vagyok gyenge - mondom, és egyenesen a szemébe nézek, mire csak elneveti magát.

- Meglátjuk.

A másik két idősebb fiú lefog, és valaki lerángatja rólam a pólóm.

A mászóka legfelső szintjének fapadlójátán fekszem, hassal, majd a hátamon olyan csípést érzek, amit az arcomon akkor szoktam, amikor pofont kapok.

- Feszíts be!

Nem értem, mit kéne befeszítenem, és nincs is rá idő, hogy megértsem: ismét egy tenyér csattan a hátamon.

- Ezt nézd! Ott a nyoma.

Hangos röhögést hallok, ami az esőt is elnyomja.

- Én is, én is!

Egy kisebb csattanás.

- A tied nem is látszik.

- Dehogynem, odanézz.

Csatt.

Nem sírok. Majdnem, de nem.

A végtagjaimat tartó karok megfeszülnek. Rossz érzés. Valami következik. Körbenézek, de nem látok át az engem markoló testeken.

- Milyen gyorsan eltűnik. Mármint a formája.

- Csak egy vörös folt marad.

Nyöszörögve kérem, hogy hagyják abba, de aztán inkább hallgatok. Megfordítanak, végre látom őket. Az egyik idősebb fiú fölém áll, *egy, két, há...*

Most a hasamon csattan egy tenyér.

Addig csinálják, míg az egész felsőtestem olyan nem lesz, mintha égne. Kánonban röhögnek, miközben csíp a fájdalom. Ekkor újra megfordítanak, megint a hátamon érzem a csattanásokat.

- Ugyanolyan piros elől is, mint hátul - mondja a velem egykorú srác.

Valami mélyen belül elő akar törni belőlem, valami, ami könyörögni akar, hogy hagyják már végre abba, de közben tudom, hogy ha engedelmeskendék neki, csak tovább tartana az egész.

- Ne mocorogj, te kis geci! Mondom, ne mocorogj!

Valami szúr. Valami éles áll bele a lapockámba. Megfordítanak.

Az egyik fiú kést tart a mellkasomhoz.

- És nézd, így bele is lehet karcolni mintákat.

Lenézek, épp látom: hosszú, fehér csík, a végén egy növekvő piros folttal.

Meghallom a nevemet.

A távolból, ismerős a hang.

Az apámé.

- Nem jössz haza? Egész délután kint voltál, meg fogsz fájni.

A velem egyidős fiú leköszön, hogy *csókolom*, a többiek hallgatnak, majd a két lány halkán nevetni kezd. Felpattanok, felveszem a szakadt pólóm, lemászok a rakétáról, és a többiek egy szót sem szólnak.

Még sosem volt ennyire jó látni apát. Nem mond semmit, és nem tudom, tényleg nem vette-e észre, mi történt. Szótlanul sétálunk egymás mellett, de érzem, hogy valamit mondani akar. Kicsit később megszólal:

- Anyádnak vannak hülyeségei. Ezért vagyok néha ideges, ne vedd magadra.

- Jó.

Anyának tényleg vannak hülyeségei. Apa például nem vette észre, hogy elszakadt a pólóm, de anya biztos le fog szidni miatta. Apa nem foglalkozik ilyesmivel, amúgy is tele van a keze. Bevásárlószatyrokat cipel haza, és fura, hogy nem kocsival van. Mikor megkérdem, miért, csak nevet, majd annyit mond, hogy *egy igazi férfi sosem vezet bebaszva*. Ekkor viszont észbe kap, és megkér, hogy hozzam én a dolgok felét. Én kapom a sörösüvegeket – a zacskók fülei egyből belevágnak az ujjaimba. Apánál valamiért csak a könnyebb zacskók maradtak, ebben zöldségek, kenyér és felvágott van. Megkérdném, hogy cserélünk-e, de valamiért érzem: nem szabad. Apa az egyik kezéből átteszi a szatyrokat a másikba, rágyújt, majd egy pillanatra megáll. Egy csiga pont előtte próbál átkúszni a járdán, hosszú, fehér, nyálkás csíkot hagyva maga után.

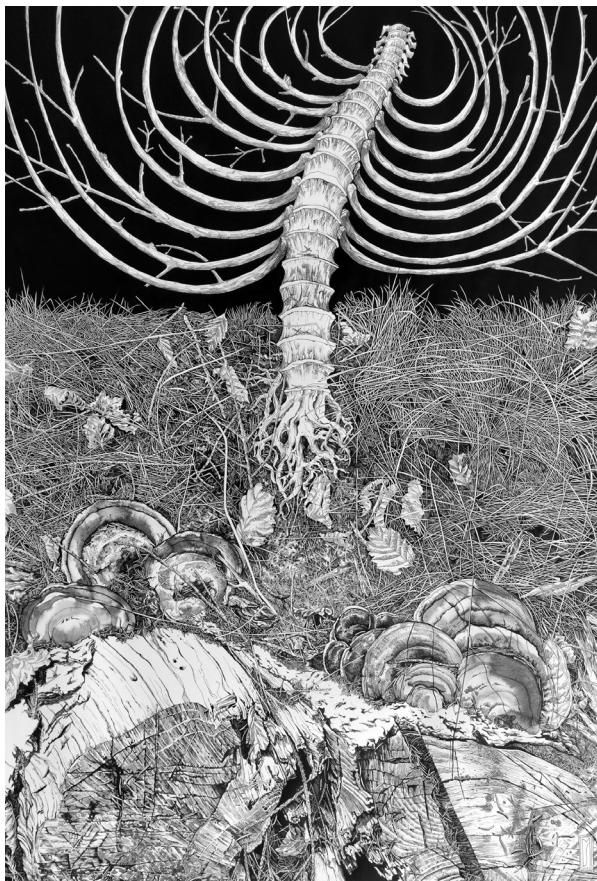
- Ismered a viccet, fiam?

- Milyen viccet?

- Két csiga, egy apa meg a fia állnak az autópálya szélén, mire a fiú megkérdezi az apját: apa, hogy lehet átjutni az út túloldalára? Erre az apa azt mondja: ó, sehoggy, fiam. Oda születni kell!

Hangosan nevet a saját viccén, majd hirtelen rálép a csigára. Éles reccsenést hallok.

Szótlanul megyünk hazáig.

*Földhőkötött, 2022
(100 x 70 cm, tus, papír)*

Szarvas Ferenc

MÁK

I.

Paszab Tokajtól huszonnégy kilométerre, keletre fekszik, Szabolcs vármegyében. Ezt csak azért mondom el, mert eddig bárkivel beszéltem, senki sem hallott erről a településről. Én itt születtem, annak ellenére, hogy a faluban nincs szülőotthon vagy orvosi rendelő. Március tizenötödike volt, és olyan erővel sütött a nap, mintha augusztus lett volna. Anyám és apám reggel hat órától kint dolgoztak a mákföldjükön. Tavaszai mákot vetettek, amikor megszólalt a templom harangja, és pont délben elfolyt anyám magzatvize. Apám a huszonöt évének és ipari máktermesztői végzettségének minden tapasztalatával próbált segíteni, de hiába tette két széles tenyerét anyám szeméremtestére, a víz megállíthatatlan áradásának nem tudott gátat szabni, így ölbe kapta feleségét, aki a szülés előtti reggelen pont hatvanöt kilót nyomott, és rohanni kezdett vele a falu főterén álló templom felé, abban bízva, hogy talál ott olyan nőszemélyt, aki már szült, és el tudja látni anyámat. Apám ötszáztiz gyors lépést tett meg a templomkertig, berúgta a rozsdás kovácsolt vaskaput, ami a százkilós ember veszett lendületétől kifordult a sarkából, és hangos csattanással esett egy méterrel odébb a vöröstéglából kirakott járdára. Akkor már anyám üvöltött a fájdalomtól, és verte apám mellét, hogy tegyél le, Jóska, tegyél már le, te marha ember, mert már kint van a feje, apám meg letette anyámat a templomkert közepén a kövér, zöld fűbe, és mint a részeg, aki nem tudja, hol van, betántorgott a templomba.

Minden településnek van egy rosszéletű nője, a miénket Ilonkának hívták, és olyan tehetséges volt, hogy öt faluból jártak át hozzá a férfiak. Szerdánként déltől egyig ott térdelt az átszúrt torkú Szent Lúcia festmény előtt, és sorolta azokat a bűnöket, amiket elkövetett azon a héten mindenféle korú férfiakkal. Meglátta apám falfehér arcát és rémült tekintetét, aztán az ázott öltözékére pillantott, és rögtön tudta, hogy nagy a baj. Aztán meghallotta kintről anyám kiabálását, hogy Jóska, segítsél már, segítsél már. Ilonka kirohant a templomból, és

negyven évének rutinjával fél óra alatt világra segített, miközben apám mellettünk térdelt, és zokogva nézte, ahogy előbukkan a fekete hajam, a vállam, a karom és lábam, nézte, hogy születik meg a jövője. Az orvos egy órával később ért ki, Nyíregyházáról jött, közelebb nem volt ügyelet. Anyám addig megállíthatatlanul vérzett, nem sokon múlt az élete.

Nyolcéves voltam, mikor anyám először elmesélte, hogy születtem meg, és akkor eldöntöttem, hogy orvos leszek.

Saját terv szerint haladtam, Kossuth-gimnázium, aztán az orvosi. Beköltöztem Debrecenbe, az özvegy nagynénémhez, és megkaptam a négyszobás, földszinti panellakásban azt a félszobát, amit ő a férje halála óta csak raktárnak használt. Az ablak előtti nyárfa teljesen leárnyékolta mindent, csak vékony csikokban jutott be fény. A nehéz, barna, diófából készült vitrines szekrények tele voltak színes nippekkel, horgolt csipketerítőkkal, a falakat olyan szenteknek a blondelkeretes olajképei borították, akikről sohasem hallottam, de ez a zsúfolt kis kolostorszoba alkalmasabb volt arra, hogy elérjem a céljaimat, mint egy kollégium, ahol a többiek csak elterelték volna a figyelmemet a tanulásról.

Tizenhét évesen két szerelmem volt, az OTDK verseny és Helga. Ez nem az a klasszikus, első látásra szerelem volt Helgával. Mindketten szabolcsiak voltunk, ez összekötött minket. Egy sznob gimnázium elitosztályába tehénszagú falusiként beilleszkedni nem könnyű. Az elején a kitaláltóság, a tanulás és a tanulmányi versenyek kötöttek össze minket. Helga volt a tanuló párom, minden délutánt együtt töltöttünk. Harmadikos gimnazisták voltunk, mikor a nagynéném felvetette, hogy van még egy üresen álló félszobánk, költözzön hozzánk az okos kislány. Helga a napfényes, déli fekvésű, virágos félszobát kapta meg, ami a túlburjánzó anyósnyelvek, fikuszok, pálmák és broméliák miatt olyan volt, mint egy dzsungel. Köztünk nem volt lángolás vagy vad szenvedély, ez egy lassan érő és erősödő, tisztán szellemi vonzalom volt. Helga erős csontozatát, széles csípőjét édesanyjától, a vörös, vastag szálú, hullámos haját, hófehér bőrét és kék szemét édesapjától örökölte. A vállán és a karján szeplők futottak, amik télen, mint az alvó magvak a földben, láthatatlanul pihentek, és csak az első tavaszi napsugarakra bújtak elő a hófehér bőr alól. Az alkata miatt az általános iskolában Fionának csúfolták, ami miatt hallgatag, visszahúzódó lány volt a középiskolában is.

A telt idomai engem sem vonzottak mindaddig, míg egyszer, hullafáradtan el nem aludtunk a nappali barna, bársonyhuzatú kanapéján. Arra ébredtem, hogy Helga feje a mellkasomon pihen, és hosszú, vörös haja az orromat csiklandozza. Akkor éreztem meg először a bőre mézillatát, akkor simogattam meg először a nyakszirtjét, és akkor kívántam meg először. Nem a testét. Helga volt a legokosabb nő, akit ismertem. Csodáltam a villámgyors gondolkodását, a konstruktív problémamegoldó képességét. Imádtam, ahogy csillog a szeme, mikor megold egy megoldhatatlan feladatot, a cinkos pillantását, mikor társaságban úgy néz rám, mintha csak ketten lennénk, de leginkább a rajongását, amivel körülvett, és amitől sokkal erősebb és magabiztosabb voltam, mint azelőtt bármikor. Tizenhét évesek voltunk, és szerettük egymást. Persze a nagynéném szigorú felügyelete mellett. Nyáron Helga már hozzánk jött haza, apám avatta be a máktermesztés titkaiba. Kétféle étkezési mák van forgalomban. A tavaszi mák, és az áttelelő, szívósabb, őszi mák. A klímaváltozás miatt egyre kevésbé kedvez az időjárás a tavaszi máknak, de ennek ellenére az iparimák-termesztésben még mindig a tavaszi fajták dominálnak.

II.

Mindkettőnket felvettek az orvosira. A gimi után négy évig éltünk a nagynéném lakásában, teljesen ingyen, mindennap főzött ránk. A szüleim nem tudtak anyagilag támogatni, az ösztöndíjunktól tartottuk fent magunkat. Szinte csak színházra és könyvre költöttünk.

Lett volna lehetőségünk arra, hogy betegre keressük magunkat, mert az orvosin mindennap ott lógtak az öltönyös, kosztümös fejedvadászok, akik a gyógyszergyártó cégeknek kerestek orvoslátogatókat. Nem szerettem őket, mert a gyógyszerfüggőség kialakítását azzal indokolták, hogy azt a betegek érdekében teszik, így elvi kérdés volt, hogy nekik sohasem fogunk dolgozni.

Negyedévesek voltunk, mikor Helga teherbe esett. November volt, vasárnap, a nagynéném a templomban hallgatta a misét, mi a fürdőkádban szerelmeskedtünk, amikor azt mondta, légy óvatos, vigyázz ránk, öthetesek vagyunk. Azt mondtam neki, hogy csak az örömtől sírok.

Eddig nem ismertem a véglegesség fogalmát, most a megtapasztalása rémülettel töltött el. Senkit sem szerettem még Helga előtt, és abban

sem voltam biztos, hogy szerelmes vagyok. Már nem utazhatok egyedül, és ismerkedhetek külföldi városokban idegen nőekkel, nem flörtölhetek a tengerparton a helybeli lányokkal titokzatos, magányos átutazóként, nem ébredhetek heteken keresztül mindennap más nő ágyában, és nem élhetek együtt tapasztalt, okos nőekkel, akik kihasználják a fiatalságomat, azt éreztem, hogy az életem összes útelágazását lemetszették, elvették a fiatalságomat. Ha létezik pokol, akkor ott jártam, kialvatlanul és magányosan, öt héten keresztül a saját fejemben róttam a köröket. A kilátástalanság, mint egy aljas kúszónövény fonta be a testemet és bénította meg a végtagjaimat, nem bírtam felkelni, tanulni, enni, ha szóltak hozzám, nem hallottam. Helga azt hitte, beteg vagyok, ezért hazament a szüleikhez két hétre, nehogy a picinek valami baja essen.

A tizedik hétben voltunk, amikor visszajött. Elmondtam neki, hogy ezt a történetet nem tudjuk folytatni, ez már nem az én életem, ezt nem akarom, és nem tudom élni, én eddig csak készültem valamire, ami majd egyszer lesz, de ez nem az, és ezt nem tehetjük meg sem egymással, sem a picivel. Helga nem hitte el, azt gondolta, poszttraumás stressz, vagy valami emléketörés, vagy az alvászavarom szövődménye, és majd a pszichoterápia segít, de az első ülés után megmondta neki a pszichiáter, hogy ez nem zavar, ez a szándék hiánya.

A klinikán nem lehetett a kollégák és csoporttársak miatt, ezért a Kenézy kórházban egy ismerős nőgyógyász végezte el a beavatkozást. Két hét alatt nyolc kilót fogytam, a súlyom úgy csökkent napról napra, ahogy Helga kopott ki belőlem.

Pont karácsonykor költöztem el a nagynénémtől. Egy olyan albérletet találtam, ahol csőtörés miatt nem volt víz, és a szerelő csak januárban jött ki, de akkor már ez nem érdekelt, mert menekültem, Helga és a nagynéném, a családom, a barátok elől, békét kerestem, egy helyet, ahol senki sem ismer, ahol nem kérdezik meg, hogy mi történt, Marcikám, pedig ti olyan szép pár voltatok.

Egyedül cipeltem fel a második emeletre minden dobozomat, bútoraim nem voltak. Amikor végeztem, becsöngettem a szomszédhoz, hogy bemutatkozzak és kezet mossak. Második csengetésre nyitott ajtót egy fiatal, feltűnően szép lány fehér shortban és rózsaszín, pussycat feliratú haspólóban, ami alatt nem viselt melltartót. Zsaninak hívták. Nem volt teljesen józan, mert azt mondta, tőle akár pisilhetek is, ha hozok neki

egy üveg bort, mert az övé elfogyott. Kicsit közönségesnek, de ellenállhatatlannak és szórakoztatónak tűnt Zsani a nyílt tekintetével, a hangos nevetésével, a hatalmas műkörmeivel.

Lementem a Tescóba, és vettem egy bort. Amikor a pénztárnál álltam, akkor az jutott az eszembe, hogy Helga is fogyott, én pont most kopok ki belőle, biztos ma is kitörölt magából hús deka Marcit.

Csöngetnem sem kellett, Zsani nyitott ajtóval várt. Beadtam neki a bort, és áthívtam másnapra kávézni. Szó szerint berángatott az ajtón, és nem engedett haza hajnalig. Nem emlékszem rá, hogy miről beszélt, pasikról, utazásról, ruhákról, mert én csak a vállának az ívét, a tökéletes, barna bőrét, a combizmai tagoltságát, a vékony pólója alatt feszülő kemény mellének mértani pontosságú gömb formáját, arcának tökéletes szimmetriáját láttam, és imádtam a mandulavágású, barna szemeit, amikkel olyan ártatlanul és édesen nézett rám, és olyan finom volt az illata, nem, nem a parfümjé, hanem a bőrének az illata volt az, málnaillat, és tényleg fizikai fájdalmat éreztem, mikor elbúcsúztam tőle hajnalban. Másnap is átmentem hozzá, vittem két bort, ő egész nap beszélt hozzám, én csodáltam a tökéletességét, a szimmetriáit, töltődtem az illatából, a mosolyából, bámultuk a tévét, csodáltam a gömbölyű popsiját, hallgattam a csacsiságait, és azt éreztem, hogy itt lakik mellettem az a nő, akinek a pusztá látványa is örömforrás, aki esztétikai szempontok alapján értékelve felülmúlhatatlan, és már tudtam, ha a génjeimet bármikor tovább akarom örökíteni, akkor kizárólag Zsani lehet az, akivel ebben a projektben társulni akarok. Tíz napon keresztül huszonnégy órában együtt voltunk, csak ebédért és borért, vagy pezsgőért mozdultunk ki a lakásból. Zsani mint a vadszóló, úgy nőtt bele a mozdulataimba, a testemre csavarodva táplált, vagy táplálkozott belőlem. Az ételek ízét átváltoztatta a csókja, a bőröm érzékenységét áthangotha. Szerettem a sötét utcánkat, a panelházakat, a mosolytalan szomszédokat, a zenét, bármilyen volt is az, a romantikus filmeket, a kóborcicákat és a koldusokat, a plázázást, a sétát a főutcán, a kirakatnézegetést, az elismerő és irigykedő pillantásokat, és mindent, amit kitalált, és olyan könnyűnek éreztem a létezését, mint még eddig sohasem.

Január végén költözött át hozzám Zsani, mert bonyolult volt az élete, le kellett építeni az udvarlóit. A következő vizsgáimra már nem mentem be, halasztottam, elfogadtam egy debreceni gyógyszergyár ajánlatát, és

orvoslátogató lettem, anyagi gondjaink már nem voltak. Egy hónap múlva Zsani áldott állapotba került.

Marcika már hároméves, és a gyermekelhelyezési perben lehet, hogy nekem ítélik, mert most az anyja talált egy szponzort, aki finanszírozza neki a szájfeltöltés, szemhéjfelvarrás, mellplasztika, zsírleszívás csomagot. Hárommillió forint. És nincs benne a négy kontrollvizsgálat.

Helga sebész és az összes osztályos gyógyszer tőlem szerzi be. Még mindig egyedül él, nincs gyereke. Már nem gyűlöl. Minden héten péntek délben beülünk kávézni a Freibe, pillanatnyilag ez az egyetlen fix dolog az életemben.

Kétféle étkezési mák van forgalomban. A tavaszi mák, és az áttelelő, szívósabb, őszi mák. A klímaváltozás miatt egyre kevésbé kedvez az időjárás a tavaszi máknak, de ennek ellenére az iparimák-termesztésben még mindig a tavaszi fajták dominálnak.

*Szárazság az Édenkertben, 2022
(90 x 120 cm, akril, vászon)*

Farkas Gábor
[a fényvel szivárog]

Minden metafora rímre eröltet,
pedig a szavak csak szétszórt szilánkok,
miből a gondolatnyi lét szivárog,
de tükrözik a légzést, az esőket,

a mozdulatlanságokat. Ébrednek.
Karod pihéin a fény és az árnyék,
mint Holdnak az éjjel, olcsó alátét.
Ahogy magánhangzókon az ékezet,

szembeszegülnek a fényvel az apró
szórszálak, és versbe szedem adandó
pillanatban a képet. Így őrizlek meg,

mert a szavak éveinkre rímelnék.
Mikor a mozdulatlanság hiányzik –
göröngyösülnek szinesztéziáid.

[dialogus]

– Háromkirályok, arany, tömjén, mirha –
felejthető jelképek irgalmaid.

Mennél. Csak idézeted maradna itt,
Isten-mimikád árnyéka. És mintha

érdekelnélek, hozzám érsz, kérdezel.

– Rettennek a reggeltől a mélységek,
nézd csak, még a villamosok is késnek –
a feltámadást ma már nem éred el.

– A messiás-léttől fuldokolsz; tudom,
illatot remélsz a szennyes foltokon,
üdvözülést, pedig tudod, némelyik

bűnre a megbocsájtás nehézkedik.

– Te meg az önvádat kaparod. Viszket.
Istálló-homályban jászolos kisdéd.

[nem nyelvi jel]

Hogy kikezd a folyton átszótt lét-líra,
magad sem gondoltad. Hogy a költészet
rímekkel zárt határ, hogy minden bölcs nézet
lehet téves, a tenger végén vissza-

fordul a szél, nem hitted volna végképp.
Mégis otthonod az esetlen derű,
amiben a nehézkedés egyszerű
képlet csak. Folytonos visszhang a kétség,

és tél van. Az évszaktól függetlenül
mindig mozdulatlan tél. De legbelül
bársony-nappalokat hordoz a tavasz,

az éj és éj között minden ugyanaz.
Eddig – mint átvitt jelentés a szóban –,
úgy surrantál gesztusaiddal szótlán.

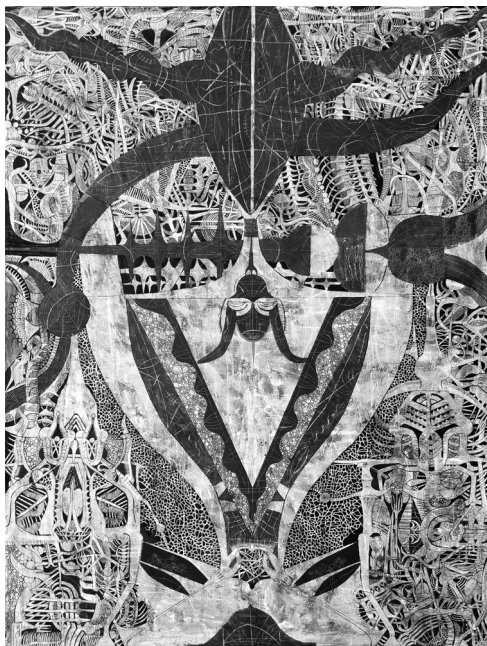
[végül]

Sodródsz magadba, de éned nem enged
megérkezni. Ül le, igyunk valamit.
A nehézkedés úgymint átalakít,
ne siess, hagyd a francba az egészet.

Nagypénteken voltunk mama sírjánál.
Hideg volt, mégsem vettem fel kabátot.
Temettek épp, földeltek a lapátok,
minden rög hangosabb volt a sírásnál.

A fák mama sírja fölé hajoltak,
árnyékolták a sirt és a halottat.
A rövid beszéd után a gyászolók

mondtak egy miatyánkot, hazamentek,
a holtak közé szorultak imáik.
Ki vonszolta a költeményt idáig?

Abszorpció, 2023
(90 x 120 cm, olaj, vászon)

André András

IDÉN NEM, DE MINDJÁRT

November harmada letelt, idén nem lesz tél;
evilági öröklétben bízva porcsinka izgul kipirulva
az útjelző tábla tövében, s az egész nap rajzó hajnalka épphogy
nem zümmög, sűrű szövésű kasát az elbarnult, csontja-tört
napraforgó fejére borítja. Büdöskék fűszeres illata terjeng,
tátikák virítanak kikerics-sárgán, s vérvörösen – a fehérek is
világítanak, mint hószirmok, ha kis tömbökké tapadva tipegnek a
zöldben... Hogy tudná megállni, ne szóljon közbe ékesen a
díszparéj, ám mégsem szemtelen, annál is inkább; krizantémok
festenek alá, valamint árgus szemmel tartja *nyilván* őt a
nyurga tuskón trónoló begónia, ki soha sem rest szónokolni,
csak mert azt hiszi, hogy *rálátása* van...

S mellyeket csúfolnak vinkának is: szorgoskodnak, összeállva,
lankadatlan gyümölcsöző trikolórral Három Lusta Asszonyok...

Idén nem lesz tél, de *mindjárt* András-nap. Ha kitartanak,
tiszteletből én köszöntöm őket – fényes, avagy *kopott* nappal,
az udvar közepén... Végül is, ki más tudná ilyen *együtt-érzően*
dicsérni megértésüket?

PRÉDIKÁTOR

Röviden, *dísztelen* imádkozott.

Körben hét-nyolc, hunyt szempár.
Hallgatta őt az áhítatos asztal is,
a szobánkban üdülő légy meg sem zizzent.

Vadonatúj, indigókék munkásruha volt rajta,
arca a ráhulló lámpafényben szikáran izzott.
Üres teát fogadott el, s üres kenyeret, jóízűen
vacsorázott otthonunkban egy téli, vasárnap este.
Egyet se kattant protézise. Mint *robbanásra-kész*,
induló gőzmozdony áttétes meghajtó-karjai,
mozgásba lendült állkapcsa. *Leplezve* szendén
lágy drogom, néztem gáttalan...

Egyszerű heroizmusa vonzott?
Kissé korhadt, de átütő, nyugodt basszusa?
Jelenésként figyeltem romlatlan mosolyát,
hatalmas kézfején szétfutó, duzzadt ereit,
s elszánt homlokát,
mint aki gyermekként is *tudja*, egyszeri
hús-vér látomás, soha nem látja újra.

Határozottan hárítva a marasztalást, gyalog indult
Gyúróról a martonvásári vasútállomásra.
Hallom: ruganyos léptei alatt ropog a prémes hó –
mindörökké...

Élő templom, 2023
(100 x 100 cm, akril, vászon)

Csatári Tímea

KONKLÚZIÓ

Neked én
túl lassan futok és
túl gyorsan szeretek.
Világaink érintőlegesen
metszik egymást,
vagyis igazából nem.
Csak összesimítja
határait két univerzum.
Az érintőnél
csillagok hullanak,
talán a Perseidák meteorraj
halad éppen át.
Te kint ülsz a sötétben,
erdő szélén,
szúnyogok csípnek,
kezedben könyv.
Han mesteré lehet,
a hiábavalóságról értekeznek.
Becsukod, az égre nézel,
kívánhatsz egyet,
ha többet látsz, többet is.
Rám gondolsz.
Ideális esetben
lehullhatnék melléd.
Megcirógatnád ajkam,
szépek a gödrei.
Megölelnélek,
mert szomorú vagy, hogy
mindig várni kell,
megeszi időnket a vasfog.
Mindent akarunk.
Megtanulok

gyorsabban futni,
lassabban szeretni.

VÁROM, HOGY...

az üres vakolat
az éjszakák súlyától peregjen
lefújnék hajadról port havat
arcomat tenyeredbe zárnám
bőrödön halvány lenyomat
hasadt tükröm a szobában
nem hazudik többé
nem is mond igazat

*Kézdivásárhelyi szerelmesek, 2020
(40 x 40 cm, akril, vászon)*

Csász Gergő

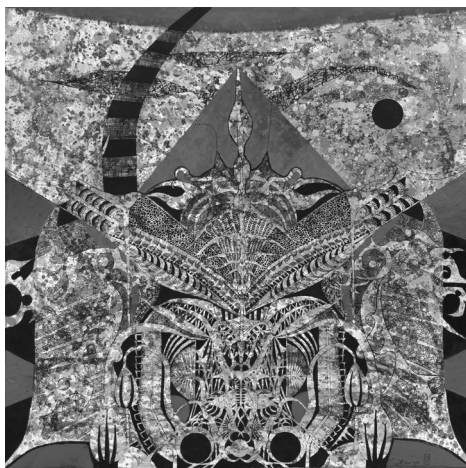
NON-GRATA

Ott, a szerelvény végében volt, háttal az útiránynak, a támlák takarásában, csak a kócos Einstein-haj látszott, de a bűzt az egész kocsiban már jól lehetett érezni. Savanykás tej, rohadás és egri dohány szaga volt – legalábbis a masszív szagpiramis legfelső szintjein álltak. Akárki szállt fel, rögtön fintorgott meg kurvaanyázott. Felfeszegetni az ablakokat sajnos lehetetlen volt, a serény légkondi befújta szagát kis időre minden utasba, a lelkivilágba ivódva először, maszk ide, maszk oda, mit sem számít, sokkal erősebb, majd jön a plüss, frizuránk, a ruházat, a homlokokon végig guruló izzadságcseppek, az ünnep, a hétköz. Nincs menekülni hová előle, leszállni se fog, mi ott zötyögünk fel-alá vele, nem tágít a kilátás-nélküliség egy percre se, bérlete van neki, éves.

DEZINTEGRÁCIÓ

Átalakult egyszer csak a hullámséma, kiterjedése nő, megváltozik a frekvencia, és a gép csipogása akár a madár, mi a fészek alól az anyját hívja. Dobognak a lábak, klaffog a nővér Birkenstock papucsában, rögtön bolydul a kórház, végre magához tért!, 10 éve esett az emelvény legtetejéről arccal előre a himnusz alatt, és kómában volt, senki se hitte, hogy újra felébred. Gyors konzílium, ott tülekednek az ágya körül hát mind a hatalmas szellemek egyre, fehér köpenyükben. Hümmög az éji Bogár doktor, rezidensei néma

bólogatással próbálják leplezni feszültségük. Nem volt még példa olyanra az itthoni gyógyászat folyamán, hogy bárki ilyen hosszú vegetálást masszívabb agykárosodás nélkül kiheverne. Ám a jelek most arra utalnak, esélye lehet még normál, köznapi létre, izomreflexei épek, már a memória kérdés csak, meg a szenzoros információintegrálás. Kérdésekkel tesztelik, az étolaj és a sovány tej ára mi volt, van-e emlék? Érti, a hangja erőtlen, a szája sebes, de felel jól. Majd ő kérdez vissza: miért, most mennyi azóta? És ki az elnök? Némi rövid csend támad, amit az ágyoszomszéd tör csak meg, többiek addig a földet bámulják mereven. – Nem kell aggódnia, kedves, pontosan úgy van minden, mint azelőtt, marad is már! Akkor jól van – mondja emez, majd hátrahanyatlik, és a teremből lassacskán kiszivárog az összes nővér, orvos, az orvosnők, medikák, rezidensek, kulcsra bezárják azt a szobát, ebből csoda nem lesz.

*Fototropizmus, 2023
(100 x 100 cm, olaj, vászon)*

Farkas Arnold Levente

ÜBERFUNKY

A vers első látszata olyan,
mint néhány kínai írásjel
egy latin szövegben. Persze
most nem fogom megmutatni
Arisztotelész Poétikájának
latin fordítását, amit arab
nyelvből fordított Abélard
kortársa, bizonyos
Petrus Venerabilis,
a boldogságos szent szűz oltárán
pedig gyertyák közt szeretkezni
a kánonjog értelmében
nem megengedett, sőt
a fagyos szentek szerint
egyenesen gyalázat.

A világ olyan,
mint egy mosoly, ne fordíts
hát hátat neki.

Ez egy haiku. A haiku
japán versforma.

Jellegzetessége, hogy
három sorból áll,
és közben elhiteti velem,
mennyire fontos neki a leányom,
az első sor öt szótag,
a szemével így csinál,
a szájával így csinál,
a kezével így csinál,
a második sor hét szótag,
mert el akarja hitetni velem,
hogy az énen kívül más is
létezik, és ez a más most én

vagyok, illetve a leányom,
pedig az én most én vagyok,
senki más, a harmadik sor
szintén öt szótag. Persze az is
lehet, hogy tévedünk, hiszen
senki nem tud japánul,
csak a japánok. Valaki jött,
mi pedig elhittük.
Überfunky, mondta Johann
a Szent Anna-tónál az érett
málnaszemekre, az anyja német,
az apja brit diplomata. Medvét
akart látni, de otthon hagyta
a napszemüvegét. Persze más is
fontos, kell benne lennie évszakra
utaló szónak, őszi telihold,
ám az ostoba európaiak
csak a számokra figyelnek
a kis tó körül egész éjszaka,
öthétöt, az ostoba európaiak
számára ennyi a haiku lényege,
ostoba európai vagyok.

A vers második látszata
olyan, mint egy kitalált
metafora, ami nem létezik.
Überfunky, mondta Johann,
amikor a gyerekek megmutatták
a Mozart névre hallgató
hőrcsögöt. Kezébe vette,
nem volt szakálla,
a testvérét Jakobnak hívták.
Hogy fér el ennyi hang
egy ilyen kis madárban,
kérdezte Panka vasárnap
reggel. Ez a papagáj

már a harmadik, az előző
egy prófétáról kapta a nevét.

A vers harmadik
látszata olyan, mint kék
lanton sárga húr.
Überfunky, így
szól az angyal a kertész
hasonmásához.
Poloskaízű
málnát eszem. Rózsaszín
a feltámadás.

A vers
negyedik látszata a test.
Olyan,
mint a csönd, ha nincsen szavam.
Mítosz
csupán, hiábavaló kosz.
Szennyes
az, akinek a szó kedves.
Semmi.
Vad alkalom. Überfunky.

A vers ötödik látszata.
Ezt a mondatot írta
fel abba a füzetbe,
amit a feleségétől kapott
a névnapjára. A név.
Nem szokta meghallani
a kolompot, most azonban
érzékei kitágultak, mint
a megtervezett örökkévalóság.
A katona nem jött be.
A kapuban beszélgettek.
Spanyol, latin, angol, olasz,
német, francia és román

szavak furcsa kevercse volt
az a nem létező nyelv,
amin a valóság kapujában
érintkeztek.
Überfunky und very schön.
Ezt a katona mondta,
amikor az idő szóba jött.
Az utcán nem jártak emberek.
Amikor a szomszéd kihozta
a ház elé a Don Quijote
mindkét kötetét, a katona
kioldotta a pisztolytáskáját.
Egy pillanatra megdermedt
az, amit kölcsönös
rokonszenvnek lehetett volna
gondolni. Aztán a mosoly
a katona arcára
visszaköltözött. Aztán
belelapozott az első kötetbe.
Aztán kiment az erdőbe,
mert az erdő nem hazudik.

*Ófelsége pincére voltam, Jelenet Bohumil Hrabal regényéből, 2015
(90 x 120 cm, akril, vászon)*

Erdei L. Tamás
GENIUS MONTIS
(HOMMAGE À OTTLIK)

KISIKLÁS

A pályaudvaron állt kinyújtott lábbal, megfeszített inakkal, lábfejét az aszfaltnak szorítva, kissé megdőlt felsőtesttel egy jegykiadó automata előtt. Akkoriban még nem használtak mobil applikációt és QR-kódokat az utazáshoz. Szórakozottan adta meg a kívánt adatokat és tömködté bele a pénzt a gépbe. A színes papírokért cserébe kapott egy fekete-fehéret, kihúzta, megnézte. Végigsiklott a tekintete az adatokon, a végállomás nem volt ismerős, egy útikönyvből nézte ki pár napja. A jegyet gondosan összehajtogatva a tárcájába tette. Hetek óta vándorolt városról városra, kihasználva az ország diákoknak nyújtott utazási kedvezményét. Délben új szokása szerint vett egy nagy fürt édes szőlőt a piacon, az utcai kútnál megmosta, leült egy padra a ligetben és megette. Otthon még nem érett a szőlő.

Péter nem volt nagy kalandor, először járt ezen a vidéken. Az országot a mindenhol kapható édes szőlő és a világ legaromásabb kávéi jelentették számára, amik ráadásul hihetetlenül olcsók voltak és elsőrangú minőségűek. Az utolsó vasúti restiben vagy benzinkúton is finomabb kávékat kapott nevetséges áron, mint otthon a Kempinskiben. Ez a gondolat gyerekesen szórakoztatta. Vonata homokos tengerpartok és magas, sziklás hegyek közt kanyargott; más volt a levegő, más az ég, és másak az emberek is, mint a hazájában: mintha a falvak inkább kisvárosok lettek volna, ugyanakkor a nagyvárosokban is megtalálható volt a szűk körű, otthonos közösségek melege, ahol mindig van egy vendéglőasztal fehér abrosszal, amely mellett két jóbarát összehajol egy üveg bor felett. Mindezt megfigyelte, de különösebben nem mélyült el benne. Huszonéves volt, mennie kellett, mozogni, utazni, levegőt venni.

Spórolósan közlekedett és szállt meg szerény motelekben, youth hostelekben, kollégiumokban, s mivel így sikerült némi pénzt megtakarítania, a megtakarításait elszórta apróságokra. Tisztelettel és óvatosan bánt a Mammonnal mint ősi misztériummal, ezt nevelték belé, de

nagystílúen és könnyelműen is. Így élt az egyetemen, ezt szokta meg, ez maradt a pénzhez való viszonya. Rajongott a pályaudvarokért. Most, hogy a felkapott magashegyi wellness központ állomásának peronján várta szerelvényét, a több heti egyedülléttől elgémberedve, idegsejtjeiben az allék, buja tuják, motelszobák, vasúti kupék, olíva ligetek illatával, könnyű fehér boroktól felajzott gyomrával – majdnem elégedettnek érezte magát.

A késő nyári nap hirtelen bukott a hegyormok mögé. Azon merengett, míg a jegykiadó automatát bámulta, hogy mit is csináljon délután. Hosszú haja az arcába hullott, Petőfi-szakálla izgága festőiséggel ruházta fel megjelenését, de a szenvelgő külső mögött szabadságvágy tombolt; ez tett minden mást: tájképet, kávékat, borokat olyan mellékessé, ez a féktelen szabadság tette olyan érdektelenné a részleteket. Spártaian egyszerű volt, mert megengedhette magának, a boldogság a nyakszirtjében reszketett. Sodort egy cigarettát, jó, fűszeres Virginia dohányból és rágyújtott. A Zippo lángja váratlan fénnel villant fel, így vette észre, hogy már meglehetősen besötétedett. Élvezettel szívta be a füstöt, mélyre tüdőzte, a hörgőiben ízlelgette.

Mozgolódást érzelt a peronon, a hangosbemondó a világ összes állomásának monoton gépiességével, az értelmetlenségig elmosott artikulációval bemondta a szerelvényt. A városok nevét értette. Zöld katonai málhazsákja után nyúlt, nemrég kapta francia idegenlégiós barátjától. Felnézett az infótáblára, nem, ez még nem az ő expressze, van egy félórája. Az automata alkonykapcsoló bekapcsolta az állomás kandeláberein a lámpákat, derengő fény gyúlt. Felkapta a zsákot és elindult a resti felé.

Jó estét, kaphatnék egy grappát vagy valami gyógynövény likórt, kérdezte, ahogy belépett. Tessék, kérdezte készséges hangon, de értetlen arccal a pincér. Tudna ön, szóval pálinkát szeretnék, spiritet, snapszot, érti? Értem, értem, egy kupica szőlőpálinka, nagyon finom. Nem, nem szőlőt, valami más kell. A pincér szeme felvillant, várjon csak, mondta, és leemelt a polcra egy fura formájú, zöld üveget, majd rejtélyes mosollyal a pultra tette. Itt van, lehelte, ez kell magának. Mi ez, érdeklődött Péter. A hely szelleme, kacsintott a felszolgáló. A címke kék volt, rajta gót betűkkel állt a márkanév. Fizetéskor a pénztáros is megismételte, két Hely Szelleme, az annyi mint. Vagy a hegy szelleme, nem értette pontosan. Egész jó volt, gondolta magában a pénztárcájába

rakva a visszajárót, bár sosem hallott még róla. Ha nem tiltanak a jogszabályok, háznak gondolná. Nyirkossá vált a levegő, pulóvert vett és kiült a peronon álló padra. Helyi pár beszélgetett mellette, csak néhány szót értett belőle, erős dialektust használtak. Most kezdődik, gondolta. Elutazik a nagyvárosba, és kezdetét veszi az élete. Egész éjszaka utazni fog, a vonat csipkés gerinceken halad majd át, le fog lassítani. És akkor megtörténik. Többen elindultak a második vágányhoz, begördült a szerelvénye.

Alig szállt fel, újra mozgásba lendült a vonat. Hely volt bőségesen, a harmadik fülke már teljesen üres, belépett, felhajtotta málhazsákját a csomagtartóra. Könyvet vett elő, leült, lerúgta bakancsát, feltette lábát a szemközti ülésorra. Olyan sebességgel száguldott vele a vonat, mint még soha. Olvasásba merült, bár a betűk kissé összefolytak a szeme előtt. Nem tudta, mennyi idő telhetett el, néha megálltak egy kicsit, aztán tovább rohantak. Nem sokat láthatott a tájból. Épp elindultak újra, amikor rátört a szédülés. Kiejtette a könyvet. Forgott vele a kupé. Valami kegyetlenül mozogni és tágulni kezdett a gyomrában, percekig próbálta visszaszorítani, aztán felugrott és kihajolt az ablakon. A metsző alpesi levegő kicsit segített rajta, de hamarosan újabb hullámban tört rá az émely. Fogalma sem volt, mióta mehetnek, rázta a hideg, csurom víz volt a homloka. A hely szelleme, gondolta, most mi lesz. Ahhoz is gyenge volt, hogy újra felálljon friss levegőt szippantani, azt hitte, most rögtön elájul. A vonat lassított, újabb állomás következett. Vette a kabátját, belebújt a bakancsba, a málhazsákot magára rántotta, az ajtóhoz tántorgott. A kalauz felfigyelt rá, az arcába bámult, kérdezett valamit, nem törődött vele.

Nagyon kellett koncentrálnia, hogy a lépcsőig elbukdácsoljon. Két kézzel kapaszkodott, kimérte a lépéseket, lebotorkált. Fűlsértő kürtszó harsant, dudált a mozdony. A fénylő szerelvény úgy kígyózott ott az éjszakai hegygerincen, mint egy kivilágított karácsonyi füzér. Imbolyogva megállt a peronon, a zsákja a földre hullott, egyensúlyoznia kellett, hogy ne vágódjon el. Kigombolt kabátban csak állt, ventilált, próbált erőt méríteni a friss levegőből. Néhány alak lézengett a kis állomáson. A vonat megint kürtölt, most hosszabban. Indulásának sisterségese mintha kihúzott volna valamit a gyomrából. A fényfüzér pászmái egyre gyorsulva siklottak végig a síneken, a zsákján, az arcán, hogy piros

lámpákat vonszolva az utolsó kocsi végén a szerelvény végül eltűnjön a hegyi éjszakában.

MEGÉRKEZÉS

Hirtelen jobban lett. A hegy szelleme, mi, kiabált magára. Vagy a hely szelleme, mindegy. Már megbánta, hogy leszállt. Bár a feje még kótyagos volt, most remekül érezte magát, teljesen elmúlt a rosszulléte. Intett egy arra csámpázó alaknak. Igen, fordult felé a se öreg, se fiatal férfi. Merre találok taxit, kérdezte.

Az alak valami olyasfélét mondott, hogy épp jótól kérdezi, mert ő is személyi fuvarozó. A kabátzsebéből előkotort egy tányérsapkafélét, ami leginkább egy régi tengerészkapitányi fejfedőre emlékeztetett, adott neki két pofont, hogy eredeti fazonját némileg visszanyerje, és a fejébe csapta. Megkerülték az állomás épületét, a tányérsapkás egy autóhoz vezette. A fiú meglepődött. A kocsi színe, dukkózása és stílusa régi filmekből volt ismerős, leginkább az ötvenes évek krómozott amerikai vasbálnáira hasonlított. Gumiabroncsait oldalt fehérre festették. Mint-ha egy filmforgatásról került volna elő. Péter lopva körbenézett, nem lát-e kamerákat. A fuvaros elkérte a zsákját, berakta a szekrény méretű, teljesen üres csomagtartóba, rácsapta a fedelet, aztán a volán mögé ült. Így a sapkás sofőrrel a kocsi még inkább a Keresztapa második részét juttatta eszébe. Ahogy fellépett a küszöbre, hogy beüljön a kopott bőrülésbe, amelynek közepén kagylóformájú mélyedést hagytak régi ülepek és valagak, az autó ringatózni kezdett. A szállodába, mondta. Óvatosan, tette hozzá. Óvatosan, bólintott a sofőr.

Elindultak, és valóban csak lépésben haladtak. Neki teljesen megfelelt ez így. Nem nagyon figyelte meg a környezetet, az autó valószínűtlenül széles műszerfalát, a vekkeróra méretű sebességmutató sárgás fényt nézte. Annyit azért érzékelt, hogy mesebeli városkában jár. Keskeny utcákon gurultak. Elhaladtak egy liget mellett, faragott fatornyos házakat, kovácsoltvas kutat látott a szeme sarkából. Kilencre vagy tízre járhatott, nemrég harangoztak egy toronyban, de nem számolta az ütéseket. A hegycsúcsok tetején már derengett a friss hó. Itt korán kezdődik a síszezon, gondolta. A kisváros eredetileg a völgyben épült, de az újabb utcák már felkúsztak a hegyoldalba. Miből élhetnek az itteniek, morfondírozott, síközpont, üdülőhely vagy szanatórium lehet itt. A nagybacska ház oldalán, ami elé bekanyarodtak, fatáblán

egyetlen szó állt: Szálló – így régiesen. Kifizette a sofórt. Sötét, keskeny lépcső vitt fel az emeletre a recepcióhoz, de a sarok másik oldalán neonfelirat világított a homlokzaton. A levegő fenyőillatú volt. Megrángatta az ódivatú, kallantyús harangocskát, a hangja szánok csengettyűjét idézte.

Miután lerakta holmiját, sétálni indult. Alig tett meg néhány lépést, kis terecskét talált aprólékosan kivilágítva, meglepően sok járókelővel. Kovácsoltvas padok és hozzájuk tartozó szegecselt fadézsák szegélyezték vasabroncs pántokkal pántolva. Az egyik fenyőfa alatt karcsú lány nevetett egy idősebb férfira. Lábujjhegyre állt, talán a kabátgallérját vagy a sapkáját igazgatta. Hosszú, elegáns szoknya volt a lányon és magas sarkú bőrcsizma. Az alakja volt ismerős, vagy a ruhája, nem tudta volna megmondani. Lassított, ahogy elhaladt mellettük, de szemközt egy mozi színes kirakata ragadta meg a figyelmét. A mozi egyik oldalán kávézó, a másikon videotéka bejárata. Jó volna ezzel a lánnyal beülni a moziba, gondolta, azután kávézni egyet.

Szerette volna jobban szemügyre venni a teret, de kezdett elálmosodni. Félig leeresztett szempillái alatt látta, hogy a tér távolabbi, homályos részén patak folyik keresztül, a patakon egy kis fahíd ível át, mellette mintha ivókutak látna. Aprócska beugrók a széleken, a dús lombú fák alatt padok. Milyen ismerős itt minden. Mielőtt visszafordult volna szállása felé, még elrendezte fejében az eddig látottakat: a főúton jöhettek be a kocsiival, azt szegélyezik a legnagyobb házak néhány sorban, ebből ágazik le az a mellékutca, ahol a szállodája áll, mellette a karácsonyi hangulatú tér, a végén patak híddal, rögtön a túlpartján kezdődik a meredek hegyoldal, odafut a járda, ami átvisz a patakon, aztán eltűnik a fák között. Egy másik mellékút felfelé kígyózik a hegyre, a végén kilátó.

A motelben leadta útlevelét a recepción, kért egy ásványvizet és felballagott a recsegő falépcsőn a szobájáig. Alumíniumbiléta volt a kulcstartó, rajta két acélkulcs. A főbejáraté lehet az egyik, arra az esetre, ha túl későn érne haza, gondolta, a szobáját nyitja a másik. Az ajtó olajzöld, kissé megvetemedett a deszkája, nehezen csukódik. Ósdi szőnyeg a padlón, állott levegő fűszeres illattal, rég lakhatott itt valaki. Egyszerűen berendezett, barátságos szobájának mennyezetén vastag mestergerenda futott. Íróasztal állt az ablak előtt, rajta egy köteg papír, mellette tollak a szálloda logójával. Ablaka a hegyre nézett, alig

szűrődött be rajta némi fény. A város felől zeneszó hallatszott halkán. Kopogtak, csipkepártás, szőke szobalány hozott be egy helyi gyógyvizet, aqua minerale. Haját szorosra fogta a főkötő, szoknyája a combja közepéig ért, rajta fehér előke, harisnyás lábai egy tornászéi vagy balett-táncoséi. Az asztalkára tette a kék üveget, villantott egy mosolyt és már ki is ment.

Ahogy egyedül maradt, elővette a neszesszerét, fogat mosott, szélesre tárta a két ablaktáblát. A zene kissé erősebb lett, blues és jazz szólt. Az erdő ontotta a gyanta illatú oxigént. Ledobta ruháit a fotelre, bakancsát az ágy alá rúgta, felkattintotta az olvasólámpát, meztelenre vetkőzött és bebújt az ágyba. Jó fekvés esett a matracon, fejét letette a kemény párnákra. A paplanhuzat ropogós, hófehérre keményítették, illatozik az öblítőtől. Éppen jó, gondolta. A szobát távoli, szűrt jazz fürdette. Mintha a Madistól a Moondust szólna, de nem volt benne biztos. Ő is megfürdött ebben a zöld völgyben megülő zenében, hömpölygött, körbefordult a tengelye körül, át a fején, lágyan, mintha vízben volna. Egy erdei tisztást látott maga előtt, ahol a hosszú szoknyás nő táncolt, arca váltakozott a szobalányéval. Táncolni hívták őt is, nyújtották felé a kezüket. Így aludt el a beszüremkedő zenefoszlányok rongyai és női szoknyák suhogása között.

NEM LEHET ELMENNI

Másnap frissen, jókedvűen ébredt. Korán volt még, a napsugarak éppen csak bekúsztak rézsút a szobába. Kiugrott az ágyból. Felvette a telefont, a szobájába rendelte a reggelit, szemérmetlenül megéhezett. A szobalány kis szervizkocsira pakolt tálcákon hozta be az ételt. Borotválkozás közben érkezett, nem vette észre, hogy kopogott volna. Habos arccal ült neki enni. Bőségesen megreggelizett, hatalmas étvággal falt. Közben eszébe jutott, hogy megtervezze a napját, újságot és térképet hozatott. Milyen nevezetességeket ajánl errefelé, kérdezte Péter, a szobalány hallgatott. Mik a látnivalók, próbálkozott másként, a lány felnevetett. Ja, hogy mit lehet megnézni, így már értette. Bólogatott, összemosolyogtak.

Nyitott köntösben, habosan, nagy lendülettel evett. Festői Petőfi-arca egészen átváltozott, barnára sült képével, sima bőrével inkább élvezeg Casanovának tűnt most. Nem tudta, hogy ebben a pillanatban egészséges barnaságával, kirobbanó életerejével, rejtélyes mosolyával mennyi-

re vonzó. Megnézni, aha, mondta teliszájjal, a negyedik szendvicsebe harapva a kávé mellé. A lány odaállt elé, csípőre tett kézzel, félrebillentett fejjel. Maga aztán tud enni, mondta felvillantva fogsorát, mégis milyen sportos. Ha nekem ilyen étvágyam volna, felhúzta a vállát, mókásan sóhajtott. Megpördült a tengelye körül, mint egy modell, kézhátával végigsimított derekán, csípőjén.

Péter felnézett, meglepetten látta, hogy a lány milyen szép. Összehúzta a szemét, lenyelte a falatot, küldött utána egy korty narancslevet. A lány zavarba jött a pillantásától, elnézést, mennem kell, kacagta, és kiszaladt a szobából. A mindenit, gondolta a fiú, nem sokon múlt, hogy ki nem zökkenették nyugalmából. Beletörölte száját a textil szalvétába, eltolta magától a tálcát, befejezte a borotválkozást, felöltözött, összepakolta a holmiját. Telecsapkodta arcát a kedvenc arcszeszéssel, lement a falépcsőn, rendezte számláját a recepción. A gyomráig szívta a hegyi levegőt, könnyű léptekkel indult az állomás felé.

A derengő reggeli fény egész másnak mutatta most a kisvárost, mint amilyenek tegnap látta. A pékség nyitva, az étterem és a mozi zárva, a házak redőnyei még a legtöbb helyen lehúzva. Munkába igyekvő emberek mozognak mindenhol, ki gyalog, ki kerékpáron, autóval. Elhaladt egy fehér közhivatal, majd egy fehér múzeumépület előtt. A nap színe tehát a fehér. Meglátta az állomást, jóval korábban, mint gondolta. Észrevett egy könyvesboltot, dohos szag csapott ki nyitott ajtaján. Antikvárium és antikvítás, állt felette faragott fatáblán. Bent mintha a tegnapi hosszú szoknyás lány támaszkodott volna egy könyvespolcnak, kezében két nyitott könyv. Nem állt meg, csak kissé lelassított. Az első napsugarak áttörtek a hegygerinc fölött, szétterültek a terméskövekkel kirakott utcán, a keskeny úton és a járdán is, bujkáltak a fák levelei között, szemem csapták egy-egy foghíjteleknél, megint eltűntek, incselkedtek vele. Belenevetett a fénybe és felgyorsította lépteit.

A vasútállomás restije előtt egy sorban asztalok voltak kirakva a járdán, a pincér épp hamutartókat és vizeskancsókat helyezett a kék-fehér kockás terítőkre. Az épület előtti téren szökőkút spriccelte vizét a levegőbe, mögötte márványtábla, hátrébb templom kis toronnyal. Felismerte a tornyot, ez harangozott tegnap este, mikor megérkezett. Ideje volt még bőven a vonat indulásáig, kiült hát az étterem elé, rendelt egy kávé. A szökőkút szobra nem a megszokott angyalok vagy sárkányos vízköpő volt, hanem különös módon egy idős

férfit ábrázolt kalapban. A férfi hegyes bajuszt viselt, római stílusú amforákat tartott a hóna alatt. A víz az amforák száján tört elő, majd visszahullott a szobor lábainál fekvő medencébe. A medence mohos volt, a víz zöldes, áttetsző. Hunyorítva próbálta élesíteni a képet és kitalálni, kiről mintázhatták a szobrot. Talán mérnök, festő vagy államférfi. Az öltönye nem volt különösebben jellegzetes, az arca a kiugró arccsontokkal és a gödrös állal annál inkább. Honnan olyan ismerős ez az arc, honnan ismerős minden. Mintha már járt volna itt, vagy filmről, esetleg képről látta volna ezt a tájat. A homlokát dörzsölte, lassan derengeni kezdett valami. A szobor, az amforák és a villanyoszlopok árulták el, hogy századfordulós építészetről van itt szó. Egy festmény vagy képeslap lesz az, a háttér más volt, kevesebb épület és több fa, de a hegyek íve és az állomás előtt összefutó utak vonala jellegzetes. Ristrettót kért mézzel, a pincér étcsokoládéba mártott kávészemet is tett csészéje mellé a csészealjra.

Autó fékezett hirtelen, a szökőkútról az utcára kapta tekintetét. A járdán egyetemista lány sétált középkorú nővel, alakjuk, járásuk és arcuk hasonlósága alapján csakis az anyja lehetett. A lány belekarolt az anyjába, nevetett és bólogatott. Szinte egyforma magasak voltak, egy ütemre ringott a csípőjük is. Hátul, a hegyek fölött fehér felhők úsztak. Most már egészen biztos volt benne, hogy ismeri ezt a képet. Nem festmény és nem film, egy állókép, egy fotó az, méghozzá egy gyerekkori vagy iskolás könyvben. A pincér elvonta figyelmét, megkésve kis pohár szikvizet hozott, amit a kávéja mellé kellett volna kapnia. Elterelődtek a gondolatai. Egy hajtásra lehúzta a szódát, hagyta, hogy szétbzseregjen a szénsav az egész szájüregében, lemossa az ízlelőbimbóit. Lenyelte a vizet, majd két ujjal felcsippentette az üvegből készült csepp kávécsészét a fülénél fogva. Pár kortyot a nyelve hegyére tett a ristrettóból, hozzá kis tejhabot is szűröcsölt. Kicsomagolta a csokoládés kávészemet, a szájába vette, fogaival kettéroppantotta, majd egészen lassan, élvezettel rágni kezdte. Szétáradt az íz a szájában, nyilvánvalóan ugyanebből a kávébabból főzték az italát is, harmonizált a két aroma, ami valójában egy volt. Elropogtatta a pörkölt szemet és kortyolt hozzá még egyet a ristrettóból. Megforgatta az ízt a szájában, a kávé, a csokoládé, a tejhab és a méz kavalkádját, megharapdálta kissé. Markáns pörkölés, füstös aroma, pont a zsánere. Elmosolyodott.

Pillantása visszakanyarodott a térre. Suhogva elhúzott felette egy madárpár. Túl gyorsan repültek ahhoz, hogy be tudta volna azonosítani, de röptükből havasi csókának nézte őket. Igen, ez lesz az, megvan. A kisiskolás tankönyvében a jobb oldalon, talán a második lecke felett állt ez a kép a távoli kisvárosról a hegyek ölében. A szökőkútról, a fehér templomról és a postahivatal feliratáról most már egyértelműen ráismert. Elégedetten felnevetett.

Életének eddig a pillanatáig kozmikus folytonosságban létezett, téren és időn kívül, szabadon minden kötöttségtől. A gyerekkor öntudatlan harmóniája összefolyt zsigereiben a diákévek tündöklő függetlenségével, és csak egy negyedik kiterjedésben, saját galaxisának tér-idejében élt tudatos életet. Fel sem merült benne, hogy változzon, hogy bármi más legyen, mint tavaly vagy azelőtt. Ugyanaz a szív, ugyanaz a tudat, elme, genetika; ami változó, az csak az alakzat, a formátum: csupán a külső héjazat, a sejtek cseréje – hét évenkénti permanens megújulás, felfrissülés. A lényege változatlan.

A fizikai külvilág lehet-e más, mint a már megismert vagy eleve tudott régebbi elemek másfajta variációja, átrendezése, leképezése? Felruházható-e másféle jelentéssel a tér és az idő, mint amit már kezdettől magában hordoz, kérdezte önmagát. Hozzárendelhető-e a külvilág jelölőihöz újfajta jelölet. Ez a táj itt most egyértelmű jelentést nyert gyermekora jelrendszerében. Az iskolapadban a könyv fölé hajolva teljesen biztos volt benne, hogy egyszer eljön majd ide, látta magát a tankönyv képe által megjelenített tájban. Most pedig, amikor fizikai valójában itt volt, alig ismerte meg. Hányféle ismerettel rendelkezett már erről a városról, mennyi apriori tudása volt róla, ahogy fantáziája berendezte és kiszínezte épületeit annak idején! Elsajátította e tudást és szinte birtokba vette, magáévá tette, kisajátította a teret, áthelyezve saját kozmoszába, beillesztve annak örök, tudatos rendjébe. Mivel a tájkép kétségkívül megegyezik, és ő is, aki ezt elgondolja, ugyanaz, aki volt, vagyis megegyezik akkori önmagával, ezen tájhoz való viszonya is csak azonos lehet, ezért itt és most meg kell találnia ebben a városban azt az életet, amelyről annyi megelőző tudással rendelkezik már, annyi fontos, de pontatlan ismerettel. Meg kell élnie a korábban elgondoltat, hogy így szerezzen róla bizonyos ismeretet, be kell laknia gyermekora fantáziájának városát.

Izgalomba jött. Még egyszer végighordozta tekintetét az utakon, padokon, templomtornyon, szökőkúton, villanyoszlopokon. A felszolgáló figyelmeztette, hogy mindjárt befut a vonata. Mégsem utazom, mondta révületben. A pincér olyan arccal bólintott, ahogy fogyatékos óvodásokra szokás nézni. Villantott egy mosolyt, vállat vont, majd eltűnt. Nem lenne szabad ezt tennem, gondolta dühödten. Nyilván megint becsapnak, tévedek, álmodom. De nem lehetett ellenkezni. Kikérte a számlát, az abroszra dobta a pénzt és lassan elindult.

A panzió felé haladva szándékosan letért a főútról, a mellékutcákban megnézte a terméskőből kirakott, kanyargó járdát a talpa alatt, belezagolt a levegőbe – bükkfa füstjét sodorta a szél. A patakra vadkacsák szálltak. A nap már teljes erővel ragyogott, de a hegyek oldala még árnyékban volt. Könnyű szédülettel rőtta az utcákat, félmosollyal az arcán, mintha éhgyomorra megivott volna egy korsó sört. Keresztződéshez ért, három utca futott itt össze, az egyik jobbról, az erdő felől. A sarki házak nagyobbak voltak, lábazatuk durva, faragatlan kövekből, a falaik terméskő és erdei fenyő vegyesen, ablakaikon zöld meg kék zsalugáter. A hegyoldalon, az erdő széle irányában egyre kisebbek az épületek, a porták girbegurbán tapadnak egymáshoz. Az egyik ház aljában kávézó nyitott éppen, arrébb fagyraltozó, zöldséges, vegyesbolt. Mindegyik felett cégérek lógtak, lakkozott fatáblák mutatták, mi kapható ott. A kávézó parányi asztala mellett már ketten ülnek, egy idősebb, pirosposzsgás férfi széles gesztusokkal magyaráz egy kancsó víz meg egy csésze cappuccino felett, gesztikulál, vezényel a kézfejével. A házakon nagy, szélesre tárt ablakok, minden épület titokzatos, vonzó lakásokat rejt. Fehér párnacihák a párkányokon, szellőző lakások illata, a háziasszonyok a porták előtt seprik a járdát, fellocsolnak. Visszakanyarodott a főutcaára.

VARÁZSGÖMB

A toronyban kilencet ütött az óra. Mellette a zeneiskola nagy, vörös tömbje ódon barna kapuval, az emeleten lakás, tágas, nagy szobákban ott lakik a zeneigazgató. Az egyik szobát ismerte már a nyelvkönyvből: a nappaliban kandalló mellett füles bőrfotel, a falon ingaóra, alatta könyvespolcon tengernyi könyv és régi kották. A keményparketta padlón kottatartó állványok állnak, mellettük tokban hangszerek – hegedű, fagott, baritonkürt, oboa. A sarokban jókora zongora,

Steinway, ha jól emlékszik. Egy asztalkán két likőröspohár és mellettük, igen, ott a furcsa alakú zöld üveg, rajta címke latin felirattal: Genius Montis, a Hegyek Szelleme. Akkor ez nem jelentett neki még semmit, nem is tudott latinul. A címke annyi év után most nyerte el jelentését. Erre a szobára vágyott a zongorával és a faliórával meg a bőrfotellel. A kíváncsisága átcsapott birtoklási vágyba, a puha szőnyegen akart mezítláb sétálni. Állt az utcán a zeneiskola előtt, felpillantott. Az óra és a polc felső széle látszott, érezni vélte a bőr és a kandallóban pattogó tűzifa illatát.

Vajon merre van a Corsi Vendégház, amelynek udvarán télen Alberto vagy Giovanni fát vág a hóban? Délután a gyerekek iskolatáskával meg hangszertokokkal a hátukon hóembert építenek, a játszótéren hócsatáznak, zsbonganak, míg rájuk nem esteledik. Sötétedéskor dércsipett arcú erdészek térnek be a fogadóba, ahol a kályha mellett a viharlámpák fényénél a kocsmáros a papot és a tanítót ugratja. A fogadósné gyógynövénylikőrt kínál a sör meg a virsli mellé zöld üvegből, Genius Montis, az öblös nevetésfutamok megrezegettik az ablaktáblákat.

Hirtelen a panziója előtt találta magát. A földszinti társalgóból fehér blúzos lány lépett ki milflór mintás szoknyában, ami a combja közepéig sem ért, lobogó haját hajráf helyett napszemüveggel fogta össze. Ekkor kapott észbe, hogy nyár van. Ahogy nyár volt a második vagy harmadik lecke feletti képen is a nyelvkönyvében, kétségtelenül. A tegnapi szobáját kérte, az volt a terve, hogy a vendéglőben megebédel, este meg elmegy moziba. De messze volt még az ebédidő. Felment a szobájába, már kitakarították és kiszellőztették. Friss huzatot húztak az ágyra, az asztalkán egy virágcsokor virított üvegvázában. A karosszékebe tette málhazsákját, kipakolta a holmiját. A folyosón összefutott a csinos szobalánnyal. Jó napot, jó napot, csapta össze a tenyerét a lány vidáman, én azt hittem, már elutazott az úr. Összemosolyogtak.

Lement a pubba. Kellemes félhomály fogadta, bőrkanapék a sarkokban, mécsesek az abroszokon. Néhányan ücsörögtek az asztaloknál, iszogattak, halkán beszélgettek. Rendelt egy korsó sört, sodort egy cigarettát, átnézte a helyi lapokat. A sör után ham and eggs-t rendelt, gargantuai étvággal evett, aznap már másodszor reggelizett. Evés közben színes magazinokat lapozgatott. Megcsodálta az új öltönykollekciokat, táskákat, autókat, cipőket. Mikor elfogytak a divatlapok, kért egy tábla sakkot és lejátszotta a híres Capablanca-játszmát. Nem tudta

megunni a Réti-megnyitás eleganciáját és merészségét a huszárral, ahogy provokálja a sötétet, hogy árulja el szándékait. Beleképzelte magát a sötét helyébe, aki a játszma felétől már csak a veszteségek minimalizálására törekszik, felismeri a csapdát, de tehetetlenül sodródik a világos által ráerőltetett kényszerpályán, mígnem eljön a sebészi pontossággal végrehajtott kegyelemdöfés. Órákig játszott, fogyott a dohánya, elfáradt. A számlát a szobájához íratta, lesétált az állomásra, megvárta néhány vonatot. Az újságosnál vett egy művészeti magazint. Itt jutott eszébe, hogy benézhetne az antikváriumba.

Miért ne vásárolhatna néhány megsárgult régiséget? Most már ráér, nem siet, kívül került időn és téren, saját galaxisának dimenzióiban mozog. Nem tudta, meddig marad, beleszédült ebbe a szabadságba. Sárgult kötetek, az ismerős lány, az ajtó a harangocskával. Magasan járt a nap, melegen tűzött, elvakította a vakolat fehérsége és a kirakat csillogása. Bent kellemes félárnyék, hús levegő fogadta. Egy idősebb férfi lépett elé. Miben segíthetek, kérdezte enyhe érdeklődéssel. Csak most ismerte meg a tegnapi alakot benne a téren. Hová tűnt a lány? Ahogy lassan kitágult a pupillája, kevésbé káprázott a szeme, látni kezdett a félhomályban. A polcok mögött ajtók nyíltak a ház hátsó részei felé. Könyveket szeretnék, mondta zavartan, régi könyveket. Kiara, kiabált hátra a férfi, vezesd be az urat a régi könyves részlegbe. Szóval Kiarának hívják, nyugtázta. Az ajtóban két szoknya jelent meg, Kiara és a testvére nyilván, annyira hasonlítottak egymásra. Hozd a katalógust, kislányom, mondta a férfi, és visszahúzódott. Míg az apja leült és írni kezdett egy füzetbe, Kiara vagy a testvére hozzálépett mosolyogva és egy katalógusfüzetet nyújtott felé. Jó napot kívánok, hadarta édesen, ön turista, nagyon örülök, olyan kicsi az érdeklődés... sokáig marad...? Csak a felét értette. Hirtelen nem tudta, mit feleljen. A lány a testvéréhez fordult, turista, átutazó, megyek mindjárt, ilyeneket mondott.

Péter előrelépett aggodalmas arccal, kérem, kisasszony, kérem Kiara. A lány testvére valamit kérdezett ugyanazon a hangon, hadarva, turista, persze, te pedig rögtön..., nincs elég dolgod..., nevetett. Hogy a nevének szólította a lányt, mindketten odanéztek mosolygós tekintettel. Egyforma volt a szemük. Kiara odasuhant, elé állt és félrehajtott fejjel egy verset kezdett szavalni. *E quivi ragionar sempre d'amore, e ciascuna di lor fosse contenta, si come i' credo che saremmo noi.* Egyik soráról felismerte Cavalcantit. Vagy ez Dante? Elpirult. Kedvesség volt ebben

a szavalásban, talán több is. A torkában érezte égni a lány szépségét. Áthelyezte a testsúlyát a másik lábára. Nagyon szép a városuk, nyögte ki, erre mindhárman felnevettek, ugyanazokkal a szavakkal tiltakoztak. Mókás összhangzat volt. Rámosolygott Kiarára. A lány odafordult a testvéréhez, halkán mondott neki valamit, elbúcsúztak, a testvér és az apa is eltűntek. Egyedül maradtak a lánnyal.

Kiara az asztal szélére ült, a jobb lábával a padlót támasztotta, a ballal harangozott. A katalógust böngészték. Péter a lány arcát bámulta, nyelt egy nagyot. Kiara lapozgatta a katalógust és mindenfélét csacsogott. Megkérte, hogy beszéljen lassabban, mert nem érti. A lány elnevette magát. Önfeledten kacagott, de nem bántóan, csak határtalan vidámsággal, szabadon. Hosszan válogattak. Egyszer összeért a kezük, ő elkapta, mintha megégette volna valami. Kiara rámosolygott és tájszó-lással mondott valamit, amiből ő csak annyit értett, hogy kedves és hogy utazó, aztán a lány finoman megsimította az arcát. Elrohant az ajtó mögé, és három könyvvel tért vissza, megint hadarni kezdett. Ismeri ezeket? Szereti a verseket? Ki a kedvenc írója? Sokat jár a hegyekbe? Megmondta, hol lakik, és hogy este moziba készül. Jöjjön értem hétkor, mondta Kiara, én akkor megyek. Talált egy Petrarca-kötetet, amit már otthonról ismert, ezt vette meg. Mivel a papa visszatért, elbúcsúztak. Késő délután volt már, az utcákon alig lézengett valaki. Kiült a térre a szökőkút mellé és olvasni kezdte a könyvet.

A nap lefelé szállt, megnyúltak a fények, minden arannyal lett tele, a szökőkút vízsugara, körben a bokrok, a padok támlái, az utcakő. Aranylott Petrarca is, rézsút seperték a súrlófények a könyvlapokat. Összecsapta a kötetet, mutató és középső ujjával megsimította a költő koszorús fejét a dombornyomású borítón, felállt és visszasétált a szállodájához.

Páran ücsörögtek a bárban, belépett, tejeskávét rendelt brióssal, mellé tejszínhabot. Fél hétig kávézott és olvasott, akkor felment átöltözni. Letusolt, megborotválkozott, az elegánsabb ruháját vette fel, bőven szórt magára parfümöt. Az asztalán egy üveg minipezsgőt talált és térképet. A szobalány kedvessége nyilván, gondolta, biztos azt hiszi, nekem valami mániám a térkép. A csokornyakkendőt túlzásnak érezte, jelmeznek, James Bond-os nagyképűségnek. Hét lett, mire elkészült.

A mozi előtt ott csacsogott Kiara a hűgával és egy barátnőjével. Kedves fogadtatásban volt része, de ő kissé mesterkéltnek érezte.

A barátnő mondott valami vicceset a nyakkendőjére, ezen mindannyian kuncogni kezdtek. A tizedik sorba vegyen jegyet, mondta Kiara. Kis híján zokon vette az utasítást, de visszanezett a lány vidám szemébe és a tekintetében biztatást látott, megrohmozta hát a pénztárákat. Nem talált négy helyet egymás mellé, visszajött leforrázva jelenteni kudarcát. Kiara mókásan lehorzta a késésért, és elindult egyedül a jegyekért. A legközelebbi ablakhoz nyomakodott, gyorsan el is intézte a dolgot. Már kanyarodott is vissza a jegyekkel, integetve, hogy megoldotta a feladatot.

Bemasíroztak a félhomályos nézőtérre, a lány belékarolt. Nem sikerült hát lerázni a másik kettőt, de legalább előttük mentek. Hosszú, széles terem volt, nagy repülőgép fotelekkel. A két kísérő folyton beszélt, hadarva a maguk tájszólásában, a kabátjaikat maguk mögé tették. A barátnő egyszer hozzá is odafordult, tanár úrnak szólította. Nem vagyok még tanár, mondta, diák vagyok, festő leszek. Az mindegy, kacagott a barátnő, kis filozopter, maga máris tanár úr. Adriana harmadéves orvostanhallgató Bolognában, mondta Kiara, most itthon van szüneten. Erre nem volt válasza, úgy döntött, legjobb, ha nagy komolyan bólogat. Adriana elegáns, keret nélküli szemüveget viselt, Kiara húga folyton a nagy szőke haját dobálta a szék támlája felett.

Lekapcsolták a villanyokat, éjszakai sötétség lett a teremben. Megkezdtek a bemutatók vetítését. Ő Kiara mellett ült, balról, a lány középen, a kísérők a másik oldalon, jobbról. Egy francia filmet ajánlott az előzetes, könnyű egynyári vígjáték Provence-ban, sok borral és bonyodalommal. Elhúzta a száját, nem az ő műfaja. Kiara közelebb húzódott és megsimította a kezét. Két további ajánló után elkezdődött az ő filmjük: példás amerikai alkotás, divatos kalandfilm nagy sztárokkal, sok akcióval és felresikerült szerelmi jelenettel. A főszereplő negyvenesnek látszó hatvanas sármőr, aki erre a kalandos feladatra született; ez neki több mint munka és több mint hivatás, ez az élete, ezért folyton a felettesei idegeire megy. Meg kell mentenie a világot a csúcstechnológiával, és ő jobban csinálja, mint a huszonévesek, nagy gyakorlata van benne, de végül a régi technika menti meg a tapasztalt harcost. A rendező a húsz évvel korábbi előzményfilmre utalt emlékező jelenetekkel és ismétlődő motívumokkal – a főhős fiatalon is pimaszul jóképű volt és felrúgott minden szabályt, amiért más hozott nagy áldozatot, mégis ő nyert meg mindent. A két film alapkonfliktusa összefonódik. Jól adagolt feszültség, fanyar humor, nagy totálók,

sok-sok mozgás, bejáratott dinamika, kiszámítható befejezés előre várható nagy fordulattal.

Mind a négyen elkerekedett szemmel figyeltek, Kiara a vállára hajtotta a fejét, ő a legtermészetesebb mozdulattal karolta át a lány vállát. Aláfestő zene a tehetségkutatóban felfedezett sztár énekesnőtől, a hangja lírai s egyben tragikusan szomorú is. Never mind, I'll find someone like you, I wish nothing but the best for you, too. A nagy folyó kanyarulatára gondolt otthon, a legnagyobb sziget csúcsára, ahol ismerős minden kavics és minden fűszál. Kisétálnak a faluból, hevernek a forró köveken, lábukat mossa a víz, könnyű fröccsöket isznak, szembeúsznak az árral, aztán sodortatják magukat lefelé. A lány hagyja, hogy ő elkapja, átöleli, csókolóznak. Kiara szája ananász és cseresznye ízű egyszerre.

Aztán a kiszámíthatóan váratlan fordulat után minden a helyére került, vagy mégsem, már nem emlékezett pontosan, de eljött a happy ending és egyszer csak vége lett a filmnek. Felragyogtak a lámpák, friss huzat jött a terembe, megindult a tömeg kifelé a nyitott ajtókon. Lehajtott fejjel, csöndben bandukoltak a kijárat felé. A kinti világ közben megváltozott, égtek a lámpák a kovácsoltvas kandelábereken, nagy volt a nyüzsgés, hirtelen mindenki felszabadult volt és szórakozott arccal szaporázta a lépteit. Kiara megint belékarolt, lassan, ráérősen sétáltak a patak és a kis híd felé. Jöjjön, mondta a lány, elmegyünk a kilátóhoz, még van némi időm. Csöndben, meghatottan haladtak, összefonódva, a kirakatokból sárga fény ömlött az útra. Nem mert körülnézni, a fejét is alig mozdította, csak a szeme sarkából leste a lány karcsú alakját, hosszú haját, nehogy szétpattanjon ez a varázsgömb.

A másik kettő mögöttük kocogott, valamivel lemaradva, kecses magassarkúban, vékony bokákkal. Pár méternyire kopogtak a cipősarkak, mint egy metronóm, tik-tak, tik-tak, tik-tik-tak. A hídon túl ritkultak a házak, sűrűsödött a sötétség. Az egyik sarkon megálltak, Adriana és a hűg még duruzsoltak egy kicsit Kiarával, aztán elbúcsúztak. Ketten maradtak. Mivel ő csak leesett állal bambult, a lány húzta tovább.

Kiérték egy tisztásra, amiből egy hosszú allé ágazott merőlegesen a hegygerincre. Kiara halkán, felszabadultan duruzsolt a fülébe. Rámósolygott a lányra, a fák közt mentek tovább az allén felfelé. Homályosan felderengett neki, hogy a hűg és a barátnő alibinek kellettnek, gardedám-nak. Kiara hársfa levelével játszott. Kivilágítatlan tisztásra értek, a lány

egy vastag, kidólt fatörzshöz kormányozta őt. Összeért a lábuk, ahogy lovaglólülésben leültek a törzsre, a lánynak felcsúszott a szoknyája. Még el sem helyezkedtek rendesen, Kiara máris felpattant, és húzta magával őt is. Nézze, innen látszik a város, csicseregte. És valóban, felülről látszottak a háztetők sipkái, az esti fények, a hazafelé igyekvők csoportjai. Péterben megkeményedett egy elhatározás, most már biztosan festő lesz, meg kell alkotnia a saját képét erről a városról, nem úgy, ahogy a tankönyvben látta, hanem úgy, ahogyan most. Egyenes derékkal állt, zárt lábbal, katonásan, a lány hozzásimult. Egyszer csak elébe perdült, átfogta a nyakát és húzni kezdte lefelé, miközben szorosan hozzápréselődött. A fiú engedett a hosszú, vékony ujjaknak, mígnem megérezte száján a lány ajkait. Hűvös borra emlékeztetett a csókja, erős, vad vörösre.

Kiara lágyan, nyitott szájjal csókolt, odaadón, simulva. Péter megdöbent ezen a szenvedélyen. A hűvös kortyok gyorsan forró nyelvcsapásokba torkolltak. Csak ki ne zökkenjen, gondolta, le ne lepleződjék. Akárhogy is legyen, nem árulhatja el magát. Enyhe viszolygást érzett, ahogy az izmos nyelv a torkáig furakodott, mélységes érdektelenséget. Ott izzott ez a ruganyos, friss test a mellkasán, az ajkai nedvesek voltak, jólesők, csak idegenek. Erősen koncentrált, hogy ki ne essen szerepéből. Szorosan ölelte a lány derekát, a mellén érezte kemény melleit, erősen a szájára nyomta a száját, és közben arra gondolt, hogy ő most nagyon boldog, beengedte a Paradicsom kapuján egy mennyei angyal, ez élete nagy pillanata. Így kellett éreznie, és ehhez mértén kellett viselkednie. Kicsit sem volt vicces.

A lány kibontakozott az ölelésből, fél lépést hátralépett, félrehajtotta a fejét. Ő erőltetetten kapott utána, mint egy színész, látta magát kívülről, mintha szerepet játszana, és rögtön értékelné is magát. Próbának nem rossz, gondolta, de ezt még nem venné fel a rendező, gyakorolni kell. Igyekezett határozottnak mutatkozni, férfiasnak. Hogy is csinálja John Wayne vagy Humphrey Bogart? Nehogy Woody Allen Bogart-utánzatának utánzata legyen. Nem bánta, ha idétlennek tűnik, csak a titka, magányos ellenszenvének titka le ne lepleződjön, csak ki ne derüljön ez az aljas csalás. Mennyire kiszámítható, közhelyes és közönséges ez az egész, gondolta. Gyere, te gyönyörűség, suttogetta bizonytalan hangon, próbálgatta a helyes tónust. Kiara odabújt hozzá, és halkan dünnyögött valamit, aztán elkezdett csacsogni a városról, a

barátnőiről, a családjáról. Ott a szökőkút, az a boltjuk, ott a templom, az állomás meg a szállója, mutatta. Leültek a fatörzsre, átkarolták egymást. Kedves, mondta ő a lánynak. Kiszáradt a szája. Igyekezett lelkesülni mutatkozni, és mennyei elragadtatottságot sugározni a homályban is. Bárgyún mosolygott, miről beszéljen, a mozi mégiscsak átlátszó téma volna. Motyogott néhány mondatot a Petrarca-kötetről meg a pezsgőről a szobájában. Pár napja még azt sem tudtam, hogy létezel, mondta hosszú nézéssel. Kiara felkacagott és könnyed hangon azt mondta, hogy pár nap múlva meg már el is felejtí ö. Méltatlankodást színlelt, hogy mondhatsz ilyet, te drága, hiszen örökre, tudod, és egyébként is. A lány megint felnevetett. Tegnap már láttalak a boltban, ahogy megérkeztem, te voltál az első ismerősöm, azonnal tudtam, hogy ismerlek, búgta Péter, váltogatta a hangszínét. A lány félmosolyra húzta a száját, mókásan megpöccintette az orrát a mutatójával, mint aki egy gyereket hazugságon kap. Honnan is tudhattad volna, kis bolond. De, de, tudtam, bizonygatta ő. Hisz nem is láthattál, mondta Kiara. Ebből már nem lehetett jól kijönni. Csönd ült közékük. Kínos arcot vágott, mint aki sehogy sem tudja igazát bizonyítani. A lány vállára hajtotta a fejét elomló mozdulattal. Úgy döntött, folytatja a csókolózást, közben legalább nem kell érvelnie. Csak ez az idegen száj, a recés fogsor, ez a fura parfüm, érdes tapintású ruha, ezek az idegen formák, ez ne volna.

Kiarának mennie kellett haza. Felpattant, nekiiramodott, szökdécselve szaladt lefelé a hegyről, ő meg úgy kapkodott utána, mint egy vén szatír. Ki rajzolt bele engem ebbe a történetbe, puffogott magában. Menő Manó perelt így a rajzolójával, teremtmény a teremtményével, házvezetőnő a munkaadójával. Az első házsornál megálltak, elbúcsúztak. Nem szabad, hogy együtt lássanak, suttozta a lány, miközben pusztit lehelt a szájára. Otthagyottan ácsorgott még egy darabig, aztán barangolt egy sort a környező utcákon. Keserű ízt érzett a torkában, a gyomrában úrt. Cigaretára gyújtott és megkereste a moteljét.

SZABADULÁS

Felment a szobájába, elővette a pezsgősüveget, lehámozta a csillogó fémpapírt a nyakáról, letekerte a drótot, megcsavarta a dugót, ami halk pukkanással kilőtt. Két pohárral töltött, mohón ivott. Az egyik pohár teljesen kiürült, pohárral a kezében ruhástul dőlt a vetetlen ágyra. Sötét

szakadékba zuhant, végtelen ürbe, nem volt mibe kapaszkodnia. A város, amit kutatott, elérhetetlen távolságra szökött tőle, a nyelvkönyv képei festett ábrákká silányultak, a zeneiskola és az igazgató lakása már csak színpadi kellékek voltak egy kopott színdarabban. Nem volt oxigén az ūrben, elhagyta a szkafanderét, fuldokolva aludt el. Kopogásra ébredt. Zavarodottan, káprázó szemekkel ūlt fel az ágyon. Nem szabad, mondta volna, de a torka száraz volt és keserű.

A szobalány belépett, nem törődött riadt arcával és tiltakozó mozdulataival. Fehér fityula volt a fején, cinkosan kuncogott, halkan becsukta maga mögött az ajtót. Jól szórakozott a fiú zavarán. Reggel elutazik, kérdezte kihívóan. Ő a térképre nézett, aztán a lányra. Karcsú tērdet látott, fehérre keményített kötényt, frappáns mellénykébe burkolt kebleket. A lány félrehajtotta a fejét, egyik kezét csípőre tette. Mi ez az örület, gondolta a fiú, mit akarok én ettől az egésztől. Felkelt és leült a fotelbe. A teli poharat a lánynak nyújtotta, aki érte nyúlt hosszú mozdulattal, a mellei közben a fiú arcát sūrolták. Átvette a poharat és ott maradt előtte állva, tágra nyílt szemekkel, pezsgőspohárral a kezében. Ebben a városban minden lehetséges, gondolta Péter, ahogy felnézett a nőre. Reggel elutazom, igen, motyogta révűlten. Én fogom ébreszteni, mondta a lány széles mosollyal.

Magához tért, felállt a fotelből, előrelépett. Átölelte a szobalány derekát, aki gyengén védekezett, a mellkasát paskolta kis ökleivel, nevetett közben, a csípőjük összeért, de a szoknyája széle fölött derékból hátrahajolt. Péter magához húzta a nőt, erősen megcsókolta. Az feldorombolt, még ütött párat kis kezével a vállára, aztán viszonzta a csókot. Buján csókolt, mohón, élvetegen, egészen máshogyan, mint Kiara. Aztán ellökte magától és elégedetten nevetve méltatlankodott, mit képzelsz maga. Egészen jó kedvre derült tőle. Rácsapott a lány fenekére, és gyengéden kitaszigálta a szobából. Már ő is nevetett. Gyorsan levetkőzött, a fotelra dobálta a ruháit és egy szál alsónadrágban bebűjt az ágyba. Ūgy aludt el, mint egy kisgyerek, nyál csordult a száján. Távoloról barokk csembaló zene szólt.

Hajnaltól a lány alig tudta felébreszteni. Odabűjt hozzá és hosszan keltegette. Ivott egy pohárával a zöld ūveges gyógynövény likőrből, sietősen vonatra szállt és elrobogott a városból. Ūtközben tudta csak összeszedni némiképp a gondolatait a hajnali kupében, visszaszerezve magányát, amelynek feladása fullasztóbb gondolat volt számára, mint

ha oxigén nélkül ezer méteres mélységben, a vízoszlop iszonyú nyomása alatt kellene úsznia az óceán mélyén. Most újra szabad tüdővel lélegzett a felszínen, kötéllekektől mentesen, könnyed mozdulatokkal úszott a napsütötte hullámokon.

Mivel folyton a múlton és a jövőn merengett, képtelen volt a jelenre koncentrálni. Hiszen a robogó gyorsvonalat is a jövő felé repíti az elmúltból, egyre távolabb, a mozgásnak nincs jelen ideje, csak a folytonos változás; ami van, észlelése pillanatában már el is múlik. Ha mégis megállítaná a pillanatot, mintha a száguldást állítaná le, ami egyenlő a lehetetlennel; de máris elröppenne és csak múlt időben lehetne róla beszélni, tehát a jelen megint elillanna. Mintha szappanbuborékok után kapkodna valaki: ahogy elér egyet, szétpattan a burok, elvész az üldözött tárgy – ami marad, csak nyúlós massa a kézen, a buborék múltja.

Mennyi örömmel, lázongó izgalommal vágott neki a múltból olyan otthonosan ismert kisvárosnak, torkában lüktető, éhes vággyal. Akarta, hogy „olyan” legyen, és még olyanabb. Gyermekkorá ártatlanságát kereste benne, az otthon fészekmelegét, ami örökre szétpattant, mint a buborék, amit nem lehet újra felfújni, és minél távolabb került, annál inkább elmosódtak a körvonalai. Talán meg sem történt az egész? Ugyanez az éhség hajtotta az antikváriumba, a moziba, Kiara karjaiba, az otthon melegének folyton elillanó varázsa. Ezt kereste az éjszakai csókban a város felett – különös, milyen könnyen meglett, amiről álmodott. S milyen nyersen pofozta a valóság, ahogy elröppent az illúzió az idegen illatok és formák hatására. Pedig pontosan úgy valósult meg a találkozás a lánnyal, ahogy gyerekkorában és a moziban megálmodta. És pontosan úgy nevetett gúnyosan a szemébe. Tehát ilyen a boldogság, amit a könyv lapjain megálmodtál és megtervezteél magadnak, gondolta. Ennyire veszélyes, ha pontosan úgy valósul meg valami, amiről álmodunk, ahogy előre megtervezte. És ha csak és csakugyan olyan lenne – ez az annyira különös szobalány ébresztette fel révületéből a maga nagyon is gyakorlatias testiségével, problémátlan önazonosságával, nyílt felkínálkozásával. A szereplő, aki nem szerepelt a forgatókönyvben, a kívülálló, a civil, a reflektálatlan jelen, a megállított pillanat. Mégis ő törte meg a gonosz varázst, ami nem engedte el, ami mágikus burkot vont a város köré, mint Buñuel Öldöklő angyalában. A lány

tudtán kívül ártatlan áldozati báránya volt megváltódásának, így ő most már szabadon száguldhat jövője felé.

De valóban létezett a könyvbeli város a szökőkúttal, az iskolaigazgató otthonos lakása, a mozi a lányokkal, a csókok a város feletti kilátónál? Vagy csupán a nyelvkönyv képeinek múltbeli nézése során megálmodott ideális jövőjében léteznek? A megvalósulás jelen idejében a testi mozdulatot gúzsba köti az álomkép időtlen idealizmusa, valósága az ideák fogságába esik a vágy elillanó, mindig tovább libbenő buborékmasszájában. A város igazi, boldog ízét nem most, hanem gyerekkorában ízlelte a könyv előtt ülve, akkor járta be az utcák minden zegét-zugát, a jövőbe helyezve a megvalósulást öntudatlanul. Az volt az igazi valóság. Vagy ezt most vetíti vissza a múltba, és most teremti meg az emlékkép abszolútumát? De hát milyen ez a város most, az elfolyó jelenben, milyen a maga, nagyon is nem mesebeli valósága? Valamilyennek lennie kell most is – talán csak húsz év múlva tudja meg ezt, ha akkor majd visszagondol rá. Mintha lefotózná a buborékokat, hogy sohase pattan-hassanak el, megállítva a pillanatot, de lehetetlenné téve a mozgást. Talán még a kiábrándító hegyi csók is megszépül akkor és elnyeri helyét egy múltbeli ideában az emlékfolyamban. De az már nem ez a város lesz és nem ez a pillanat.

Valóban nem tudjuk megragadni a jelent, kérdezte magától. Mi itt a valóság? A valóság az, hogy élek és hogy utazom, gondolta. És a valóság az, hogy szomjas vagyok és keserű a szám. A naplójába pedig beírta, hogy a dolgoknak nincs valóságos mibenlétük, csak minőségük van. Nincs lényegük, csak alakjuk, formájuk, jellemzőik vannak, amiket mi aggatunk rájuk, hogy értelmezni tudjuk őket. Nincsenek szubsztanciák, csakis attribútumok, amik folyton változnak a szemlélődés során, mint ahogy elrohan a táj a vonat ablaka mögött, pedig nem a táj rohan el: a táj áll, ő rohan a vonattal. És egymáshoz képest a táj és benne a vonat óvele, a szemlélővel végtelen gyorsulással gyorsulva rohannak el egymás mellett. Élek, gondolta egyszerűen. Ez a végtelen gyorsulás az élet. Mélyet lélegzett, kivett egy könyvet a táskájából, fellapozta a közepén és elolvasta az első szembeötlő mondatot: Semmi sincs sehogyan.

Gál János

TIKTAALIK

A Bécsi Természettudományi Múzeumban
rövidnek tűnik a műanyagba öntött pillanat,
ahogy egy gumikrokodil formájú állat
átmetszi a feszített plexi víztükrét,
mancsát éppen a szárazulatra teszi,
mellette banálishan kinyomtatva:
„A Tiktaalik roseae 370 millió éve lépett a szárazföldre.”
A halásznadrágos tömeg tudomásul veszi:
hát kilépett a szárazföldre és kész.
Egyedül az inuitok népmeséi mondják el,
ki volt, és mit tett Tiktaalik.
Nem tudjuk elképzelni azt a vágyat,
amivel egy hal láthatja a szárazföldet.
Tiktaalik sejtette a sekély vízben,
hogy a medernek van még folytatása,
hogy a víztükör nem a valódi ég.
A Devon korabeli óceán testmelegéből
nem kíváncozott el senki,
az a fény és a bőség országa volt.
De nem lehet hamis ég alatt élni.
Tiktaalik megtagadta a víz hazugságát.
370 milliószor meghalt és újjászületett,
a kéreglemezek lassúságával évről évre
feljebb tolt a saját szemgolyóit,
kopoltyújával megpróbált
a fullasztó légkörbe szippantani,
uszonymerevítőit napról napra
ujjakká feszítette.
Nem kötötte az ismeretlenhez semmi:
utódait még a víznek adta,
nem tudta, jobb vagy rosszabb
világ vár rá odafent.

Végül teljesen egyedül
kilépett a földre, amit magának ígért.

SARKADI IMRE: GÁL JÁNOS ÚTJA (REGÉNY), ATHENAEUM, 1950.

Sarkadi Imre 1949-ben megírta Gál János útját.
Gál János le tudta győzni önmagát.
Mérleg volt a gerince, keze két serpenyő,
parasztanubiszként ítelt a világról.
Gál János egy kulák cselédje volt,
nővére és sógora is dolgoztatták volna,
de nem tudta eldönteni, hol jobb a koszt.
A proletársors elhívta a téeszcsé valhallájába.
Traktorlovakon szántva száguldott,
az értelme kinyílt a marxizmus igazságára,
és elnyerte az örök szerelmet.
Amikor Monoki Zsuzsival elértek a munkával teli
végtelen béke kapujába, a tanya ablakán simogatóan
áramlott be a langyos szocialista jövő,
az öreg Sarkadi tudta, mik voltak Gál János
legfontosabb utolsó szavai:
*reszketett a kicsi melle a tenyeremben,
mint egy madárka.*
Úgy érezzük, ez dehonesztáló
a hős útjának végén,
de akkor, abban a pillanatban,
Gál János két serpenyőkeze
megmérte Monoki Zsuzsi mellét
és a szocialista jövőt,
a kettő egyenlőnek találtatott,
szántók a téeszcsében,
Monoki Zsuzsi és Gál János,
mind egyesültek.

Juhász Róbert

LELET

ólomsörétként húzza földre súlyos hályogteste
a szakadt ködfátyol nagyravágyó foszlányait

fagyos a hajnal kisodródott
járművek fáznak fejtetőn
hátukon rekedt bogarak
magatehetetlenül

a sáros szántón bóklászva
sebek hevernek szerte vaddisznók
szétroncsolt szélű gyötört dagonyái

régészek precíz bemetszései mik mélyen
átvágták az egymást görcsösen ölelő
talajrétegek csíkjait
párásító edények falán rakódik le ilyen
vonalakban a kemény víz konoksága

elveszett valami belőlem
nem tudom miért épp ebben az álomban
de mocskos kézzel turkálva keresem

törött istentelen napok agyonvert
újkőkori agyagedények közt
a ragacsos földre roskadok
és akkor minden átmenet nélkül
rám találsz
egyes szám második személy

Kovács Újszászy Péter

SÁRI

Zsebpénzből vetted a nyolchetes kölyköt.
Megláttad és ez jutott eszedbe: Sári.
Mikor középiskolába mentél, a városba költözött veled.
Utálta, hogyha szaladni kellett.
Eldobtad, csak nézte a labdát.
Esténként az öledben pihent,
tüskeszerű szőrszállait őrizték a ruhák.
Ahogy elérted a lépcsőházat, tudta, hogy jössz.
Fenekét billegetve örült a hosszú tanítási nap után.
Négyéves volt.
Hazavitted azon a nyáron is,
de ősszel már nem tért vissza a tömbházak közé.

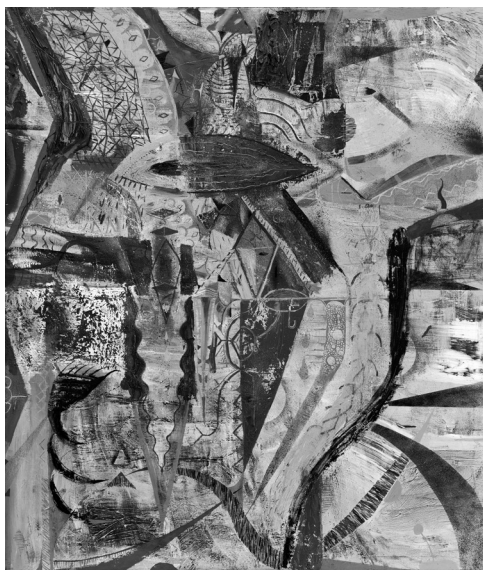
FICKÓ

A havasi legelőn szegődött mellé,
és az erdei ösvényen keresztül a terepjáróig kísérte apádat.
A hátsó ülésen vitte haza. Fehér volt, gömbölyű, de virgonc.
Elvira kölykeit nem sokkal korábban adták el.
A nyolcéves bullmasztiff sajátjaként nevelte.
Kamaszkorában harminc tyúkot ölt meg,
csipkedte a lovakat.
A lendülő paták vadabbá tették,
a veréstől szeme se rebbent.
Ha bezárták, átugrott a kerítésen,
kinyitott minden reteszt.
Héthónaposan szökött meg először,
mikor megpróbálta kötni, apád kezébe harapott.
Fürgét, a fiatal masztiffot nem provokálhatták.
Fickó nekiugrott.

Attól kezdve a konyhában tartották az ígéretes kant.
Sári négyéves volt azon a nyáron.
Jóhiszeműsége csalhatta Fickóhoz közel.
Nem tudott elfutni előle.

NAPLEMENTA

Közeleg az éjjel csillaghidege.
Fickó ugatása mély.
Morog, felhúzza az ínyét.
Csendben nézed, bosszúvágy nélkül,
mintha Sári elvesztése halvány emlék volna.
Közelebb lépsz. Mikor azt hinnéd, megnyugodott,
támad. Sebeid mentolos füvekkel ápolod.

*Gyógyító rituálé, 2023
(120 x 100 cm, olaj, vászon)*

Váry O. Péter
ARCOK A MÚLTBÓL

NAGY ÚR ÉS VARGA BÁCSI

Nagy úr valóban nagy úr volt. Abban az időben, amikor vízóra nem létezett. Illetve igen, csak nem a mi tájainkon. Ebből következtetni lehet, hogy Nagy úr a vízóraleolvasó volt.

Nagy úr egy lapos irattáskával járt mindig, ez az igazi bőrből készült alkalmatosság amolyan védjegye volt. Később a valódi bőr irattáska még szerepelni fog történeteink hőseinek eszköztárában, most maradjunk annyiban, hogy az irattáska mindig lapos volt. És mégis egy végtelen beosztású irattömb lapult benne: nevekkel, rubrikákkal, utca-
nevekkel, házsámokkal. Nagy úr ugyanis vízóraleolvasó volt. Abban a korszakban, amikor nem léteztek vízórák.

Vagy mondtam volna ezt már?

Azt a kort kellene elmagyarázni. De azt hiszem, ez képtelenség. Legalábbis annak, aki nem élte meg. Aki meg megélte, az nem akar emlékezni. Nem vádolhatók ők, persze, hogy nem. Az ember természete már csak olyan, hogy a szépre szeret emlékezni, a rosszat meg kiszűri a múltó idő, mint rosta az ocsút a pelyva közül. Mégis megpróbálom. Nagy úr és Varga bácsi megidézésével.

Nagy úr, mint már többször említettem, vízóraleolvasó volt. Elöttem van alakja: alacsony, mindig borotvált arcú, s emiatt a „kézbesimuló” – amúgy lehetetlen, értelmetlen – jelző illetné figuráját. De nem: Nagy úr nagyon is úriember volt. Először is: nem zörömbölt a kapun. Tudta, melyik portára hogy van a bejárás, hová miként lehet és illik bebocsátást nyerni. Nálunk például a Csöpi kutya volt a kapucsengő (na igen, valamikor Csöpiről is illenék megemlékezni), ha a kutya úgy ítélte meg, hogy valakinek bebocsátást kell nyernie, hát egyféleképp jelzett, ha úgy, hogy nem, hát másféleképp. Persze, ez a másféleképp is jelentett valamit, amire az idők során szüleim megtalálták a megfelelő választ: Csöpi bármit jelzett, ki kellett nézni, aztán ha a kapunál állt valaki, azt be kellett bocsátani. Mert olyan nem volt, hogy valaki áll kinn az utcán, és nem nyer bebocsátást. Csöpinek volt egy értékrendje, de az nem mindig egyezett az emberekével.

Csőpi tehát jelzett, a maga különös módján talán azt is tudatta, hogy Nagy úr jött leolvasni a nem létező vízórát. Mindegy, ezt szüleim – igazából Édesapám, aki mindig az udvaron vagy a kertben létezett, esetleg a garázsban, bár ott is sűrűn – értelmezni tudták, egyikük vagy másikuk beengedte Nagy urat. És itt kezdődött a ceremónia.

Nagy úr ugyanis nem egyszerű vízóraleolvasó volt: annál több. Valamiféle családtag, amihez senki nem tudta, miféle rokoni szálak fűzik – de mégis családtag volt. Mert Nagy úr nem azzal kezdte, hogy na lássuk csak, mennyi vizet is tetszettünk elfogyasztani a múlt hónapban, hanem azzal – nagyszerű pszichológiai érzék is szükségeltett e mesterséghez –, hogy kikérdezte, mi és hogyan. Már mint mi történt legutóbbi látogatása óta, hogyan alakultak a család dolgai, az a gézengúz nebuló (már mint én) haladt-e előrébb a világ dolgainak megértése ügyében. Na jó, ezt így utólag magyarázom bele a dolgokba, valójában Nagy úr sohasem volt kíváncsi az én szellemi előmenetelemre, ellenben fölöttébb nagy érdeklődéssel követte Édesapám napi politikai érzékenységét. Már ha azt politikailag értékelni lehet – így, utólag.

Édesapám ugyanis „megütötte a bokáját”. Családi történet, talán egyszer sorra kerül ennek kifejtése is. Mindegy. A lényeg, hogy Nagy úr – miután Csőpi, bár némi fenntartásokkal, de bebocsátásra alkalmasnak ítélte meg őt – a napi politikai eszme-futtatás felé terelgette a beszélgetést. Ebben Édesapám partnere volt, hiszen ki lehet alkalmasabb a hétköznapi történések ki nem mondhatatlan, át nem beszélhetetlen árnyalataira, mint egy vadidegen ember: Nagy úr, aki az államot képviselte – tehát egyféle ellenség volt –, de minden hónapban rendszeresen megjelent, azaz valamiképp a családhoz tartozónak számított. Nem lehet ezt megérteni ma már, nem is erőltetem: a lényeg, hogy a (nem létező) vízóra leolvasását hosszas politikai eszme-futtatás előzte meg.

Nem emlékszem, hogyan vitatták meg Édesapám és Nagy úr a napi történéseket: senki ne várja el, hogy negyven (ötven?) év távlatából pontos párbeszédet idézzek fel, főként, hogy akkor még egészen kisgyerekek voltam. Arra viszont határozottan emlékszem: Nagy úr havi látogatásai valamiképp ünnepnapoknak számítottak Édesapám életében. Soha nem beszélünk erről később sem, amikor már Nagy úr kilépett az életünkől, és helyét a fizikai valóságban létező vízórák, illetve azok

leolvasásával megbízott városi alkalmazottak vették át, de így utólag érzem: Édesapám és Nagy úr „egy húron pendültek”. Hogy mi lehetett a közös nevezőjük? Az állam becsapása? Merthogy Nagy úr mindig felajánlotta, „pausáléban” mondjuk öt köbmétert ír be a lapos irattáskából elővarázsolt sokrubrikás tömbbe? Nem tudom. De a „pausálét” is el kell magyaráznom.

Mint annyi szakmai kifejezésünk – legfőképp a műszaki szaknyelvben, talán majd erről is írok valamikor – a pauschale is a német nyelvből származott át hozzánk, jelentése: átalánydíj. Maradván a vízóra nélküli vízfogyasztás időszakában, azt jelentette: mindenki annyi vízfogyasztást ismert el, amennyit lelkiismerete diktált. Kertes ház esetében – nyilván – sokkal több hákettőo fogyott, mint tömbházlakásokban, bár mióta a negyedik emeleten levágott kappan történetét ismerem, azóta nem vagyok meggyőződve, hogy egy tízáras kert egész nyáron át tartó locsolása többbe kerülne, mint egy ártatlan szárnyas étkezési célra való feláldozása. De ebbe ne menjünk bele, hisz hol van még Varga úr.

Rövidre zárva Nagy úr történetét: jött (ha Csöpi épp engedte), politizált (már amennyire az adott helyzet engedte), alkudozott (ha Édesapám jókedvében volt, különben ráhagyta), aztán beírta a nagykönyvbe a „fogyasztást”, mindenki boldog volt, még egy dolog letudva (mindkét részről, barátsággal, jövő hónapban folytatással), jöhet a következő sorban állás.

Mert akkoriban ez volt a mindennapi téma: mit kapunk ma? Persze, ennek megértéséhez is sok nyomdafestéket kellene elhasználni: akadnak még néhányan, akik értenének a szóból, még többen, akik nem. Hagyjuk. Varga bácsi inkább.

Varga bácsi postás volt. Számomra A POSTÁS. Persze, Kornél is rendes, megtesz olyasmit, amit más „hétköznapi” postás nem, de A POSTÁS archetípusa számomra Varga bácsi. Nem volt tolakodó, mindig pontosan beletette az ósdi, már akkor málló fa postaládába a napi küldeményt – amiért viszont Ő volt a felelős. Merthogy akkoriban – nem tudom, említettem-e ezidáig, de most a nyolcvanas évekről beszélünk, amit egyesek dicsőítenek, mások sárba taposnak (én utóbbiak közé tartozom, hiszen ifjúságom úszott el azok süllyedő habjain) – nem sok küldemény szaporította a postaládák tartalmát: néhány számla, víz, gáz (már ha volt valakinek, nekünk nem), telefon (na, az volt, a 11 031-re utolsó percemig emlékezni fogok), aztán miesnapokon

néhány díszes üdvözlét – de mindennap: AZ ÚJSÁG. Méghozzá három kiadásban. Édesapám ugyanis, mint minden jó erdélyi magyar ember, három újságot járatott (hjahh, akkor megtehetette, tisztviselői fizetéséből simán futotta): a központi magyar lapot (*Előre*), a helyit (*Megyei Tükör*), és a *Sportult*, nyilván. Elvégre valamikor a Textil kapusa volt. Ezeken tanultam a betű tudományát. Mert végtelenül érdekelt, mi lehet az, ami Édesapámat úgy leköti, hogy ebéd után órákig képes fölötte rágódni (olykor szemlesütve is), holott odakinn annyi fontos dolog történik. De nem: Édesapám számára azok a pillanatok, amikor az *Előret* (az idő teltevel egyre hamarabb), a *Megyei Tükört* (azt némileg lassabban, bár egy idő után azt is elég gyorsan), majd a *Sportult* (na, abban még volt olvasnivaló) végigböngészte – na, azok voltak a kegyelem pillanatai.

És Varga bácsi ezekre a kegyelmi pillanatokra adott lehetőséget. Hogy csak pillanatnyi eszköz lett volna, hiszen éppen akkor ő volt a postás? Nem. Ő nem az a fajta postás volt, aki a postaládába bedobál ezt-azt, amit a küldemény címén ír. Ő A POSTÁS marad mindörökké, bár korábbi életemben hozzá foghatóval találkoztam már. A száguldó – no, nem riporterrel, az Egon Erwin Kisch marad mindörökké, már azok számára, akiknek ez a név jelent valamit – postással találkoztam már, az ő történetét is meg kellene írnia valakinek: a mérnökből lett lapkihordóé, aki minden hajnalban többkilónyi újsággal táskájában rohan ajtóról ajtóra, és arra is van ereje, hogy megkérdezze: a Helikon előfizetését meg akarja-e újítani? Míg Elekes úr volt a postásunk (ugrás az időben, ekkor már saját családi életet éltem egy kétszobás tömbházlakásban), mindig megújítottam. De most Varga bácsiról beszélnek, aki szintén családtag volt.

Akárcsak Nagy úr, Varga bácsi is minden hónapban egyszer hivatalos vendég volt portánkon: amikor jött a következő havi lapelőfizetés felvenni. Csöpi kutya – bár legendás, hogy a kutyák a postásokat, rendőröket és egyéb egyenruhás egyéneket nem szeretik – Varga bácsi látogatásainak mindig örvendett, nem feltétlen azért, mert akkoriban a postások nem hordtak egyenruhát (manapság sem, bár volt egy rövid időszak az elmúlt években, amikor rájuk kényszerítettek valami erősen mű, télen hideg, nyáron meleg ancúgot), hanem mert Varga bácsi néhány házzal fennebb lakott, tehát Csöpi megítélésében elsősorban szomszédnak számított, és csak másodsorban postásnak, azaz ősellenségnek. Varga bácsi havi látogatásai nem voltak olyannyira ceremónia-

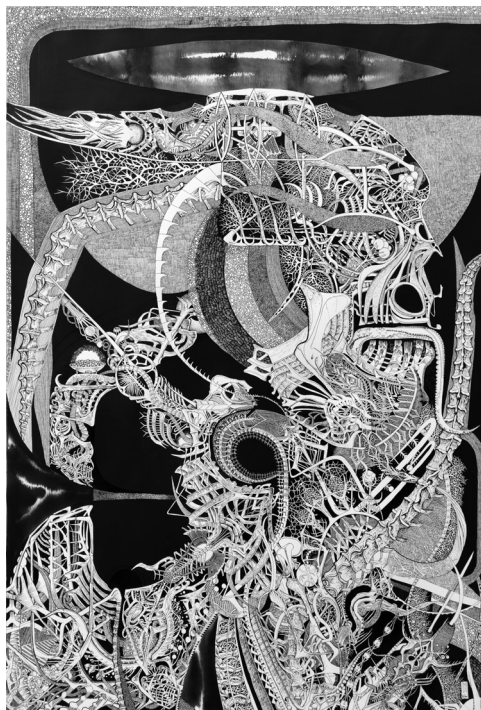
számba menők, mint a Nagy úré: nem emlékszem, hogy Édesapámmal politizáltak volna, bár ők is átbeszélték a fontosabb dolgokat. De inkább hétköznapi témákról folyt olyankor a diskurzus: hogy milyen sokat esik az eső mostanság, vagy épp ellenkezőleg, hogy mennyire kellene már egy kis eső. Ugyanis Varga bácsi is kertészkedett szabad idejében – ami nem tudom, mikor volt neki, hiszen egész napja a postáskodás hivatásának jegyében telt: kora reggel vette magához a kihordanivalót, újságokat és leveleket, ünnepnapok tájékán az üdvözlőlapokat, hónap elején a nyugdíjat készpénzben, mindezt vaskos táskájába sülyesztette, aztán naphosszat róttá az utcákat. Legtöbb helyen, akárcsak nálunk is, csupán a postaládába kellett betennie a napi olvasnivalót, az öregeknél azonban (és környékünkön sok idős ember élt akkoriban) nyugdíjkézbésítéskor több időt kellett eltöltenie. Csak sokkal később voltam tanúja ilyen ceremóniának, amikor már Édesanyám nyugdíjas lett, de Varga bácsi még aktív volt (úgy rémlik, igazából már Ő is nyugdíjas volt, csak a rendszer visszatartotta még, mint nélkülözhetetlen elemét): a nap, amikor jönnie kellett Varga bácsinak az öregségi járadékkal (és ez mindig a hónap ugyanazon napján volt, ha esett, ha havazott), különleges alkalomnak számított Édesanyám életében. Olyankor már egy nappal korábban elkezdett rendet rakni a házban (nem mintha szükséges lett volna, hisz Édesanyám mindig is rendszerető volt, némi káosz a konyhában csak közvetlen ebéd után mutatkozott, amikor Ő „felhengeredett egyet”, azaz lepihent ebéd után), de mindig akadt valami, amit nem kellett látnia idegennek, egy kézimunka, egy rejtvényfüzet, elmosatlan hamutálca, szóval ezeket mind el kellett rejteni, a nappalit ki kellett szellőztetni, az esetleges pókhálót le kellett takarítani, tehát készülni kellett a Varga bácsi látogatásaira. Csöpi kutya akkor már nem élt, az utána következő házörzőink elég vadak voltak, hát lánkra kényszerültek, majd miután humánus meggyőződésemet sikerült Édesapámra is ráerőszakolnom, elkerített udvarból vicsorogtak a látogatókra, így hát Varga bácsinak már nem kellett nadrágszára épségéért aggódnia, csupán a kapun kellett kicsit zörömbölnie, mire a soros biocsengő megszólalt, akkor Édesanyám – aki a várt látogatásra lelkileg és fizikailag felkészülve még félig ülve, de már félig állva várakozott – kiment, kaput nyitott, bekísérte Varga bácsit (azaz Varga bácsi kísérte be őt, hiszen úriember volt), leültek az asztal mellé, Varga bácsi elővette feneketlen táskájából a nyugdíjas tömböt, abból kiválasztotta a megfe-

elő szelvényt, átnyújtotta Édesanyámnak, majd ismét benyúlt az elnyútt postástáskába, akkurátusan leszámolta a pénzt, banira pontosan (eközben Édesanyám átnézte a nyugdíjszelvényt, amely mindig ugyanolyan volt, de hát a nyugdíjas mindig remél valamicske járadék-emelést), aztán szótlán megvárta, míg Édesanyám is átszámolta a pénzt, visszaadta neki az aprót fáradozása jutalmaként (amit Varga bácsi mindig elhárított, de azért ellenkezés nélkül zsebre tett), majd elkezdődött a beszélgetés. Mert Varga bácsi sohasem távozott egyetlen nyugdíjastól sem úgy, hogy alaposan ki nem kérdezte volna a hogy és mintről, csupa hétköznapi dolgokról, egészség, család, mi lesz holnap az ebéd, s ez a folyamatos drágulás, na ez viszi sírba az embert, nem a betegség és nem is az öregség, és miután Varga bácsi végigjárta az utcákat, olyan információhalmazra tett szert, amilyennel a környéken kevesen rendelkeztek. Hát ez volt az ő kincse, ezzel sáfárkodott, ezt osztotta meg a kiválasztottakkal – olykor Édesapámmal is, a korábbi időkben, amikor még lapelőfizetésért járt hozzánk havonta egyszer, és amikor még Csöpi kutya fogadta, a félig-meddig családtagnak számító, de azért mégis valamennyire idegennek szánt fenntartással. Csöpi nagyon ki tudta választani, ki hogyan nyerhessen bebocsátást szerény hajlékunkba.

Nagy úr nyomtalanul tűnt el az életünkből. Aligha él még, nagyjából Édesapámmal egyidős volt, Ő meg már húsz éve az elágazó ösvények kertjében kóborol.

Varga bácsival még egyszer találkoztam. Tömbházban éltünk épp, kétszobás szabványlakásunk hármunknak szűkösnek bizonyult, hát nagyobbat kerestünk. Hirdetések nyomán jártuk a várost, így tévedtünk be Varga bácsi otthonába is. Hogy miért költözött Varga bácsi tömbházba, hiszen korábban kertés házban lakott, nem tudom. Az viszont nagyon érdekes, hogy kivételezett helyen kapott „kiutalást” (na persze, ennek értelmét is el kellene magyarázni, de hát érti, aki érti), a város első napelemes tömbházában, amely – mint a kommunista rendszer annyi „vívmánya”, ez is csak kirakat volt, hiszen az épület tetejére felszerelt hőkollektor csupán a tömbház átadásáig szolgáltatta az ingyen meleg vizet, aztán rövid időn belül csődöt mondott – akkoriban még státusszimbólumnak számított, csupa egykori (a korai kilencvenes évekről beszélünk) elvtárs lakott benne. Varga bácsiék lakása első ránézésre elég lepusztultnak tűnt, talán még a „gyári” meszelés lehetett

a falakon, de ez jó pontnak számított számunkra, hiszen az aktuális lakásunkban életünket azzal kellett kezdenünk, hogy a korábbi lakó által a plafonra ragasztott gipsz giccseket el kellett távolítani, a lehetetlen rózsaszín falakat három rendben átfesteni, míg tűrhetően fehérek lettek, szóval a lakás jó alpnak bizonyult volna az újakezdéshez. Varga bácsi fia vezetett körbe otthonukban, előszoba, konyha, egyik szoba, másik – majd a harmadik. Az ágyban ott feküdt Varga bácsi, egy összezsúrt csontváz, a néhai örökmozgó postás halvány emléke csupán. Úgy emlékszem, árban elérhető lett volna számunkra a háromszobás elit tömbházlakás – de elmenekültem onnan, nem akartam egy életen át ezzel az emlékkel élni.

Neutron, 2022
(100 x 70 cm, tus, papír)

A FELHŐK ELMENNEK ÉS JÖN A MOSOLY

– Székely Ferenc beszélgetése Kakas Zoltán,

Orbán Balázs-díjas néprajzkutatóval –

– Kedves Zoltán, rég ismerjük egymást, emlékszem, hogy ifjúmunkásos gimnáziumi éveimben már találkoztam a neveddel. Később, 1990-ben, amikor megalakult a Kriza János Néprajzi Társaság, együtt voltunk egy tíznapos szombathelyi néprajzi szemináriumon. Azóta figyelem tüzetesen pályád alakulását. Hogy őszinte legyek, kissé zavarban vagyok: minek szólítsalak, hisz te egyformán vagy néprajzos, fotóművész, idegenvezető, a kövek szakértője-szerelmese, egykori Bao-Bao táborszervező, növények mintudója és még sorolhatnám...

– Mondjuk, legyen az utóbbi.

– Háromszéken létezik egy növény, amely mellett ha elmennek az emberek, köszönnek neki. Melyik ez a növény?

– Nemcsak Háromszéken, hanem szerte a Kárpát-medencében léteztek olyan növények, amelyekhez szokatlan hiedelmek, rítusok fűződtek. Aki etnobotanikával, népi növényismerettel foglalkozik, az előbb-utóbb találkozik ilyenekkel. Én valamikor a '60-as évek második felében jegyeztem le első adataimat Alsócsernátonban az ún. nagy erejű fűről vagy nagyfűről. Ez a *Scopolia carniolica*, farkasbogyó vagy *Scopoli füve*. A nép egyszerűen csak nagy erejű füként vagy nagyfüként emlegeti. A spontán flórában egyetlen helyen akadtam rá, a Persányban, az ürmösi Ágaskőnél. Nem olyan ritka, mint a fehér holló, de valahogy nem találkoztunk másutt ezzel a fűvel. Gyakrabban találtam a természetbe vett, ún. domesztikált scopoli fűvet, például Alsó- és Felsőcsernátonban, Imecsfalván, Torján, Maksán, Erdőfűlén, de tudtak róla Vargyason és a Csíki-medence falvaiban is. Főleg szerencsevarázslásra használták az állattartásban. Ha vásárba indultak, háromszor megkekrülték, így biztosítva szerencséjüket a vásári adásvételben. Nem volt szabad bántani, kiásni, odébb ültetni. A ház gazdasszonya gondozta, reggelente háromszor köszöntve őt: „Jó reggelt, Nagyasszony!” Ezzel a köszöntéssel nem vagyunk magunkra. Ipolyi Arnold *Magyar mithológiájában* a holdruta kapcsán idézi Pliniust, akitől megtudjuk, hogy a régi rómaiak a holdrutát vagy holdfűvet háromszor köszöntötték reggel,

és úgy szedték. Sajnos, a *Scopoli fűvét* ma ott sem találnánk meg, ahol egykor gondosan őrizték, mert elmentek a tulajdonosok, új funkciót kapott a kiskert, az udvar, változott az állattartás módja, az értékesítés, a paraszti élet rendtartása. Jórészt azzal a pár adattal maradtam, amit sikerült felgyűjtenem és – szerencsémre – közölnöm is az 1973-ban induló *Folklór Archivum* első számában.

Voltak olyan vidékek, ahol a *Scopoli füve* szerepét inkább a *nadragulya* (*Atropa belladonna*) töltötte be, azzal a különbséggel, hogy ezt nem háziasították, nem ültették kiskertbe, nem vették termesztésbe. Talán azért sem, mert gyakrabban fordult elő. Tudták hol terem: általában bükkösökben, gyertyánosokban, tölgyesekben, főleg a vágottakban és erdőszéleken társulásalkotó növény.

Scopoli füve a szomszédunk kiskertjében.

Senki semmi hasznáról nem tudott, de a mindenkori telektulajdonosokat valami arra készítette, hogy évtizedeken keresztül őrizték.

– *Milyen hiedelem kapcsolódik hozzá?*

– A nadragulyát, mielőtt kiásták gyökerét, meztelenül háromszor meg kellett kerülni, csak így volt érvényes és hasznos a kiásott gyökér. Főleg szerelmi varázslásra, fiatalok összeboronálására használták. Mindkét növény esetében ismert volt olyan varázsszó, amit használatbavétel előtt és alatt mondani kellett. Mindkettő rendkívül mérgező hatású, a nadragulya termése méghozzá édeskés ízű is. Háromszéken többen kerültek kórházi kezelésre, csak mert nem tudtak ellenállni a tetszetős, fényes fekete bogótermésnek.

Ami etnobotanikai gyűjtésemet illeti, a *Scopoli füve* volt talán a legjelentősebb, a hozzá kapcsolódó hiedelmek miatt is. De írott-tojás-gyűjteményem feldolgozásakor¹ adatközlőim segítségével begyűjtöttem azokat a növényeket is, amelyeket egykor – és hála Istennek már újabban is – a húsvéti tojásfestéshez használtak és használnak. A kötetben bemutatunk ötvenkét, növényekkel festett tojást, színmintát, festési módot, amelyeket tojásírásra, de akár fonalfestésre is bárki kipróbálhat. A begyűjtött növények herbáriumai példányai bekerültek a múzeum gyűjteményébe, és megőriztük a *drogokat*, azaz a festéshez használt növények szárítmányainak egy részét is.

Gyűjtés közben Maksán, 1968-ban, Majos Róza mamával (Bartha Árpád felvétele)

1 *Háromszéki írott tojások*. Sepsiszentgyörgy, 2010.

Katonaként (bal oldalt) Karánsebesben, 1966 januárjában

- Mikor kezdte hímestojást gyűjteni?

- Szinte már gyermekkoromban elkezdtem. Az ösztönzést Balázs Márton² könyve³ adta, amelyet a kézdivásárhelyi városi könyvtárban diákként találtam meg, és lapozgattam az '50-es évek végén. Később Szabó Judit muzeológus kolléganőm révén hozzáfértem és olvashattam Balázs Márton nagy irattartókban őrzött jegyzeteit, valamint cikkeket könyvének visszhangjáról is.

- Lehetett még néprajzi gyűjtéssel foglalkozni a múlt század '60-as éveiben?

- A hatvanas években már nem nézték jó szemmel a néprajzi gyűjtést; sok nehézséggel járt ez a munka, minden magyarkodásnak tűnt. Emlékszem az iskolai, illetve a falumúzeumok létrehozására, amit eleinte szorgalmaztak, de egy adott pillanatban leállítottak. Ennek elég furcsán magyarázták az okát, de mindenki tudta, aki illetékes volt, hogy honnan fúj a szél...

---

2 Balázs Márton (Szilágysomlyó, 1867 – Sepsiszentgyörgy, 1948) magyar néprajzi és népköltészeti gyűjtő. A Malonyay Dezső által szerkesztett *A magyar nép művészete* című könyvsorozat második kötetében (Budapest, 1909) ő írta a háromszéki népviseletről és a népszokásokról szóló részeket.

3 Balázs Márton: *A háromszékmegyei húsvéti írott tojásokról és népszokásokról*. Székely Nemzeti Múzeum Ertesítője, 1902.

- Sajnos, mire eljött az alkalmas idő a gyűjtés és a kutatás számára, egykori tojásíróim rendre mind elmentek, még emlékük is alig maradt fenn. Ezért is tartom gyűjteményem legnagyobb értékének az 1962–63-ig begyűjtött anyagot. Addig a falvanként kialakult mintakincs nagyjából tojásíróról tojásíróra hagyományozódott, kevés változással megőrizve a régi rendet.

- *Mit tudunk a tojáspatkolásról?*

- A tojáspatkolásról többen írtak. A patkolást a XIX. század elején kezdték el kovácmester-segédek, akik ezzel akartak kedveskedni szeretőjüknek. Minden szerző, aki a tojásírásról írt, a patkolást is megemlítette. Háromszéken két patkoló „népművészről” tudunk: egyikük már rég elment, a másik ma is dolgozik (persze, nem ez a megélhetése). Ami a szerszámokat illeti, nincsenek hagyományos szerszámok, sem szerszámnevek, mindenki maga találja ki. A lényeg a tojásra ráerősíthető minták kialakapálása és a lyukak kifúrása – ehhez kell megtalálni a szerszámot.

- *2010-ben jelent meg a Háromszéki írott tojások című gyűjteményes köteted. Mi volt a fő célod, és hogyan sikerült megvalósítani?*

- A kötet előkészítésekor arra vállalkoztunk, hogy kifújít tojáshéjakra újraírjuk az addig nyomtatásban, főleg Balázs Márton munkájában megjelent összes, 250-nél valamivel több autentikus háromszéki tojásmintát (ebben benne voltak a több színnel festettek is). Nagy munka volt, de sokan segítettek. Kiemelném Opra Etelkát Kézdivásárhelyről, aki különösen a növényi festésű, több színű minták nagy szakértője lett, B. Szendrő Csilla magyarországi népművészt, Beke Zsuzsát és Kovács Attila Gellértet Sepsiszentgyörgyről. Az anyaggyűjtés és a kötet szerkesztése közben felkutatott mai íróasszonyok is megírták saját mintáikat, és így ezek fotói is bekerülhettek a kiadványba. Már az anyag szerkesztésére, kiadására való felkéréskor biztosan tudtam: nincs kibúvó, a feladatot a Gondviselőtől kapjuk. Én is, és mindenki más is. Ha el is „menekülnénk”, eltávolodnánk ezek végrehajtásától, a feladatok újra meg újra „megkeresnek”, és egyszer csak megteremtődnek a feltételek is a dolgok megvalósításához, a munka elvégzéséhez. Ellen-szegülni nem érdemes, és főleg nem szabad!

- *Ki segített még?*

- A kötet anyagának fotózását, a képszerkesztést Kolumbán Hanna vállalta, és biztos állítom: környezetemben aligha akadt volna más, aki ennyi szeretettel és lelkiismeretes hozzáállással végezte volna el ezt a sziszifuszi munkát. Szinte minden tojásfotón valamit igazítani kellett. Volt, amit újra meg újra le kellett fotózni, ha a tojás két oldalán két minta volt, mindkét oldalt közöltük, megfelelő számozással. Ezért ismét, és most már sokadszor szeretném megköszönni Hannának!

- *Tíz évvel korábban, 2000-ben jelent meg a Beszélő kövek című multimédiás CD. Mikor született meg a kötet összeállításának gondolata?*

- *A Beszélő kövek* című kötetnek is története van. Egy örményországi kiránduláson autóbussszal indultunk Jerevából a Szeván-tó felé. Valahol, tán félúton járhattunk, amikor a nyári hőségben megálltunk egy impozáns szikla közelében, és túravezetőnk elmondta, hogy a helyi hagyomány szerint ehhez a sziklához volt Zeusz parancsára leláncolva Prométheusz. Ezenkívül az is büntetése volt, hogy naponta odarepült egy keselyű, és a máját tépdeste. Prométheusz azért bűnhődött, mert segíteni akart az embereken: ellopta a tüzet az égből, és az embereknek adta, ezenkívül megtanította őket házépítésre és kézművességre. Nem emlékszem, hogy valamilyen felirat lett volna a sziklán erről, még csak mondabeli eseményként sem jelezték. De az elhangzottak valahogy belerángattak a mediterrán mítoszok világába, még akkor is, ha józan eszünk valami mást, valahogy másként tudta ezeket. Fényképezőgépem nem volt, és utólag sem tudtam beszerezni képet a szikláról. Már akkor a kaukázusi táj, különösen a Dél-Kaukázus több vidéke is magáénak tartotta ezt a mondát. Ez a történet csak nyomatékositotta bennem: természetjáróként ne menjek el az olyan sziklák, kövek mellett, melyekről a környék lakói, vagy az arra járók valami olyat mesélnek, amiben ott van, benne érezzük a táj lelkét. A kopár táj is élettel telik meg, ha megismerjük a történeteit, még akkor is, ha ezek csak egyszerű regék vagy mondák lehetnek. Később ezeket a köveket, sziklákat igyekeztem fotózni, diázni, és ha mód volt rá, a helyi embereket is megszólaltattam, persze, ha akadtak megfelelő adatközlők...

- *Hol találkozottál a leggazdagabb mondaanyaggal?*

- Az Erdély⁸ régi számait is érdemes volt fellapozni, több értékes adatot, közlést találtam a régiak írásaiban. Aztán főleg Orbán Baláznál, Jánosfalvi Sándor Istvánnál, Kővári Lászlónál, Benedek Eleknél volt kutakodnivaló, de román szerzőknél is, többnyire a *România Pitorească* havi turistalapban és ennek évkönyvében, az *Almanah Turistic*ban, valamint a *Locuri și legende* közel 25 kötetes könyvsorozat anyagában. Vagy Carmen Sylvának az 1880-as évek végén magyarra is lefordított *Peles meséiben*. Mind a magyar, mind a román anyagot nagy körültekintéssel kellett kezelni, hogy kihagyhassam a „mondagyári termékeket”. Furcsa gyakorlat ez, sok szerző gyakran kitalál mondákat, akár legendákat is, így öltözteti fel, teszi olvasmányosabbá írását. Ezt a két műfajt ma már meg sem különböztetik, úgy írják, ahogy a szájukra, tollukra jön. Monda vagy legenda, egyre megy! Csak egy példa a sok közül: az almásgalgói Sárkányok kertjének⁹ névadása csak az 1970-es években történt, a sziklák külön-külön megnevezése pedig egészen új keletű. Kérdés az, hogy értékesebb lett-e azzal a terület, hogy új és jórészt fantáziátlan neveket aggattak – és ezt szó szerint kell érteni! – a Sárkányok kertje málladozó köveire? Merthogy ezek mára „szépen” fel vannak táblázva...

- *Miről beszélnek a kövek ebben a kötetben?*

- A CD-ben száz követ, sziklát „szóaltattunk meg”, köztük több olyant, amelyhez helyi, a tájat jól ismerő adatközlőt, mesélő embert is találtunk. Igyekeztem főleg azokat a köveket, sziklákat, sőt kavicsokat felsorjázni, amelyekhez főleg hiedelmek kapcsolódnak. Ismertek a kővé válás típusúak, amikor az ünneprontó, a dologtíltó napokat megszegő ember kővé válik. Ilyen például a Dinnyéskő Kézdiszentléleken: kővé válnak a boglyák, melyeket Szent Illés napján (július 20.), azaz dologtíltó napon raktak (például a dióshalmi kőboglyák), az asztagok, ha kölcsönt kérő, éhező szegény ember nem kap segítséget. Hasonlóak az Ompoly menti Asztagkövek. Egy másik mondatípushoz tartoznak azok a helyszínek, ahol valamikor valami szerencsétlenség, gyilkosság történt, az áldozatot ott, a helyszínen elhantolták, de sokszor a gyilkost is. A sírra, illetve sírjaikra az azon a helyen elmenők követ, ágat, egyebet dobnak,

8 Az Erdélyi Kárpát-Egyesület lapja 1892–1948 között jelent meg.

9 A Sárkányok kertje (románul Grădina Zmeilor) egy felszíni erózióval létrejött sziklaképződmény Szilágy megyében, Zsibótól 9 km-re.

azzal a gondolattal, hogy ne maradjon jeltelen a sírjuk. Ezeket a kő- vagy ághalmokat ma a keleten használt szóval *obó halmok*nak szoktuk mondani. Erdélyben – ha itt-ott felbukkannak a helynévgyűjteményekben – „hányások” megnevezés a leggyakoribb. Minden halomnak megvan a maga története, mondája, de ez ideig csak egyetlen hitelesen leírt *obó* típusú halom keletkezéstörténetét ismerjük. Ez a „Tótok halála” helynév magyarázata, amely Gyergyócsomafalvához kötődik, és pontos leírása a gyergyószárhegyi egyházközség *Historia Domus*ában maradt meg, Török Sándor plébános lejegyzésében.¹⁰

A *Historia Domus* szerint egy 30 és egy 18 év körüli drótostótól ölték meg a „só-uttyán Hosszú híd nevű helyen innen”, a Putna tetőn, 1826. április 17-én. A faluban még egy balladaszerűnek is mondható versike töredékét is feljegyeztük egy áldott emlékű adatközlőmtől. A halom pontos leírása nemcsak a Gyergyói-medencében volt általánosan ismert, hasonló adatokat gyűjtöttem még a Sóvidéken, Parajdon is.

- Erdélyben több történelmi személyiségről neveztek el sziklákat, köveket.

- Igen, Erdély-szerte találkozhatunk ilyenekkel. Petőfiről például a Nemere-hegységben neveztek el egy sziklát, bár ennek csak mondai, sőt mesei motívumokkal átszőtt változatai maradtak ránk. 1891-ben a Hargitafüldővel szemben magasodó Orotás-tető nagy sziklája kapta a Kossuth-szikla nevet. A mai térképek is Kossuth-szikla néven tüntetik fel, szépen fotózható télen-nyáron, szinte bármelyik napszakban. Monda vagy más népköltészeti anyag nem lévén, a Kossuth-sziklához egy korabeli újságcikket¹¹ idéztem a kötetben, melyben röviden leírják a

10 Lásd Sávai János: *Barátom! A gyergyószárhegyi plébánia története Török Sándor elbeszélésében*. Szeged, 2005.

11 „Kedden, azaz [1891.] augusztus 4-én délután kivonult egy 44 tagból álló válogatott társaság az Orotásra [a Kossuth-szikla régi neve: um. irtás!], hogy az indítvány értelmében az ott büszkén emelkedő sziklát Kossuth-sziklává keresztelje. A szózat elénkélése után Balázs Emma kisasszony, mint keresztanya a következő beszédet mondta: »Te büszke szikla! Legszebb része e kies völgynek, hódolattal kérek, engedd meg, hogy neved mai naptól kezdve az idők végtelenségéig Kossuth-szikla legyen. Hordozd büszkén e nevet, melynek hallatára a honfiszív nemesen földobog, és légy mindig, míg e világ áll, büszke hirdetője annak, hogy a székelyek hazájában buzgón imádják Istent és lelkes szívvel tisztelik a valódi honfűi érdemet. A Mindenható áldja meg szeretett hazánkat; tegye boldoggá a népet, mely földjét lakja, szent kegyelmével védje meg minden bajtól; atyai kezével pedig vezesse őt tovább a régi dicsőség útjain! Áldja meg és tegye boldoggá e vidéket s mindazokat, kik tündéri szépségeit megbámulni a közel és távolból idevándorolnak. És áldjon meg

névadás történetét, sőt, még a beszédet is, amit a „keresztanya” mondott a „sziklakeresztelón”, vagyis a névadó ünnepségen.

A Petőfi ülőkővére viszont nem találtam pontos leírást, mindössze annyit tudunk, hogy „valahol arra, a Nemere tetején” található. Ilyen esetekben igyekeztem olyan képpel vagy képekkel illusztrálni, amelyek segítik az olvasót a mondai történet földrajzi térben való tájolásához. Ehhez a Kis-Nemere (egykor Magyar-Nemere) impozáns gombaszikláit választottam.

- *Hány kőről készítettél anyagot?*

- Statisztikát nem készítettem, de azt elmondhatom, hogy gyűjtöttem az ország minden részén, Máramarostól Dobrudzsáig, a Kazán-sorostól Bukovináig, de Székelyföld a legjobban átkutatott terület. A CD 17 megye területére kalauzol el bennünket, a legtöbb természeti jelenséget Hargita és Kovászna megyékből kapjuk, őket követi csökkenő sorrendben Kolozs, Fehér, Brassó, Maros, Máramaros, Suceava, Neamt, Krassó-Szörény, Beszterce-Naszód, Szilágy, Vrancea, Szeben, Hunyad, Bákó és Botosani megyék.

- *Rengeteg magyar közmondás, szólásmondás van, ami kapcsolatos a kővel. Mondanál néhányat?*

- Kemény, mint a kő. Elveszett, mint a kő a vízben. Kőszikla tetején is élél. Bátor a kőhid alatt. Nagy kő esett le a szívemről. Ezer varjú ellen elég egy kő. Acél anyának tűzkő a leánya. A gyakran hengergetett kő, nehezen mohásodik. Kőre követ tett. Kő kövön nem marad. Amely kutyát éri a kő, az rivanik el¹².

- *Mikor kerültél a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumhoz?*

- A rendszerváltás után, 1990-ben. Ekkor még mindig bizonytalan volt, hogy használhatjuk-e a régi, még az alapítóktól kapott Székely Nemzeti Múzeum elnevezést, mert az új hatalom is szeretne volna ezt örökre eltüntetni. Az akkori néprajzos muzeológussal, dr. Gazda Klárával rendeztünk végre egy hímestojás-kiállítást, részben a múzeum

---

minket, kik e sziklaormon megjelentünk háromszoros éljent kiáltani szeretett magyar hazánkra és a legnagyobb magyarra, Kossuth Lajosra. Eljen a haza! Eljen Kossuth Lajos!«” Fördői levél. *Csiki Lapok*, Csíkszereda, 1891. aug. 19.

12 rivanik el = üvölt fel

évszázadot átvészelt gyűjteményéből, részben a saját gyűjtéséből. A kiállításrendezésbe bevontuk a múzeummal szomszédos középiskola diákjait is, akik nagy lelkesedéssel segítettek.

– *Mikor jelent meg a felsőcsernátoni meséskönyved?*

– Nagyjából a CD-vel egyszerre, 2001-ben jelent meg a meséskönyv, a Kriza János Néprajzi Társaság kiadványaként, melynek anyagát 1969 novemberében–decemberében rögzítettem magnószalagra. Összesen 18 mesét, néhány éneket és hiedelemmondát jegyeztem le György Ignác adatközlőmtől. Főleg a hiedelemmondák reményében indult a gyűjtés, de aztán így alakult. A meséskönyvet Simó Enikő illusztrálta, takarékosági szempontból, sajnos csak a rajzok fele került a kötetbe. De így is örvendtünk a megjelenésének. A hangszalagok olyan minőségűek, hogy akár hangoskönyv is szerkeszthető belőle.

– *Mikor volt az első hegyi túrád, amire ma is szívesen emlékszel vissza?*

– Az első, talán igazi hegyi túrát 1968. június 29–30-án szerveztem. Maksán (Kakas Zoltán szülőfaluja – szerk. megj.) barátaimmal elhatároztuk, hogy elmegyünk a hozzánk legközelebbi magas hegyre. Ez a Bodoki-tető volt, amelynek csúcsa csupán 1194 m, de a Háromszéki-medencéből nézve látványos, és tetejéről jó kilátás ígérkezett a medencére és a Kárpát-kanyar hegyeire. Gyalogosan Maksárról is könnyen elérhetőnek tűnt, bár gyerekkoromban, akik arra jártak fáért, úgy beszéltek a havasról, mint ami világmessze van, és Maksárról soha senki nem ért fel a csúcsáig. 29-én, szombaton kora délután indultunk a Besenyő pataka völgyén fölfelé, az első elhagyott erdészházig, amelynek a padlásán megszálltunk. Lombos ágakat vágunk az erdőben, hogy kényelmes legyen az alvás. Éjszaka csend volt, mindössze időnként hallottunk valami mozgásfélét, aztán egyszer a lábamnál, a pokrócon egy menyét körvonalait véltem megpillantani, amint kíváncsian végignéz az alvó társaságon. Hamar hajnalodott, reggeli és indulás tovább, hisz estére még haza is kellett érnünk. Szerencsésen felértünk; ledöbentünk a magasságtól, a körképtől. Kézdivásárhelytől kissé balra, a Perkő kápolnája is kirajzolódott. A Kárpát-kanyar néhány fontosabb csúcsát már tudtam azonosítani, a Brassó környéki hegyeket, látványos csúcsokat valamivel pontosabban. Ezek a medencéből is felismerhetőek voltak. A csúcson aztán előkerült a zsebemből egy gépelt lap (ma is

megvan!), amit erre az alkalomra odahaza készítettem elő. Orbán Balázs 3. kötetéből másoltam le Demeter Sándor *Bodok tetőjén állok* kezdetű tizenegy szakaszos versét, amely így kezdődött: „A Bodok tetőjén állok. Lábaimnál Háromszék bájos rónasága van.”¹³ Akkor még nem sokat tudtam a korán meghalt Demeter Sándorról, de a felolvasott vers így is megtette a hatását. Ahogy később az Ünökön a Reményik-vers, vagy más csúcson, tájakon egyéb található irodalmi alkotások.

- Mikortól szerveztél táborokat?

- Az első kirándulás adta az ötletet, hogy szervezzünk egy természetismereti-néprajzi tábort, ami hozzásegíthetné a résztvevőket megismerni nemcsak szűkebb szülőföldünket, de az ország többi részét is. Úgy terveztük, hogy hat napig egy faluban vagy egy kistérségben gyűjtögetünk, majd a következő hat napra felmegyünk a hegyekbe. Minden év július 25-én, Szent Kristóf, az utazók védőszentjének napján indultunk, és általában augusztus 5-6-án értünk haza. Az első tábort 1971-ben szerveztem Zágonban, s az volt a célunk, hogy a hiedelemleányokról gyűjtsünk anyagot. A téma adta az ötletet a névadáshoz is, hiszen a Bao-Bao egy gyermekriogató hiedelemleány. Akkoriban lelkesen olvastuk Thor Heyerdahl Kon-Tiki és Aku-Aku húsvét-szigeti expedíciókról írt könyvét, s ezekre is rímelt a Bao-Bao. A Bao-Bao '71 után aztán jöttek sorba a Bao-Bao '72, Bao-Bao '73, egészen 2000-ig, amikor a két számjegyű megnevezés felborult, akkor már büszkén kiírtuk a teljes évszámot.

1988-ban vásároltam az első fémvázás cseh hátizsákomat

13 Orbán Balázs ezt a verset a *Székely Közlöny* 1868-as évfolyamának 22. számából idézte.

- *Mesélj bővebben ezekről az utazásokról.*

- A helyszínrre való utazás vonattal és autóbusszal történt. Az első hat nap folyt a néprajzi gyűjtés, majd egy hegyi, általában gerinctúra következett - ez is rendszerint hat napig tartott. Erre a szabály mindössze annyi volt, hogy úgy válasszuk ki a gyűjtőpontokat, a 2-3 falut, hogy onnan, amennyire lehet, fel tudjunk menni egy hegyre, és fel tudjuk vinni a szükséges ellátmányt, esetleg egy előre kinézett helyiségben vásároljunk - ha volt mit venni, egyáltalán. Az egyeskői táborhelyről például három fiú leballagott kenyérért és egyebekért, de a nagy semmivel tértek vissza. Ilyen idők voltak akkor! A megoldás a csomagküldés volt, azaz: előreküldtünk élelmiszeres csomagokat, és azok vártak ránk a kiszemelt postahivatalok raktáraiban. Amikor megérkeztünk az adott helységbe, kivettük a csomagokat, és tartalmukat átcseréltük a hazaküldendőkre. Főlöszlegessé vált ruhák, vásárolt könyvek, egyebek. Sok ilyen praktikus dolognak a túrázóink később is nagy hasznát vették. E tekintetben nem voltak kellemetlen meglepetéseink. (Olvasom, hogy Bukarestből Mangália helyet Mongóliába ment egy feladvány, és fél év után ért vissza a címzetthez tavaly decemberben. Velünk akkor ilyen nem történt meg. De most már nyitottabb lett a világ, és ahogy mondani szoktuk, modernebb időket élünk... Azt nem állítom, hogy minden az eredeti elképzeléseink szerint történt, de valahogy, kihasználva a lehetőségeket, 1990-ig ellavíroztunk...)

- *Hányan vettetek részt egy ilyen táborban?*

- A résztvevők száma változott: lehetett 5, 7, 12, 17. Egyszer voltak 27-en. Még ennél is nagyobb létszámú volt két-három napig az egyeskői tábor 1993-ban, amikor nagytakarításra, szemétygyűjtésre hívtunk Csikszeredából egy osztályt; tíz tanuló és három tanárük jött el, és sokat tudtunk dolgozni. Két nap alatt sikerült megtisztítani az egyeskői menedékház környékét.

- *Nem nehéz ekkora létszámmal dolgozni?*

- A nagyszámú résztvevők mozgatása nehezebb ugyan, de ha már voltak fiatalok, akik 4-5 vagy még ennél is több éven át részt vettek a baós táborokban, sokat tudtak segíteni, átvállalva feladatokat szervezésben, túravezetésben, irányításban. A tábor negyven éve alatt három

táborozót küldtem haza. Nem nagy bűnökért! Ezt a dolgot talán én szántam-bántam, sajnáltam a legjobban, de valahogy így lehetett végigvinni a negyven évet...

A táborok szervezésében sokszor kaptam „értékes” javaslatokat is. Ezek közt nyilván voltak olyanok, amelyek normális körülmények közt tényleg megvalósíthatóak lettek volna. De a negyven év alatt – bármennyire furcsán hangzik – sosem voltak igazán normálisak a körülmények... Voltak, akik siettek, hogy javaslataikkal, ötleteikkel segítsenek. Olyanok, akik életükben egyetlen tábort sem szerveztek, sőt, még egy háromnapos kiránduláson sem kellett felelniük másokért. Ezeket is meg kellett hallgatnom, bár sokszor nem csak jó szándékot éreztem ki tanácsaikból...

– *Milyen kivételes emléket őrzöl még?*

– A negyven évet megúsztuk egy kutyaharapással. A Ciblesen, sátorverés közben láttunk egy medvét, de elég messze a táborozásra kiszemelt területtől. Igyekezett ő is továbbállni, mindenki nem is látta, a fáradt társaság ettől még jól tudott aludni. Egyszer volt egy kellemetlenkedő éjszakai vendégünk a Túri-hasadéokban. Egy valószínűleg „megbízott fiatalember” (név, lakáscím a naplókban!), aki akár az éjszakát is tölthette volna fához kötözve – erőnk is volt, köteleink is voltak –, de sejtettük, ki az, és próbáltunk „haverek” maradni, ami nem volt könnyű, szinte egy egész éjszakán át. Ha a vehemensebben gondolkodókra hallgatok, akkor most lehet, hogy nem írhatnék a negyvenéves táborról...

Volt, amikor belerondítottak a szervezésbe, leállították azokat a tanárokat, helytörténészeket, lelkészeket, akik sokat segíthettek volna az adott vidék megismerésében, a könnyebb tájékozódásban. 1990 után is volt olyan, hogy az alig két emberrel érkező és Sepsire tartó, menetrendszerűen közlekedő autóbusz meg sem állt, hogy felvegyen minket hazafelé tartva a lujzikalagori buszmegállóból. De imáink sosem hulltak a porba, gyorsabban, kényelmesebben és szinte ingyen utaztunk haza. Stoppal, de biztonságban. Ezért nem is jelentettük az esetet senkinek, amúgy is fölösleges lett volna.

– *Számít ilyenkor az Istenbe vetett hit?*

- Bizony-bizony! Sokat kellett imádkozni. Mindig tudtam, hogy az én erőm igen kevés a dolgok, a nehézségek megoldásához. Így sokszor olyan helyekről is jött segítség, ahonnan nem is számítottuk. És mindig jött! Sokszor teljesen lehetetlen helyzetekből evickéltünk ki különösebb baj nélkül. Ami a legfontosabb volt: érkezzen mindenki haza épen és egészségesen. Többször kerültünk hatalmas viharba a Radnai-havasokban, a Fogarasiban, a Nemerén és másutt is, többször éreztük a közelbe becsapó villám áramütését, ilyenkor körülnéztünk, vajon mindenki jól van, talpon van? Volt eset, amikor nem messze, egyik fenyő törzsén láttuk a villámcsapás hatalmas roncsolását... De a magas hegyen jön és megy a zuhé: a felhők elvonulnak, a nap előbújik, megjelenik a mosoly az arcokon: jól vagyunk, túl vagyunk a nehezén.

- *Milyen volt a sajtóvisszhang?*

- Táborainknak, ha szerényen is, általában volt sajtóvisszhangja. A legelején a gyűjtött anyagból közöltünk is, nem sokat, de a gyűjtés megmaradt. Volt olyan baós, aki szépen kicédulázta gyűjtéseit, és pontosan adatolva küldte vissza. Az első négy nyári táborban (1971-1974) a néprajzi gyűjtőmunka majdnem zavartalan volt. Aztán profilt kellett váltani; 1976-tól kezdtünk úgyszólván csak hegyi túrákat szervezni. Innen kezdve vált úgy is mondhatnánk *Ismerjük meg hazánkat*-szerű mozgalommá, de ezeknek a táboroknak is megvolt a szépsége, haszna. Minden attól függött, mennyire sikerült előkészíteni a túra minden pillanatát, kik voltak a jelentkezők, mennyire bírták a jórészt hegyi utakat, ki tudtuk-e játszani azok jelentkezését, akik inkább romboltak volna a közösségben, minthogy alkalmas túratársak legyenek. Ennek egyik módja az volt, hogy már a tábor megkezdése előtt meghívtuk egy-egy nehezebb kirándulásra. Volt, aki már akkor jelezte, hogy 12-14 nap nem bírná ki. Önként kihátrált. Sajnos ezek a dolgok nem mindig sikerültek maradéktalanul...

- *Hogyan utaztatok?*

- Pár évig használtuk a román vasúti körút jegyeit. Ezt ügyesen és mindig megfontolt rafinériával jól és előnyös áron lehetett (és ma is lehet!) használni, és még első osztályra szóló jegyekkel is előnyös volt. Hátulütőként álljon itt egy példa: a Bao-Bao '86-on, a Borgói-havasokból lefele jövet, amikor beértünk a borgóbesztercei vasútállomásra, az

állomás épületeit, a vasúti környezetet látva, úgy éreztük, mintha nem jó helyen járnánk... A síneket felvette a gaz, a rozstda, betört ablakok, ajtók. De a menetrend szerint jó helyen jártunk, és loholva ugyan, de időben érkeztünk, indulás előtt legalább 20 perccel... A megkérdezett borgóiak mondták aztán, hogy legalább tíz éve nem jár erre vonat... A szárnyvonal menetrendje viszont ott volt, bele volt szerkesztve az évente kiadott vasúti menetrendbe, fizettük is a körút részeként a végállomástól a 30 km-t Besztercéig. De nem sokáig néztük a rozsdás lakatokat, síneket és betört ablakokat, kiálltunk stoppolni...

- *Sosem gondoltatok arra, hogy jó volna hivatalos keretek közt működni, még ha azokban az években a kommunizmus fénykorát éltük is?*

- 1975 elején fogalmazódott meg bennem, de környezetemből is jöttek jelzések, javaslatok, hogy valamilyen hivatalosabb keretet kellene adni a táborszervezésnek, így talán a „szervek” részéről is elfogadhatóbb lehetne... Az év augusztus 20-án megalakítottuk a Nemere Természetjáró Kört Sepsiszentgyörgyön. Azért ekkor, mert ez egy megjegyezhető dátum volt, és követte a kétnapos ünnep is, augusztus 23 körül. Ilyenkor mindig szervezhettünk egy-egy nagyobb túrát, akár távolabbi hegyvidékre is. A kör nevét az általunk igen kedvelt és gyakran járt hegység adta, és az akkor épült és frissen átadott szakszervezetek művelődési háza keretében működött. A téli időszakban előadássorozatot is indíthattunk. A ház költségvetésébe belefért olyan szakemberek, előadók meghívása, akik sokat számítottak szerzőként, de gyakorló természetjáróként, alpinistaként, barlangásként is, és akiknek megosztott tapasztalatai, tanácsai mindig igen jól jöttek. Ezek a rendszerint vetített képes előadások sok érdeklődőt vonzottak, telente legalább 10-15 ilyen rendezvényünk volt. Vendégeink közül csak párat említenék: dr. Xantus Jánost, Dáné Tibort, Marcian Bleahut, Kiss J. Botondot, Nae Popescut, de meghívtuk a *Hazánk Hegyei* (Munții Noștri) könyvsorozat több neves szerzőjét és a természetjárás, alpinizmus helyi szakembereit is. Megérte fáradozni, ezzel is foglalkozni...

- *Hogyan alakult a helyzet 1990 után?*

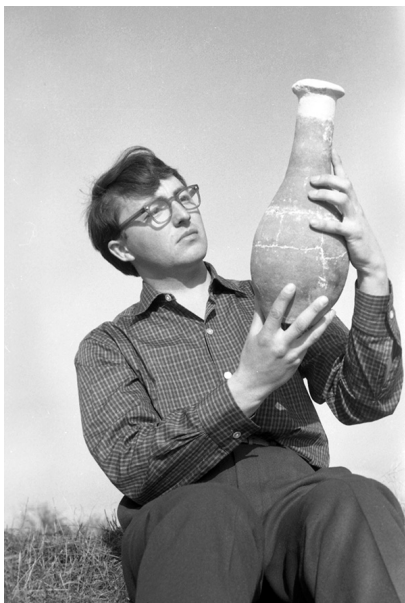
- A rendszerváltás után a kör egy sikeresebb pályázatával az esztelneki Lassúág természetvédelmi területén bekerítettük a harmatos hegyéksége (*Trientalis europaea*) egyetlen Kovászna megyei élőhe-

lyét. Ez a növény az ország területén mindössze négy helyen található – még! Feljavítottuk a volt lassúági csángótelep teljesen tönkrement iskolaépületét, ahol később tíz évig szerveztük táboraink második, hatnapos hegyi programját. A túrajelzések felújítása és túraösvények kialakítása mellett ide is hívtunk előadókat, jó részt biológusokat, főleg olyanokat, akik a környéken már kutattak. Sajnos, az eszternelki önkormányzat tíz év után nem hosszabította meg bérleti szerződésünket, és ahogy ez már lenni szokott, mind a környezet, mind a gondosan kialakított túraösvények, túrajelzések, mind a bekerített láp élővilága elkezdett visszahátrálni régi állapotába. Itt a hasonló helyzetekben kifakadó Zsigmond Enikót idézném a *Bakancsos Könyvek* első kötetéből: „Végtelenül sajnálom, hogy ez senkinek sem fáj!”

Az itt töltött évek a visszajelzések szerint mind a táborokban résztvevők, mind a meghívott előadók számára hasznosak voltak.

– *Említetted korábban a fotózást.*

– Ami a fotózást illeti, számomra a fotó célja igazából mindig az események dokumentálása vagy valaminek az illusztrálása volt. Kiállításaim is erről tanúskodnak. Nem mondom, hogy nem szerettem volna foglalkozni művészfotóval. A sajtófotós Kovács László barátunk többször biztatott, sőt segített is, hogy eljuttassak néhányat, főleg diakockát ilyen-olyan kiállításokra. Részt vettem néhány diaporáma versenyen is. Országos szinten az első diaporáma versenyt Brassóban rendezték. Azt tudtam, hogy hogyan kell összeállítani a diákat a két adagolóba, mi legyen a hanganyaggal, zenével, szöveggel, csupán a vetítógépet nem láttam még. Brassóban aztán betoltak a vetítőfülkébe, előtte elmondta

*Az első rekonstrukciós próbálkozásom
1963-ból (Bartha Árpád felvétele)*

valaki nagyjából, hogy hogyan kell működtetni a diaporáma-vetítógépet. Befűztem a hangszalagot, beraktam a két diatárat, rátettem a kezem a gépre, és az működni kezdett. De igazából valamikor a vetítés közepe táján kezdtem igazán érezni a szerkezetet, és akkor kezdett a kép, a képek egymásra csúszása, az így kialakuló szinkavalkád, a szinkronhang élmény lenni számomra (gondolom, a közönség számára is!), és akkor kezdett igazán élni a diaporáma. Ez elég volt ahhoz, hogy a harmadik díjat nekem ítéljék. Még volt ahonnan díjakkal tértünk haza.

- *Még hol fotóztál?*

- Évekig fotóztam az árkosi szobrásztábor eseményeit, s a képanyagból táborzáró katalógusok is születtek. A Rétyi Nyírben szervezett szobrásztábor fotóit és katalógusát is nekem kellett elkészítenem. Ha jól emlékszem, a leleményes szervezőktől két tekerecs keskenyfilmlet kaptam a rétyi táborra és a katalógusra annyi biztatással: egy jó fotós ennyivel is megoldja! A jó fotós ennyivel hozzá sem fogott volna... Tíz szobrász, egy hónap és hatvanvalahány filmkocka? Ez így csak egy olyan bürokrata képzelgése, aki sosem fogott fotómasinát a kezébe. Vagy ha igen, akkor azt is tudta, hogy hogyan spóroljon ki magának legalább 10-15 tekerecs filmlet.

- *Milyen emlékeid vannak az Agronómusok Házáról?*

- Abban az időben, amikor az árkosi szobrásztábor és a rétyi szobrásztábor eseményeit fotóztam, katalógust készítve, az árkosi agronómusok háza volt a munkahelyem. A környezet, a kastéllyal és a hatalmas parkkal, no meg az ott szervezett szakmai tevékenység sok munkát adott mindenkinek. Itt a fotó – és ismét csak az események fotódokumentálása – volt egyebek mellett a feladatom. Még mindig rémtörténeteim közt tartom számon azt az elvégzendő munkát, amit főnökeim belebegtettek, miszerint a kézdimartonfalvi téesz tehenészetén – itt voltak a legnagyobb tejhozamú tehenek az országban – egy kutatás végett, le kellett volna fotózni 200 tejelő tehenet profilból, mégpedig úgy, hogy a tehén túloldalán is látszódjon mindkét lába. Nehogy már olyan legyen, mint az a portré, ahol csak egy füle látszik az embernek. Most nem elemzem, hogy ez a természetes járáshoz mennyire áll közel, de felvállaltam a nemes feladatot, ha valakik beállítják a jószágot a megfelelő pozícióba...

- *És akadt, aki megtegye ezt?*

- Nem, lemondtak róla.

- *Tudomásom szerint két igazgatót is megértél az Agronómusok Házánál. Milyen volt a viszonyod az új igazgatóval?*

- Az árkosi munkahelyem aztán kegyetlenül ért véget. Igazgatói döntés: megszűnik a beosztásom. Ilyenkor szoktam mondani: lehet jogosan, lehet jogtalanul – valakinek a begyében voltam... De kegyesen és „jóakarátúan” munkát is ajánlottak, ezúttal 45 km-re lakhelyemtől, Szárazajtán.

Pár nap múlva már a sepsiszentgyörgyi színháznál dolgoztam fotós-ként. Aztán, ahogy mondani szoktam, a bibliai 40 nap sem telt el, és felsőbb határozatra megszűnt az ország minden megyéjében az agronómusok háza. Állítólag csak kettő maradt belőlük mutatványként. Ezzel megszűnt mindenki munkahelye, még az igazgatóé is. Nem volt bennem káröröm, hiszen szerettem a munkatársaimat, és sajnáltam is őket. Olyan időszak volt, amikor leépítések voltak, nehéz volt munkát találni. S ahogy mi mondogattuk Árkoson: a szép környezet, a hatalmas, szépen gondozott park óriási fáival, a tavakkal, a művésztelep szobraival, a kápolnával és a megye egyik legszebben gondozott, rendben tartott barokk kastélyával, megért még egy fél fizetést... Mindig az isteni gondviselésnek köszönhettem, hogy az ilyen munkahelyváltáskor nem az utcán kötöttem ki, hogy a következő munkahelyem mindig testhez-állóbb, s talán ha nagyobb kihívásokkal is, de jobban személyemre szabott volt.

- *Hogyan emlékszel „színházás” éveidre?*

- Pár évig voltam a sepsiszentgyörgyi színháznál. Ottani munkaidőm idején csúcson volt a kínai filmbehozatal. Talán, aki emlékszik a kínai film minőségére, most is beleborzong... Sokat segítettek a színpadi fotózás fortélyainak elsajátításában az előttem fotózó mesterek, de megértőek, közreműködőek voltak a művészek és a mindenkori rendezők is. Öröm volt velük lenni, dolgozni. Még kínai filmre is! A világitási viszonyokkal voltak zűrök, de ezt unalmas lenne itt részletezni. Itt is kaptam furcsa feladatokat. Például egy folyóirat hátsó borítójára olyan színpadképet kért az éppen játszott Tamási-darabról egy szerkesztő,

hogy egy képen legyen rajta minden szereplő, s méghozzá jelenetben. Hiába erősködtem, hogy az adott Tamási darabban egyetlen ilyen jelenet sincs, nem írhatom újra Tamásit. De felajánlottam egy csoportképet, a darab szereplőivel. Végül elkészítették mással. Jól tették. Aztán láttam a színpadképet a lap hátsó borítóján. Mint egy pantomim; a színészek beálltak egy-egy pózba, mintha élvezték volna a lehetetlen helyzetet...

- *Kik voltak barátaid, jóakaróid, segítőd?*

- Évekkel ezelőtt volt egy ötletem, hogy írjam össze ismerőseimet, barátaimat, akikre úgy tekintek, mint Isten áldására. Írtam, írtam a neveket, igyekeztem visszamenni időben messze-messze, akikre csak visszaemlékeztem. Aztán újra meg újra próbálkoztam. Ilyenkor főleg azok jutnak eszembe, akik az éppen adódó nehéz helyzetben mellettünk álltak, tanáccsal, vigasztalással segítettek kievickélni a szorongató helyzetből. Akikre hálával kell visszagondolnom, akikért hálát kell adnom a Gondviselőnek. Ilyen mérleget mindenki csak magának készíthet! Jó visszagondolni egy pár perces beszélgetésre, egy magashegyi túra napjaira, egy előadásra, egy utazásra. Ilyenkor nincs válogatás, mérlegelés, nem azt nézzük, hogy valaki a magyar közélet fontos szereplője-e, milyen a rangja, elismertsége, neme, nemzetisége stb. Mindenki csak egy név, és így nem fontossági szempontból kerül a sorba. A néprajzos hálás az adatközlőnek, a természetjáró a túratársainak, a munkás a munkaadónak. Kérdésre válaszolva: többször visszatérő, valamiképpen életutamat segítségükkel irányítóként említem Sylvester Lajost, Féder Zoltánt, Kisgyörgy Zoltánt, Kónya Ádámot, Molnár Istvánt és a napokban elhunyt Cseke Gábort. Ebben a névsorban ott vannak, ki-ki a maga helyén...

- *Milyen volt a gyermekkorod?*

- Nem volt könnyű gyerekkorom. Apám? Az nem volt. Így a kezdetek kezdetén, gondolom, nem is nagyon voltam egy nagyon várt kisbaba. De nagyszüleim, édesanyám és bátyám is vártak és szerettek. Vasárnap születtem, 1942. augusztus másodikán. A német néphit szerint a vasárnap született gyerekek szerencsések lesznek. A Zoltán nevet – nem volt soha senki Zoltán a családban – a szomszéd javasasszony javasolta, aki amúgy tényleg boszorkány hírében állott. Gyakran mon-

dogatták, hogy alkonyatkor a csordával hazaballagó nagytőgyű tehenek lábnyomából port szedett fel, tette vele, amit tett, de az ő tehenei, különösebb törődés nélkül is, mindig jól tejeltek. Egy tulipános ládában tanultam meg járni. És jól megtanultam!... Nagytatám volt a család-fenntartó első világháborús hadirokkantként. Ha nem csal az emlékezetem, élete utolsó két évében ő volt az '50-ben megalakult kollektív gazdaságban. Ennek az „önkéntes” kollektív alakításnak viszont szomorú előzményei voltak. Gyerekként csak annyit láttam, hogy a sötét éjszakában távolról, mintegy vaktában belelőttek a tüntető tömegbe. Aztán egy sérültet hoztak fel az úton kiabálva, hogy nyissanak kaput, emberek! Szerették volna valahol lefektetni, amíg kerül szekeres, hogy orvoshoz vigyék. Édesanyámék nyitottak kaput. Az események megrázták, megtörték a falut. A kollektív alakulásakor mindent kisöpörtek, ami az új gazdasághoz kellett. Állatokat, munkaeszközöket, termőföldet. Egy kiskert maradt, az ún. háztáji. Ezen kellett a mindennapit előteremteni. Ahol több munkáskéz volt, ott eredményesebb volt a kereset, másutt viszont nyomor volt, s nemcsak anyagiakban: az istentelen világ lelki nyomora is egyre erősödött.

- *Hogy emlékszel iskolás éveidre?*

- Kézdivásárhelyen voltam szakiskolás, s amikor karácsony szombatra esett - Istenem, milyen szegényes karácsonyaink voltak! -, karácsony szenvedjén (szenteste) órák után hazaengedtek. Csak hát nem volt mivel hazamenni... Kézdivásárhely végében, a csernátoni úton sem volt értelme sokat állingálni, alkalmira várni. Hisz szombat délután volt, s egy vagy két teherkocsi ha elment lefelé Csernáton, Brassó irányába. Gyalog indultam el, és jó, hogy elindultam, mert este lett, sötét volt, mire Maksára, a szülőfalumba értem. Istenem! Nemcsak szegényesek voltak gyerekkori karácsonyaink, hanem tiltottak is... És mégis, egy életrevaló szépség, szeretet volt bennük. Olyan szépség, melynél ragyogóbbat ma sem látok. Akkor biztos megszületett számunkra a kis Jézus... És ez több volt minden csillogásnál, villogásnál, díszkivilágításnál, ajándékcsomagok halmazánál...

Mondom, Kézdivásárhelyről indultam Sepsiszentgyörgy irányába, s húsz kilométeren keresztül, ahogy most visszaemlékszem, senkivel sem találkoztam. Mire megérkeztem, a falu sötét volt és néma, az utcán már nem járt senki. Azaz mégis, a falu felső végénél, ahogy elhagytam

keresztmamámék házát – ahová bementem volna, de a 20 km-es gyaloglás után alig vártam, hogy hazaérjek –, mintha valakik közeledtek volna... Aztán a sötétben megismertem: nagymamám volt és édesanyám. Keresztanyámékhoz jöttek. Talán sosem örvendtünk ennyire egymásnak! Ezek azok a pillanatok, amiket sohasem lehet elfelejteni... Akkor angyal szállt le közénk, karácsony lett: igazi karácsony.

*Gorzafalván, Domokos Ilonka nénivel, a híres csergeszövő asszonnyal.
Középen az utolsó gorzafalvi fazekas, Gábor Rajmund edénye.
(Winter Erzsébet felvétele, 1995 körül)*

Péntek János

AZ INDULÁS ÉS A KIÉPÜLÉS KEGYELMI IDŐSZAKA

– *A néprajz szakos képzés újraindítása a kolozsvári egyetemen
(1990–2002) –*

A kolozsvári egyetem Magyar Néprajz és Antropológiai Intézete 2020. szeptember 1-jén ünnepelhetné volna a néprajz szakos egyetemi képzés újraindításának harmincéves évfordulóját. Indokolt lett volna az ünneplés, a visszatekintés a három évtized ma már történetinek tekinthető időszakára. Meg is történt az előkészület egy ilyen ünnepi konferencia megtartására, de a járvány miatt elmaradt, és a változó helyzet miatt csak jóval később és a tervezettnél szerényebb körülmények között került rá sor, 2021. június 28-án, az egyetem központi épületének dísztermében a magyar rektorhelyettes, Soós Anna és a bölcsészkar dékán, Rareş Moldovan részvételével. Mivel a konferencia anyagának publikálása is elmaradt, indokoltnak vélem – immár a 30+2-es évforduló múltán – saját bevezető előadásom szövegének közreadását.

A SZEMÉLYES ÉRINTETTSÉG

Az elmúlt években imponáló életpályák évfordulóit ünnepelhattuk a Babeş-Bolyai Tudományegyetem központi épületének dísztermében, a Magyar Néprajz és Antropológiai Intézet három professzoráét, a Pozsony Ferencét, a Keszeg Vilmosét és a Tánzos Vilmosét. Ezek az életpályák ugyanabban az intézményben találkoztak és íveltek magasra: a magyar néprajzi képzést ellátó egyetemi tanszéken. A mostani alkalommal maga az intézmény, a szak és a tanszék kerül reflektorfénybe ugyanabban a teremben, indulásának 30+1 éves évfordulója alkalmából, még mindig a járványveszély árnyékában, érthetően kevésbé ünnepélyes keretek között. Ez az emlékezés – némelyek számára esetleg gyanúsán – az én személyemre irányítja a figyelmet. Ez most azért is valószínű, mert az én életemnek is kerek évfordulója van.¹

---

1 A 80. évemet töltöttem 2021-ben.

Több mint három évtized elmúltával az utánam következő nemzedéknek, különösen a legfiatalabbaknak, már egészen természetes, magától értetődő, hogy van az egyetemen Magyar Néprajz és Antropológiai Intézet, hogy ennek az intézetnek vannak kiváló tanárai és végzősei, a szakmai teljesítménye pedig vetekszik minden más hasonló intézetével. Ők még nem érzékelhetik ennek a ténynek a tudománytörténeti távlatát. Joggal kérdezhetik: mi ebben a rendkívüli? Erre a választ nem föltétlenül nekem kell megadnom, hanem a szak ma is aktív tanárainak és a 27 évfolyam végzőseinek. Ehhez pedig nem kell mást tenniük, minthogy elképzeljék saját életpályájukat, szakmai pályájukat a néprajz szak és az egyetemi intézeti háttér nélkül. És képzeljék el az azóta megszerzett hiteles közös tudás hiányát saját közösségünk hagyományairól, élő kultúrájáról. Ezt nem is olyan nehéz megtenni, mert jól ismerjük a szakma helyzetét a hiány időszakában, az 1990 előtti négy évtizedben.

Ha saját pályámra tekintek vissza, azt is mondhatnám némi cinizmusmal, hogy én személyesen megletem volna a szak nélkül, ugyanis az én egyetemi pályám éppen 1990-ben teljesedett ki a professzori kinevezéssel és a rám háruló egyéb feladatokkal. Ami azután következett, az én pályámat már nem módosította. De akik ismernek, tudják, mert sohasem rejtettem véka alá, hogy személyes ambícióm is volt a szak elindítása és a további sikeres menedzselése a kegyelminek tekinthető első évtizedben, és hogy büszke is vagyok rá, hogy ebben a sikertörténetben személyes szerepet vállalhattam. Tisztában voltam azzal, hogy az egyetemi szintű képzés további hiányában a hagyományok és az élő népi kultúra vizsgálata amatőr szinten marad, hiányozni fog belőle a hitelességet biztosító szakszerűség, professzionalitás.

Azok, akik menet közben, később kerültek kapcsolatba a szakkal, azt sem érthetik, miért tekintem *kairosznak*, *kegyelminek* ezt az első évtizedet. Az én helyzetem és perspektívám más: amikor a történelmi változás esélyt adott a cselekvésre, nekem már huszonhat éves tanári múltam volt a régi rendszerben, azt követően pedig még három évtizeden át taníthattam az újban (az utóbbi 12 évben külső óraadóként), tizenhat és fél évig voltam tanszékvezető, öt évig a doktori iskola vezetője. Közvetlenül élhettem meg az erős kontrasztot az 1990-t megelőző időszak korlátjai és az azt követő „szabadság” anomáliái között. *Kegyelmi* azért volt az átmenet időszaka, mert a munkánkat olyan légkörben

végezhattük, amelyre a szabadság, a lehetőség, a felelősség és a bizalom volt jellemző, nem a mai egyetemi életet egyre inkább megbénító, a bizalmat kizáró túlszabályozás. Kegyelmi volt, mert nem ismertünk elháríthatatlan akadályt. Kegyelmi volt, mert jóval többen voltak a támogatóink, mint az akadémikusok, és az intézményépítésben emberileg, szakmailag kiváló munkatársak találtak egymásra. Olyan időszakban lehettem tizenhat és fél éven át tanszékvezető, amikor az általam vezetett tanszék(ek)en – legalábbis az én megítélésem szerint – minden tanárkolléga elnyerhette azt az egyetemi fokozatot és tudományos minősítést, amelyet munkájával kiérdemelt. Ennek fontos része volt a néprajzos munkacsoport tanárainak gyors feljutása is.²

A BÖLCSÉSZKAR, A „FILOLÓGIA” FORRADALMI METAMORFÓZISA

A bölcsészkar különböző tanszékein viszonylag sokan voltunk az 1964-ben végzetek évjáratából, de az 1960-as évek végétől a további fiatalítás teljesen elakadt, így 26 éven át mi voltunk a tanszékek „fiatal” tanárai. Ez azt jelentette, hogy – tanszéki titkárságok hiányában – végeztük az adminisztrációs munkát, készítettük az órarendeket, a magyar tanszéken, ahol könyvtár is van, a könyvtári ügyeletet is el kellett látni. Az kétségtelen, hogy ebben a korban egyetemi állásunkkal másokhoz viszonyítva szerencsésnek érezhettük magunkat, de a negyedszázados hibernálás idején közülünk senki nem érhetett el adjunktusnál magasabb fokozatot. Doktori minősítésünk már mindannyiunknak volt, szakmai eredményeink is voltak, így az 1990-ben beállott új helyzetben mi is joggal vártuk el a gyors jóvátételt. Ez meg is történt, miközben mindnyájan az új feladatokat és a velük járó felelősséget is vállaltuk. Így lett a kar dékánja a kiváló Liviu Petrescu (vele vállalt fontos szerepet a már abban az évben elhunyt felesége, a szintén ragyogó intellektusú Ioana Popovici), vezető lett a román irodalom tanszéken Ion Pop, az angolon Virgil Stanciu, a francián Ioan Baciú, a

---

2 Ennek az első évtizednek a kutatásait, kutatási eredményeit Keszeg Vilmos foglalta össze, kellő utalásokkal az egyetemi képzés indulására és a kutatásokban játszott szerepére (A romániai magyar néprajzkutatás egy évtizede. 1990–2001. In Tánczos Vilmos – Tőkés Gyöngyvér [szerk.]: *Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990–2001 közötti eredményeiről. I. kötet.* Kolozsvár, 2002, Sapientia Kiadó, 119–170. p. <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=62>).

román nyelvészeti tanszéken Mircea Borcilă. A legnagyobb ugrást teljesen megérdemelten a nálunk valamivel fiatalabb Marian Papahagi tette meg, aki az ország legjobb olaszosaként tanársegédből lett professzor és miniszterhelyettes. 1990 őszére megtörtént és le is zárult a pályázatunk professzori posztokra, doktori témavezetőként is akkreditáltak bennünket, a Magyar Filológiai Tanszéken Cs. Gyimesi Évát és engem (Antal Árpád és Szabó Zoltán professzoroknak már korábban is megvolt ez a jogosítványuk). Gyorsan végbement a nemzedékváltás és vele együtt a gyökeres ideológiaváltás. Különösebb retorzió nélkül hátraléphettek azok a főként idősebb kollégák, akik ideológiai buzgal-mukkal és magyarellenességükkel korábban kompromittálták magukat. Mellettünk állt a korábban nyíltan ellenzéki, országosan ismert Doina Cornea a francia tanszékről és karizmatikus kollégánk, Cs. Gyimesi Éva, aki a továbbiakban tanári munkája mellett politikai szerepet is vállalt. Az egyetemet szenátus helyett ideiglenesen egy húsz tagú grémium vezette, élén a megválasztott új rektorral, a vegyészprofesszor akadémiussal, Ionel Haiduc-kal. Ennek a grémiumnak én is tagja lettem, egyetlen magyar nemzetiségűként.

Ebben a helyzetben a korábbi oktatási törvény érvényét veszítette, és mi ezt az *ex lex* állapotot az oktatás, a hallgatók és az egyetem javára használtuk ki. Visszaállítottuk az ötéves képzést kétszakos rendszerben, jelentős számban vettünk fel olyan hallgatókat, akik az előző évek szűk keretei miatt nem juthattak be az egyetemre, átmenetileg levelező képzést is bevezettünk. A tanszékek maguk állíthatták össze tanterveiket, és maguknak kellett gondoskodniuk az új oktatási feladatok ellátásáról, új, jórészt fiatal oktatók bevonásáról. Ebben már az ország-határ sem jelenthetett akadályt. Később fokozatosan megtörtént a „szabályozás”, vége lett az *ex lex* állapotnak: 1995-ben jelent meg az oktatási törvény, amely a képzést ismét 4 évre csökkentette, és 5. tanévként bevezette a posztgraduális és/vagy magiszteri képzést. 2004-ben az uniós csatlakozás feltételeként gyorsan elfogadott bolognai rendszer aztán 3 évre csökkentette az alapképzést a ma is érvényes háromlépcsős egyetemi képzés keretében.

1990-ben új szakok indítása is lehetővé vált. Ezt használtam én ki a néprajz szak indítására (két évvel később a finn B szakot is bevezettük). A kétszakos rendszerben a néprajz „mellékszakként” indult, a magyar nyelv és irodalom főszakkal lehetett társítani.³ Az indulásnak az sem

volt akadály, hogy a román felsőoktatás rendszerében a néprajz szak „rendszeridegen”, különösen bölcsészkar keretben: ehhez hasonló szak nem volt a román egyetemeken. Visszagondolva arra, hogy 1948-ban éppen az egyetemek szovjet mintájú átszervezésekor hasonló okok miatt szűnt meg a szak, tartottam tőle, hogy emiatt nehézségeink lesznek, de abban is bíztam, hogy máshol is létrejönnek ilyen szakok. Ez nem történt meg, így ebben az értelemben a néprajz szak és tanszék ma is kakukktojás nemcsak a kolozsvári bölcsészkaron, hanem az egész román felsőoktatásban. Ebből adódtak ugyan adminisztratív nehézségeink, de soha nem vált áthidalhatatlan akadállyá.

SAJÁT TANSZÉKVEZETŐI FELADATAIM

A korábbi negyedszázadban a nyugdíjazásokkal, elhalálozásokkal és eltávovásokkal a Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék kilenc oktatóra szűkült: ketten (Cs. Gyimesi Éva és Kozma Dezső) maradtak az irodalomtörténeti és -elméleti tárgyak oktatására, és heten (Szabó Zoltán, Balogh Dezső, J. Nagy Mária, Kósa Ferenc, Péntek János, Vőő István és Zsemlyei János) a nyelvészetiekre. Éppen a nagy váltás időszakában távozott Magyarországra Rohonyi Zoltán (a pécsi egyetemre) és B. Gergely Piroska (Miskolcra), Mitruy Miklós pedig, aki az előző évtizedekben a népköltészet oktatója volt, nyugdíjba vonult. Kitarzott viszont mellettünk a finn vendégtanár, Eira Penttinen (1975-től volt ilyen státus a tanszéken), és mellettünk állt az akkor már nyugalmazott Antal Árpád, az irodalomtörténet professzora.

Ebből a helyzetből adódott a tanszéképítés háromirányú feladata: meg kellett erősíteni a nyelvészeti munkacsoportot (amelynek vezetője Szabó Zoltán professzor lett), működésképpé kellett tenni az irodalmi (amelynek Cs. Gyimesi Éva volt a vezetője), és meg kellett teremteni a néprajz szak indításának feltételeit. Erre alapjában két lehetőségem volt: 1. hosszabb távon is jórészt vendégtanárokkal, külső óraadókkal biztosítani az oktatási feladatok ellátását; 2. kellő bizalommal, gyorsan, de nem elhamarkodva, fiatal, új tanárokat juttatni státusba, lehetőleg

---

3 Utólag úgy ítélem meg, hogy a fokozatosság elvére gondolva ebben túlságosan óvatos voltam, valószínűleg el lehetett volna érni a többi bölcsészkar, román és idegen nyelv főszakokkal való párosítást is. Az egyetem sajátos struktúrája miatt arra viszont gondolni sem lehetett, hogy a néprajz szak kapcsolási lehetőségét kiterjesszük pl. a történelemre vagy a szociológiára, ezek ugyanis más karokhoz tartoznak, a velük való kapcsolódás emiatt ma sem lehetséges.

elkerülve az Erdélyben különösen kísértő belterjességet. Az idő engem igazolt, amikor a második megoldást választottam. Ennek az volt az alapja, hogy negyedszázados tanári múltammal jól ismertem a korábbi évfolyamok végzőseit, néhányukkal, a legjobbakkal, végig kapcsolatban álltam. 1975-től taníthattam is az etnológiát és ennek szemináriumi óráin a magyar néprajzot, az 1980-as években néprajzos tudományos diákkört szerveztem. Ez különösen fontosnak bizonyult a néprajz szak indításában. Az elsöre, állandó vendégtanárok meghívására is meg lett volna a lehetőség, de így elmaradt volna vagy késett volna az igazi tanszéképítés.

Rólunk, a kolozsvári magyar tanszékről, Magyarországon is tudtak. A tanszék állapotát, helyzetét is ismerték, és ezen nagyon sokan kívántak segíteni. Közel százan voltak azon a listán, amelyre az irodalomtudománynak és a nyelvészetnek azok a kiválóságai iratkoztak föl, akik készen álltak arra, hogy Kolozsvárra jöjjenek tanítani. Erre a lelkesedésre azonban hosszabb távon nem lehetett építeni. 1990 előtt magyarországi vendégtanári státusa (kormányközi egyezmény keretében, kölcsönösség alapján) csak a bukaresti egyetem magyar tanszékének volt, de az új helyzetben egy ilyen státust a mi tanszékünkre is sikerült biztosítanom.⁴ Szívesen emlékszem a ma már anekdotikus epizódra, hogy amikor 1991-ben hivatalos meghívottként Budapesten voltam, szálláshelyemen, az Ajtósi Düreren véletlenül futottam össze Andrásfalvy Bertalan professzorral, akit már korábbról ismertem, és aki azzal fogadta gratulációmát a miniszteri megbízatásához, hogy legszívesebben hozzánk jönne el tanítani. Egy év múlva, amikor a kolozsvári színház bicentenáriumi ünnepségére miniszterként jött el Kolozsvárra, a tanszéken is fogadhattuk.

RÖVID ELŐKÉSZÍTÉS ÉS INDULÁS

Ahogy annak idején vállaltam a szak indításával járó feladatokat, döntéseket és felelősséget, három évtized távlatából tudománytörténeti tényként is rögzítenem kell, hogy nem csupán kezdeményezője voltam a néprajz szaknak, hanem rövid előkészítés után el is indítottam és a következő években tanszékvezetőként, doktori irányítóként mindent

---

4 Az ezt ellátó fiatal magyarországi kolléga, Kovács Imre Attila Szegedről, az irodalmi munkacsoportot erősítette.

megtettem, hogy magas szinten legyen működőképes. Kezdeményezés sok volt a romániai magyar felsőoktatásban, ehhez hasonló, sikeresnek bizonyuló vállalkozás viszont – ha egyáltalán volt – csak nagyon kevés. És ez nem küzdelem, nem harc volt, hanem folyamatos munka. Hogyan volt ez lehetséges? A legfontosabb a történelmi, a kegyelmi pillanat volt, ha úgy tetszik, a konjunktúra; aztán a kollégáim bizalma, amellyel 1990. január 18-án tanszékvezetői pozícióba választottak; a szintén vezetői pozícióba került román kollégáim és az új egyetemi vezetés bizalma; az egyetemi adminisztrációra is kiterjedő tapasztalataim; saját néprajzos múltam és szakmai kapcsolataim itthon és Magyarországon. Mindezek alapján a felismerése annak, hogy most lehet cselekedni és cselekedni is kell.

A 2000 utáni tanszéki konferenciák és kiadványok, amelyek szinte kizárólag a tudománytörténetre irányultak, sok mindent feltártak a kolozsvári néprajzi képzés korábbi két időszakáról, az elsőről, amelyet Herrmann Antal neve fémjelez, és a másodikról, amelyet a Gunda Béláé.⁵ A kettő közötti két évtizedet én korábban „szakadék”-nak neveztem, és a következőt is, azt a négy évtizedet, amely 1948 után következett be.⁶ A kettő között mégis lényeges a különbség: az egyetemi képzés valóban megszakadt 1948 után, de itt maradtak és más jellegű intézményi keretben⁷ intenzíven dolgoztak a „Gunda-tanítványok”: Faragó József, Kós Károly, Nagy Olga, Szentimrei Judit, Csűry-tanítványként Nagy Jenő, valamint a népzene kutatók csoportja: Jagamas János, Almási István, Szenik Ilona. És ők a korábbi évtizedek alatt neveltek is: irányították az önkéntes gyűjtőket, a helytörténészeket, szerkesztették publikációikat. Az egyetemen nem volt ugyan szak, de folyamatos volt a népköltészet tanítása az irodalomhoz kapcsolódva, a néprajz a nyelvészet etnolingvisztikai témáiban, majd az etnológiával mint választható stúdiummal volt jelen. Mindezek megjelenéseként

5 A következő ilyen konferenciák tematikáját az 1990 utáni évtizedekre is ki lehet és ki kell terjeszteni, különösen annak első évtizedére. Erről eddig az volt a véleményem, hogy ez még csak *story*, de nem *history*, a három évtized azonban már a *history*t hozza előtérbe.

6 Péntek János: A harmadik (újra)kezdés. In Keszeg Vilmos – Szász István Szilárd – Zsigmond Júlia (szerk.): *Néprajzi intézmények, kutatások, életpályák. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 22.* Kolozsvár, 2014, Kriza János Néprajzi Társaság, 279–290. p.

7 Legtöbben, Almási István, Faragó József, Nagy Olga és Vőő Gabriella a Román Akadémia Folklor Intézetében, dr. Kós Károly a kolozsvári Néprajzi Múzeumban, Jagamas János és Szenik Ilona a Zenekonzervatóriumban.

fontos szerepet töltött be a Kriterion Könyvkiadó az említett szerzők kiadványaival, sorozataival. Ezek biztosították a néprajz, a folklorisztika folyamatos jelenlétét.⁸

Ezek mind fontosak voltak a képzés újraindításában, az ezzel kapcsolatos döntéseimben. Arra nem volt idő, de szükség sem volt rá, hogy tervezeteket készítsék, előtanulmányokat folytassak, vagy, hogy ezzel kapcsolatban szakmai vagy kisebbségi oktatáspolitikai tanácskozásokat szervezzek; engedélyekért sem szaladgáltam.

Közvetlen előzményként fontos volt 1990. március 18-án a Kriza János Néprajzi Társaság megalapítása. Ennek egybeesése a marosvásárhelyi márciussal aggodalmat váltott ki, különösen az idősebbek körében. 1990. május 30-án Budapesten a Magyar Néprajzi Társaság közgyűlésén, mintegy megelőlegezett bizalomként, tiszteletbeli taggá választottak. Ott már bejelentettem a szak őszi indulását. Legtöbben kétkedve és némi gyanakvással fogadták: mi lehet ebből? Jelen volt dr. Kós Károly is, aki szintén elhamarkodottnak látta ezt a döntést, és nem is hitt abban, hogy meg lehet valósítani.⁹

A továbbiakban is nagyon fontosnak bizonyult a Magyar Néprajzi Társaság és a magyarországi tanszékek folyamatos támogatása: közös konferenciák, nyári szemináriumok követték egymást, vendégtanárok segítették a doktori felkészítést, részt vállaltak a doktori dolgozatok előzetes értékelésében és a védésben. 1992-ben a Györffy István Egyesület, hogy fórumot biztosítson a határon túli kutatóknak, folyóiratot indított *Néprajzi Látóhatár* címmel. Állandó támogatónk volt Balassa Iván, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke. Az egyetemi tanszékekről sokan megfordultak nálunk vendégelőadóként és a doktori bizottságok tagjaként, és a kapcsolatok kölcsönössége jegyében magam is eleget

8 Ennek a korszaknak az erdélyi folklorisztikai és etnográfiai kutatásairól Faragó József és dr. Kós Károly írt összefoglaló áttekintést kimerítő bibliográfiával. (Faragó József: A mai folklórgyűjtés vázlata. In Koppándi Sándor [szerk.]: *A romániai magyar nemzetiség*. Bukarest, 1981, Kriterion Könyvkiadó, 331-345. p.; Kós Károly: A romániai magyarság néprajzáról. Uo. 313-330. p.)

9 Az akkor tartott előadásából, amely a következő évben megjelent, jól érzékelhető az aggodalom a fiatalok türelmetlensége miatt, azt pedig meg is fogalmazza, hogy a néprajz tanszéket (azaz a szakot) csak az önálló Bolyai Egyetemen tudja elképzelni: „Amikor szóba került köztünk a Bolyai Egyetem helyreállítása, ezt – magától értetődően – néprajz tanszékkal képzeljük el; még akkor is, hogyha a magamkorú már csak segítheti a kevésbé fiatal előadót.” (A romániai magyar néprajztudomány új esélyei. In Eperjessy Ernő – Kupa András [szerk.]: *Nemzetiség – identitás*. Békéscsaba – Debrecen, 1991, Magyar Néprajzi Társaság – Köznevelési Minisztérium – Ethnica Alapítvány, 42. p.)

tettem a magyarországi meghívásoknak (Debrecenben, Miskolcon, Pécsen, Szegeden). A publikációs listám ezt kevésbé tükrözi ugyan, de ebben az évtizedekben, az 1990-es években jóval gyakrabban jártam néprajzi témájú rendezvényekre, mint nyelvészetiekre. Az egyetemi képzés létrejött és az oktató kollégák jó híre a továbbiakban magyarországi hallgatókat is egyre inkább vonzott kolozsvári részképzésre és erdélyi terepkutatásra. Folyamatosan alakult és gyümölcsözőnek bizonyult a korábbi egyoldalúságot felváltó kölcsönösség, ez az oktatásban is új témákat, színeket hozott, és jelentősen gazdagította a kutatás módszertanát.

Az induló néprajz szak 13 órás tantervét is a magyarországi tanszékek tanterve alapján állítottam össze. Az első félévre bevezettük a néprajzon kötelező, de más szakok számára is felajánlott heti két órás magyar művelődéstörténet előadást, amely Antal Árpád professzornak köszönhetően nagyon népszerűvé vált. A szak megnyugtató indulásához a két nagy terület, a néprajz és a folklorisztika megoszlására való tekintettel már az első tanévre legalább két oktatót kellett kineveztetnem. Ez meg is történt, meghívásomra pályázat alapján adjunktusi státusban ki is nevezték Keszeg Vilmost és Pozsony Ferencet. A szak és a tanszék helyzetét, az oktatás tartalmi elemeit a Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatójában, a *Néprajzi Hírek* 1991/2–3-as számában mutattam be.¹⁰

Jórészt a néprajz szak bevezetése volt az oka annak, hogy az új tanévre megváltoztattuk a tanszék elnevezését is: akkor lett a korábbi Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszékből Magyar Filológiai Tanszék.¹¹ A tanszékhez tartozó szakokon hirtelen megnövekedett a hallgatói létszám (akkor és utána folyamatosan az egyetem és a fölöttes hatóság mindig elfogadta az általunk javasolt beiskolázási keretet). A tanszék létszáma megduplázódott, az új tanévben már hat tanár oktatott az irodalmárok csoportjában, a nyelvészetiben a Bukarestből „hazahívott” Szilágyi N. Sándorral és a finn vendégtanárral nyolcan.

10 Oktatás a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Filológiai Tanszékén. *Néprajzi Hírek*, 20/2–3. 86–95. p.

11 Az első tanév végén Antal Árpád professzossal egy szerény sokszorosított füzetben összefoglaltuk a tanszék és a szak történetét, és bemutatuk a képzés akkori keretét a tantervekkel együtt. Ebben a bemutatkozásban már a néprajz B szak is szerepelt: *Magyar Filológiai Tanszék*. Kolozsvár, 1991, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar.

És a frissen kinevezett Keszeg Vilmos és Pozsony Ferenc kezdte el az oktatást a néprajz szakon.

A TELJES ÖNÁLLÓSÁG ELÉRÉSE

A szak további fejlesztésében fontosnak tartottam a fokozatosságot, és azt is, hogy minden újabb oktató kizárólag szakmai és oktatói érdemei alapján kerüljön a tanszékre. A struktúrát illető fokozatosság abban valósult meg, hogy az ötévesként indult B mellékszak 1995-ben négyéves lett posztgraduális (országos átszervezés keretében), illetve magiszteri képzéssel kiegészülve, 2000-ben lett fő szakká, majd 2002/2003-ban a tanszék is önállósult. 1995 után, miután az irodalomtudományi tanszék önállósult, 2002-ig, amikor a nyelvészet és a néprajz működött közös tanszék keretében, a tanszék a Magyar Nyelv és Kultúra Tanszék nevet viselte. Innen vezetett az út a mai Magyar Néprajz és Antropológiai Tanszékhez/Intézethez. Ezzel párhuzamosan folyt a doktori képzés, intenzívvé váltak a doktori témákkal kapcsolatos kutatások, és mindezek eredményeképpen bővült a tanszék, és akik bekerültek, teljesítményük alapján egyre magasabb szintre jutottak az egyetemi ranglétrán. A két első oktató egy évtized alatt jutott el egyetemi tanári rangra, Gazda Klára, aki 1991-ben került a tanszékre, docensként ment nyugdíjba, Tánczos Vilmos professzor 1992-ben tanársegédként kezdte egyetemi oktatói pályáját.

A doktori képzés szintén elindult már 1990 őszén, az irányításra engem akkreditáltak, Keszeg Vilmos 1994-ben már meg is védte a disszertációját. Az első évtizedben szinte kizárólag néprajzi témákban irányítottam doktori dolgozatokat és elsősorban a már a tanszéken oktató fiatal kollégákat. A tanszék jelenlegi 7 főállású oktatója közül 5-nek a doktori képzésében volt közvetlen szerepem. A doktori iskolák szervezésében a mi egyetemünk megelőzte az országos átállást, erre 2003-ban került sor, az erre vonatkozó törvény 2005-ben jelent meg. Első szinten a kari tanács nem támogatta a Hungarológiai Doktori Iskola létrehozására vonatkozó beadványomat, az egyetem vezetése azonban jóváhagyta. A 65 éves korhatár eléréseig, 2006-ig, ennek vezetését is vállalnom kellett.¹²

---

12 A doktori képzés történetét 2014-ben részletesebben is bemutattam: A hungarológiai tudományos képzés közvetlen előzményei Kolozsváron. In Dr. Keszeg Vilmos (szerk.): *Folyamatok, szövegek, események. A kolozsvári Hungarológiai Tudományok Doktori Iskola tanulmányai*. Kolozsvár, 2014, Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, 7–12. p.

DILEMMÁK, FESZÜLTSEGEK

Az egyetemen nem ütközött különösebb akadályba sem a képzés elindítása, sem a további fejlesztés. A doktori dolgozatok és a professzori kinevezések minisztériumi szintű elismerését megkönnyítette az, hogy Andrei Marga professzor, akivel az egyetem szenátusában korábban jó volt az együttműködésünk, miután 1998-ban rektorból miniszter lett, kineveztetett az illetékes akkreditáló bizottságba (ez az Akadémia és a Minisztérium közös szakmai bizottsága volt), így a saját ügyeinkben közvetlenül tudtam eljárni, és egyebekben is jó kapcsolatokat építettem ki a bizottság román tagjaival. A szakkal kapcsolatban Marga rektorként arra szeretett volna rábírní, hogy a szak változtasson nevet és „profil”-t, legyen antropológia szak. Ebben nem fogadtam meg a véleményét, később azonban az önálló tanszék saját maga döntött a mai elnevezése mellett.

Ez az általam „kegyelminek” tekintett időszak az önálló állami egyetemért, a Bolyai Egyetemért folytatott kisebbségpolitikai harc időszaka volt. Ezt az egyetemi oktatók részéről a Bolyai Társaság képviselte. Ezt magam is fontosnak tartottam, meg is szólaltam többször a nyilvánosságban, és írásban is összefoglaltam az ezzel kapcsolatos érveket. Ma is vereségnek tartom, hogy 1998 őszén tudomásul kellett venni a kudarcot, és hogy a következő évtized közepén a belső önállósodás is végleg megrekedt (ennek tervezetét egy általam vezetett bizottság dolgozta ki). A kezdeti időszakban az én tanszéképítő ténykedésemről és a néprajz szak elindításáról a Bolyai Társaságban az volt a vélemény, hogy a belső építés gyengíti az önálló egyetem melletti érvelést. Várnom kellett volna, mondták. Az én válaszom erre az volt, hogy én várhatok, de a fiatalok, akik itt akarnak tanulni, nem várhatnak.

Mint várható volt, a szak szervezése és elindulása feszültséghez vezetett a néprajzosok idősebb nemzedéke és az alakuló tanszék fiatalabb nemzedéke között.¹³ Életkorban és tanári pozíciómban én a két nemzedék közt álltam. Nehéz volt tudomásul venni, hogy a Gunda-tanítványok, akiknek tiszteletre méltó munkásságát mindenki elismerte,

---

13 Ezzel kapcsolatban részletesebben l. Péntek János: Nemzedékváltás és intézmény-építés. In Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 9.* Kolozsvár, 2001, Kriza János Néprajzi Társaság, 14–17. p.

nyugdíjasként közvetlenül nem kerülhettek a tanszékre. Ők voltak a diplomások, jelentős eredményeik voltak, presztízsük volt, de már elérték a nyugdíjas kort. Nekünk néprajzból nem volt diplománk (csak Gazda Klárának volt egy Budapesten megszerzett egyetemi doktori címe), némelyikük szemében mi amatőrök, dilettánsok voltunk. Faragó József különösen azt vette zokon, hogy nem ő kapott doktori témavezetői akkreditálást. Nehéz volt tudomásul vennie, hogy mivel az Akadémia Folklor Intézetében dolgozott, az ő felterjesztésében az egyetemnek és nekem semmilyen hatáskörünk nem volt.¹⁴ Támogatásukra külső közreműködőként is nagy szükségünk lett volna, ezt azonban ebből a körből csak Nagy Olga vállalta fenntartások nélkül.¹⁵ Rajta kívül külső óraadóként is sok támogatónk volt: a közös ügyeket mindig önzetlenül felvállaló Almási István zenetudós, az akadémiai intézethez kinevezett Demény István Pál, Ion Cuceu, az akadémiai intézet igazgatója, Balázs Lajos Csíkszeredából, aki Bukarestben Mihai Pop professzornál szerzett doktori címet, Balogh Ferenc építészmérnök, Imreh István, neves történészprofesszor. Saját körünkből pedig egyre többen vállaltak részt a közös munkából a gyarapodó létszámú végzőseink és doktori hallgatóink közül. Önzetlenségükért minden elismerést megérdemelnek.

Ezen az évfordulón azt is szóba kell hoznom, hogy újabb magyar felsőoktatási intézmények megjelenését követően több ízben értesültünk konkurens szándékokról. Nagyváradon a debreceni tanszék közreműködésével kívántak volna néprajz szakos képzést indítani, és a Székelyföldön is volt egy ilyen terv. Mindezt annak a számlájára lehet írni, hogy az erdélyi magyar felsőoktatás fejlesztésének sohasem volt összehangolt programja.

TÁGABB ÖSSZEFÜGGÉSBEN

A 20. század második felében az európai felsőoktatás jelentős változáson ment át. A párizsi diákok 1968-as fellépését követően fokozatosan

---

14 L. tőle: A romániai magyar néprajztudomány új esélyei. In Eperjessy Ernő – Kupa András (szerk.): *Nemzetiség – identitás*. Békéscsaba – Debrecen, 1991, Magyar Néprajzi Társaság – Közoktatási Minisztérium – Ethnica Alapítvány, 165–167. p.

15 Fontos kutatási témaként, esetleg akár doktori dolgozat témájaként ajánlom kutatásra a nemzedékek viszonyát ebben a három-négy évtizedben: a nemzedékek közötti együttműködést, a nemzedéki űrt, a nemzedékváltást és az ezzel járó feszültségeket.

végbe ment a felsőoktatás tömegesedése és amerikanizálódása. Ennek lett az a közismert következménye, hogy a felsőoktatás közszolgálatból szolgáltatássá, piaccá vált. Kelet-Közép-Európában 1990 előtt az előbbi folyamat ellentéte ment végbe: leépülés, szűkülés, közszolgálatból pártszolgálat. 1990 után nálunk is bekövetkezett a tömegesedés, gyorsan fel akartunk zárkózni Európa többi részéhez abban is, hogy a '90-es évek közepétől a felsőoktatás üzletté vált. Az ideológia helyett a pénz vált szelekciós eszközzé.

A néprajz szakkal kapcsolatos nehézségek az új szellemet képviselő bolognai rendszer bevezetésével kezdődtek. A rendszer a tömeges szakokra van kitalálva: a sok hallgató sok pénzt jelent. Miközben tömegesedett az egyetemi oktatás, a kis szakok gazdaságilag veszteséggé váltak. A néprajz elit szak, szakmailag is indokolt volt az új rendszerrel ellentétes kétszakos párosítás (pl. a történelemmel és/vagy idegen nyelvekkel). Hátránnyá vált az, ami a tanszék erőssége: kevés hallgatóval dolgozó kiváló oktatók, professzorok. A státusok telítődtek és befagytak, a folyamatos fiatalítás elakadt. A mostani középnevezdek ahhoz hasonló helyzetbe került, mint amilyenben én is voltam 1964 és 1990 között. De nem a korfa rossz, ahogy némelyek értelmezik ezt a helyzetet, hanem a rendszer rossz, amely költségvetési, pénzügyi rendszerbe merevíti, kényszeríti a tanári, a tudományos életpályákat.

A jobbítás szándékával folyamatosan kritikus voltam saját egyetemünkkel szemben is, különösen a magyar nyelvű oktatás dolgaiban. Ezt Andrei Marga rektor lojalitáshiányként értékelte; én az egyetemi oktató felelősségének tekintem, és az a véleményem, hogy az ügyek, az intézmény iránt kell lojálisnak lenni, nem a vezetők iránt.

A tanszék az előbbiekből adódó mostani nehézségei ellenére az egyetem szakmailag kiemelkedő munkaközössége. Elsősorban egyéni teljesítményeiben kiváló. Ehhez társul az oktatásban és a kutatásban, a kettő összhangjában a nagy témák és az erdélyi néprajzi régiók arányos eloszlása, a tanszék presztízse itthon és külföldön, a folyamatos együttműködés a volt tanítványokkal és a volt tanítványok intézményeivel; a folyamatos, érzékelhető jelenlét az erdélyi magyar nyilvánosságban, szakmai közéletben; az intenzív és kölcsönös kapcsolatok magyarországi kollégáinkkal és a testvérintézményekkel, valamint a kapcsolatok nemzetközi beágyazottsága.

Az számomra elképzelhetetlen, hogy a szak és a tanszék, maga a képzés bármilyen értelemben veszélybe kerüljön. Ellenkezőleg: a közeljövőben elkövetkezik az elkerülhetetlen nemzedékváltás és az ezzel járó fiatalítás. Az idősebb és a fiatalabb kollégáknak, a mostaniaknak és azoknak is, akik később kerülnek „pályára”, azt ajánlom a figyelmükbe, hogy nemcsak az egyéni életpályák, a karriererek fontosak, hanem az együttműködés is, a műhely atmoszférája, nagyobb témák, szintézisek közös vállalása. Éppen a kezdeti, a kegyelmi időszakban érhetően az egyéni tudományos teljesítmény, a tudományos minősítés, az egyetemi fokozat megszerzése állt előtérben, és a tudományérés mostani versenyszelleme is ezt honorálja, a tanszéknek viszont a következő időszakban közös műhelyként kellene erősödnie. Saját szakmai pályámnak, intézményszervezési és intézményvezetési törekvéseimnek az a fő tanulsága, hogy igazán hatékonyan csak egy felelősségvállalásban, elkötelezettségben összetartó közösségben lehet dolgozni. A mindenkori vezetőnek pedig döntéseiben mindig érzékelnie kell azokat a láthatatlan vonalakat, amelyek a kompromisszum és a konformizmus közt húzódnak, amelyek elválasztják egymástól a meggyőzés lehetőségét az ok nélküli konfrontálódástól.

NEHÉZSÉGEK HARMINC ÉV UTÁN

A 30 éves évforduló óta újabb két év telt el, az emlékkonferencia óta, amikor fenti előadásomban a kezdeti időszak történéseit vázoltam, másfél esztendő. Az Intézet helyzete és a képzés körülményei ebben a rövid időszakban is változtak. Nyugalomba vonult a két vezető professzor, Pozsony Ferenc és Keszeg Vilmos, de az ő „külső” közreműködésüknek is köszönhetően, az Intézet továbbra is képes magas szinten biztosítani a képzést a rendszer mindhárom szintjén (BA, MA és PhD). Nem alaptalan viszont az aggodalom a hallgatói létszám évenkénti véres csökkenése miatt. Ennek több oka van, és ezek nagyrészt nehéz vagy lehetetlen elhárítani. Ebben külső tényezőként szerepe van a demográfiai apadásnak, és ezzel is összefüggésben annak, hogy az erdélyi magyar közoktatásban is folyamatosan csökken az érettségizők száma. A demográfiai mutatók kedvezőtlen alakulását az oktatásban fölerősíti a családok szociális helyzetével összefüggő iskolaelhagyás. Akik pedig sikeresen átjutnak az érettségire, amennyiben tovább tanulnak, az egyetemválasztásban egyre inkább az egzisztenciálisan nagyobb

biztonságot jelentő szakokat részesítik előnyben. A kolozsvári magas szintű egyetemi képzéseket pedig az is hátrányosan érinti, hogy Kolozsvár az ország egyik legdrágább városa, olyan jelentős kollégiuma pedig nincs, amely enyhíthetne ezen a helyzeten. Egy friss felmérés szerint az érettségizők egyharmada azért mond le az egyetemi továbbtanulásról, mert nem tudja vállalni az ezzel járó költségeket.

Előre látható volt az is, hogy a bolognai rendszerrel bevezetett hároméves egyszakos alapképzés a néprajz egyetemi képzésére minden tekintetben előnytelen. Ez a keret szakmai, tartalmi szempontból is rendkívül szűk, egzisztenciálisan pedig nagyon keveset ígér. A néprajz az oktatásban is igényli a közvetlen inter- és pluridiszciplináris kapcsolódást néprajzhoz, történelemhez, szociológiához és több más területhez. Kolozsváron a Babeş–Bolyai Tudományegyetem a maga 23 fakultásra felaprózott szerkezetével erre nem nyújt lehetőséget. Az egyetemi mobilitások korában az egyetemen belüli mobilitásra nincs lehetőség. És a 2022/23-as tanévtől megjelent a konkurens szak is a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem kolozsvári karán: egy olyan „táncművészet” szak, amely a néptánc-kultúrához kapcsolódva könnyebb diplomaszerezési lehetőséget kínál a főként vidéki, falusi környezetből származó fiataloknak. Semmiképpen nem véletlen, hogy a 2022/23-as tanévben az egyetemi néprajzra alig volt jelentkező.

A néprajz kolozsvári egyetemi oktatása első korszakának Trianon vetett véget, a második korszaknak a 2. világháború utáni romániai kommunista rendszer. Azt szinte lehetetlen elképzelni, hogy az 1990 után létrejött, jelentős eredményeket felmutató oktatói és kutatói bázis most belső okok miatt kerüljön veszélybe, miközben ez az Intézet különösebb akadály nélkül kínál képzési lehetőséget mindhárom szinten nemcsak erdélyi, hanem magyarországi hallgatóknak is, és ez különösen azok számára lehet vonzó, akik a hagyományos erdélyi kultúrák iránt érdeklődnek.

B. Kovács András

NEM EGÉSZEN ÖNKÉNTES SZÁMÚZETÉSBEN II.

– Bukaresti napló 1982–88 (szemelvények) –

Május 21.

A KB reggeli döntése és a rögtön utána megtartott államtanácsi ülés határozata nyomán a parlament elfogadta Verdet¹ miniszterelnök kormányának lemondását. Utána a főnök új miniszterelnököt javasolt, lakonikusan megindokolta, hogy miért, a Nagy Nemzetgyűlés egyhangúan elfogadta a javaslatot, mire az új miniszterelnök felolvasta az új kormány névsorát és a kormányprogramot. A mezőgazdaságot pl. „konkrétábban” fogják fejleszteni. Érdemes volt megfigyelni a képviselők és a KB-tagok arcát és azt, hogy senki sem jegyzetelt. Fazekas János betegnyugdíjba vonult, állását Fazekas Lajos vette át. Most ő az a bizonyos magyar százalék. Ma hozza a tévé a Mihai Viteazul film második részét (*Buzduganul cu trei peceti*). Hazafias háttérzaj. A tévébeszámolókból az derül ki, hogy senki semmit nem magyarázott, indokolt meg, a szervek pedig csak jóváhagytak.

Május 22.

Az új kormányprogram nem a termelésben való érdekeltség hiányából, a demoralizáltság tényéből indul ki, hanem a lustaság, a faluról való elmenekülés, az elégtelen munkavégzés, a nép hitványsága miatti büntudat hipotéziséből, és ezért a fegyelem adminisztratív úton való fokozását helyezi kilátásba. A túlfűtött nemzeti öntudat az esetleges népi indulatot önmagába zárja és fullasztja, az állítólagos elemi kultú-

---

1 Ilie Verdet (1925–2001) három évig volt az ország miniszterelnöke a válság súlyosbodásának éveiben, 1979 és 1982 között. C. bizalmát többek közt azzal nyerhette el, hogy a Zsil-völgyi bányászsztrájk alatt az ő küldöttjeként tárgyalt a munkásokkal, akik időlegesen túszul ejtették Dăscălescu miniszterelnököt. Kormányfőként az államadósság törlesztésében halasztást kért a nyugati hitelezőktől; Cornel Burtică külkereskedelmi miniszter e célból járt Brüsszelben. A pártfőtitkárral fennálló vitái miatt végül lemondásra kényszerült, de az államtanács elnökhelyetteseként tovább dolgozott. A rendszerváltás zűrzavarában 1989 december 22-én jelen volt a KB épületében és Dăscălescu lemondatása után egy mindössze húsz percet megérő új kormánynak lett a feje és kifütyültje. A rendszerváltás után több kísérletet tett a kommunista párt feltámasztására.

rigényt kielégíti, a tömegszerűséget konzerválja, ebben a személyi kultusz is segítségére van. A paternalisztikus fegyelmezés pedig az így előállított közhangulatot és -véleményt „kiaknázza”, hatalommá szublimálja.

A hatalom panczersége soha jobban fel nem tárult. Érdemes a tegnapi eseményeket pontról pontra elemezni. A régi programú új kormánynak freudista (lásd a lélek fonákját) belpolitikája van. Elválík, hogy hipotézisük helyes volt-e.

Május 30.

A Hadak Házából kiszállt fehérnépben nagyobb az igazságszomj, mint az alkotókedv. Emiatt az igazságot sem fogja tudni szolgálni. Bejelenttem neki, rám ne számíton. Két kishitű alak, Fröccs és Szarka élére állt, hogy majd ő... De mit is akar? Karrierje a szédületes emelkedés példája: senkiből egyszerre csak költők avatója, levelezési rovatvezető, élrporter, maga is költő, fővárosi főorganizátor, stb., stb. lett – hogy mindez egy egyszerű vidékre visszahelyezéssel foszolja szét.

Június 3.

Kultúrforradalom vette kezdetét. A főtitkári beszéd a kiélezett napi kérdésekről a történelemre irányítja át a figyelmet. A nemzet zászlaja fölötté áll a párt zászlajának. A nép egysége most már nemcsak nemzetiségre, hanem eredetre való tekintet nélkül is megvalósul, illetve ahogy a tévében nyilatkozta egy magyar alany: *születésre* való tekintet nélkül. Az üzemek állóalapjainak 1/3-át át kell adni a munkásoknak, mert a társadalmi tulajdon nem azonos az állami tulajdonnal! Tíz-tizenötezer lejre részvényeket lehet majd jegyezni. A megfeszített befektetési politikát folytatni kell, mert a jövőnket nem hanyagolhatjuk el.

Szóval államkölcson – valószínűleg áremelés helyett vagy annak mérséklésére, és nemzeti egység a tetejébe! Kísértetiesen hasonlít a *curbă de sacrificiura*.² (Fizetéscsökkentés.)

---

2 1931–32–33-ban a román állam három 10-20%-os fizetéscsökkentést hajtott végre, a gazdaság bajait orvosolandó. A Nicolae Iorga kormányfőt mamaiai villájában felkereső panaszosok durva elutasításban részesültek: „Ha elégedetlenek lennének, nem hozzám fordultak volna. Itt van önök előtt a tenger” – mondotta a neves történész.

Június 4.

Hallatlan dolog történt. Éppen a KISZ KB által rendelt román ateista szépirodalmi antológián töprengtünk az állami könyvtár előcsarnokában, pár szót a szerkesztőségbeli feszültségről is szóltam, amikor a kolléga, akit e naplóban a Hitetlen névre kereszteltem, kitört: Senkiben ne bízzak meg, benne sem, ne mondjak el neki semmit. (Én bolond, azt hittem barátokozni akar!) Folytatta: ebben a szerkesztőségben sose állítsam, hogy nem értek valamihez, ezt itt nem szokás bevallani, a főnökök előtt pedig ne tárgyaljak az antológiáról. (A tegnap azt találtam mondani, hogy a román fejezethez igénybe kell venni egy újabb valaki segítségét, mert nem bízom a szerkesztőben.) Ne gondolkodjam hangosan, a főszerk. szemében én vagyok a szakember, viselkedjem ennek megfelelően. (Tényleg kiábrándultan hallgatott tegnap.) Csak annyit tudtam hebegni, hogy őszinte ember vagyok, s hogy a román fejezetet illetően meg akarom osztani valakivel a felelősséget. Mire ez a „bátor” ember letorkolt, hogy a felelősséget már vállaltam, rám itt mint szakemberre van szükség.

Szóval: 1. megmagyarázta nekem, hogy az őszinteség műfaji kihágás és naivitás; 2. szemében a szerepek rögzültsége mintha egyedüli meghatározottsággá lett volna, és úgy alkalmazkodik ehhez a féloldalas lebéklyözöttséghez, hogy a másik kezét is megköti önként (?). Már eddig is olyan érzésem volt, hogy a fő létélménye az elidegenültség állapota (lásd Kafka), és mivel ezt akarja kiélni, a közvetlen környezetében a szabadságot, a szerepkörök áthágását és keverését rosszallóan nézi, és – tessék! – ha teheti, a megszokott rossz kerékvágásba tereli vissza az embert, súlyosbítja a bajt. Az idegenség számára az ismerős érzésvilág, abban mozog otthonosan. Pár nappal ezelőtt kijelentette, hogy ő annak köszönheti mindazt, amit elért, hogy jól tud kalkulálni. Nekem viszont a felszabadulás volt a fő élményem, amikor idekerültem. Fegyelmezzem meg?

Magyarán: a kolléga őszintén figyelmeztetett, hogy a nyíltságot nem tanácsos vállalni, sőt valószínűleg lehetetlen is. Eddig félelmeimnek néztem őt, de be kell látnom, valamivel több annál: legalább háromnegyed.

Június 7.

Fröccs durva hangot üt meg velem. Úgy látszik, elhatározta – vagy –ták, ők hárman (Zs., illetve Szarka és ő) –, hogy felmondják velem a barátságot, ami sosem volt köztünk. Szegény a mások érzelmeit kéri kölcsön és éli át, hogy az ő életében is legyen egy kis határozottság és indulat. Zs.-val ellenzéket alapítottak és bejelentették, hogy márpedig ők azok.

Június 13.

Nem a Hitetlen-féle titkolózás, nem az intrikálás, hanem végső soron a vitális energia fog dönteni és győztesként kikerülni ebből az egész kalamajkából. Ezért Zs. nem maradhat alul hosszabb távon, és ezért fog rövid távon vereséget szenvedni. Feltéve persze, ha az idegei közben fel nem mondják a szolgálatot.

Június 24.

M.! Udvarhelyt három nap egyfolytában simogattam, nagyon feldobott önbizalmilag. Némi nyárspolgáriság arra készítetett, hogy per hecc kijelentsem: a melltartó-szaggatás sportját nem szeretem, élesen hozzátéve – lásd: bosszantás –, hogy nem azt mondom, sosem gyakoroltam, hanem azt, hogy nem szeretem. Ettől aztán a nyárspolgári óvatosság kötelességteljesítési görcsbe rándult, a görcs pedig feloldhatatlannak bizonyult. Az én törekvéseimet is a számítás csatornáiba terelte, a szándék tartalma és formája ugyanis a másiktól is függ. És ezzel vége is lenne a történetnek, ha...

Június 25.

Ma a Titoknoknak becézett titkár nő beült hozzám és beszélgettünk. Magáról: ő onnan jön, ahol három kategória van: *şef*, *şefut* és *futuți* (nagyfőnök, kislefőnök, leb-szottak szójáték). Tele van a főváros ilyen – oda menekült – magyarokkal. Ő maga sem tud nem a harmadikként viselkedni – még most sem, pedig a kezdetekhez képest rangban nagyon emelkedett.

Július 6.

Két héttel ezelőtt a matematika–fizika (tehát az elméleti, vagyis elit) líceumok nagy részét ipari és mezőgazdasági szakközépiskolákká minősítették vissza. Ezzel az oktatási ágazat egész egyszerűen elutasítja, hogy a szociális mobilitás csatornája maradjon. Egy csapásra befagyasztották az egész társadalmat, leállították a kiemelkedést – mintegy rendelkeztek arról, hogy a társadalom egyfajta zárt kasztokból felépülő rendszerre alakuljon.

A tegnap hirtelen vágyat éreztem, hogy felhívjam M.-et. Nem hívtam fel. A hangjára sem emlékszem már. Ma kiszámítottam, mikor kell megkapnom a válaszát, és az jutott az eszembe, rájön-e vajon, hogy bár nem vallomás, de annál többet érhet a levelem.

Július 12.

Felhívtam és megígértem neki, hogy naponta keresem majd – egészen addig, amíg egy kis melegség költözik a hangjába.

Július 15.

Egy beszélgetésből leszűrtek: a lakosság számára újonnan bevezetett, a különféle élelmiszereket érintő fejadag-rendszerre³ nem a mezőgazdaság csődje a magyarázat, hanem az élelmiszerkivitelből, lévén ez az ország egyetlen olyan áruja, ami a nemzetközi piacon is eladható. Állítólag főleg Iránba szállítunk ilyesmit, ipari nyersanyagokért cserébe. A Közös Piac országaiba nem igazán viszünk ki élelmet. A mezőgazdasági termelés és a lakossági fogyasztás között nincs semmilyen kapcsolat, azaz az élelmet megvonják tőlünk, „mesterségesen” támasztott élelmiszerhiányról van szó. Az egész dolog új megvilágításba kerül – a tavalyi sorban állási hisztériák, az azóta sem szűnő sorok is. A jegyrendszer bevezetése és az ún. tudományos táplálkozási normák kidolgozása egy rendszeres, jó előre megtervezett fogyasztásbehatárolási és -csökkentési stratégia részei.

A mezőgazdasági termelés tehát az exportigényekhez képest alacsony. A termésátlagok azért persze a szomszédokéinak csak 50-60 százalékát érik el. Igazat mondott tehát beszédében a haza bölcse: az

---

3 Szabályos háborús fejadagrendszert léptettek életbe, méghozzá „tudományos táplálkozási” elvekre hivatkozva.

embereknek túl sok a pénzük. Kibeszélte a titkot, hogy a mesterségesen előidézett áruhiány után azt is el kell venni tőlük – áremeléssel, az állami tulajdon részleges kiárusításával, stb.

Július 15.

A Ștefan Furtună úti diákszállóban, immár másodszor. A földszinti ablakon át másztunk be, összehívnak vagy tíz magyar lányt. Jól megbámultak, de vállalni fogják egyesek. Mondom: párkeresés, párra találás, tapasztalatok közkinccsé tétele, olvasmányosság. Azért riportnak sem lesz utolsó.

Július 17.

Az utolsó vizsga napja. Kiálltam a vegyi kar elé várakozni. Tanácsatlanságomban végül nem tettem semmit. De mivel pályám felfele szálló ágában vagyok, e kísérlet sem fulladt szégyenbe. Nem túl harsány módon, de azért megmutattam valamit: nem csupán azt, hogy nem tolakszom, hanem azt is, hogy van itt emberség, mély érzés és komolyság. Nem replikának, hanem a folytatás előkészítésének szántam – elvégre ősz is lesz még az idén, ha minden jól megy, márpedig eddig ebben nem volt hiba. A 1972/73-as év párja kerekedik és teljesedik ki lassan. Jól indult akkor a tanári pályám. Ma gratuláltak az első humoreszkhez. (Ifi/29.)

Július 19.

Bent a szerkben Petúr bános a hangulat: Szarka csepül mindent és mindenkit, Zs. helyesel neki, én meg nem értem ezt az értetlen, éretlen, besavanyodott morgolódást. Sehogy sem tudok közös nevezőre jutni velük, ahogy egy szűk életszeletre visszavonulva saját lelkierejük megcsapolásán, kiégetésén, elapasztásán dolgoznak. Meg vannak ezek örülve? Életem felfele szálló ágában más világok kulcsa rejtve lenne a számomra? Különösképpen hogy ujjongó meglepetéssel veszem észre magamon egy életmód és alapközérzet, egy érintkezési stílusváltás már-már újjászületésbe átcsapó jeleit: derús ember vagyok, akinek a környezetében lévő embertársai szintén derűvel igyekeznek fizetni. Aki a maga helyén van, jól érzi magát és kellemes élmény vele érintkezni. A szorongás, a bumerángxént visszavágó szégyenkezés, a kudarcok emléke mintha kiveszőfélben lenne az életemből...

Július 23.

Ma nagy vitára toppanok be anyáméknál: apám szerint szívbaj, infarktus, vérnyomás-emelkedés veszélye áll fenn nála a lakásviszonyok romlása miatt. Húgom ugyanis férjét is magával hozta a negyedik szobába. Hat ember a csecsemővel, ahol azelőtt négy volt és kényelem. Valójában egy régóta fokozódó feszültség robbant ki. Húgom szerint őt ki akarják rúgni. Apám: a pénzen inkább vegyen lakást, ne kocsit. Anyám: ő az egy szál unokáját nem hagyja el, bármi legyen is! Apám állítólag még azt is felajánlotta, hogy ő és öcsém költözzenek külön. Te jó ég!

Július 24.

Megjelent Zs.-nak a Hervay Gizella halálára írott verse.⁴ A kifinomult sznobizmus, a hiú irodalmiaskodás „jópofa” példája. Irodalmi kapcsolatait ápolgatja állandóan, a beküldött verseket is rokonszenv és eszmei barátságnak álcázott szívügyi alapon közli, mindent megtesz, hogy bekerüljön az exkluzív körökbe, részt akar venni azok minden szertartásában. Most a Hervay fölötti gyászban osztozik. Sose látta a költőnt – de versében a tegeződésen is túlmenő bizalmas viszonyt sejtet. Olvasottsága elég szegényes, ez azonban nehezen és ritkán derül ki ebben a szerkesztőségben, ahol mindenki titkolja, hogy mit nem tud. Az utóbbi időben riporter vénéja teljesen elapadni látszik, délelőtt a levelekre válaszol, délután barátait látogatja, akiket bölcsen meghallgat, a felszedett véleményeket pedig a sajátjaiként adja tovább. Egy alkalommal egy általam megfogalmazott vélekedést nekem is a sajátjaként mondott vissza.

Augusztus 3.

Főnt jártam Hitetlenéknél. A dialógus mint műfaj nem létezik számáramra, a térdét ütögeti, és a háttérzenét hallgatva a dallamot dúdolgatja. Patologikus tünet, vagy valakit csak annyira akar megismerni, hogy magát elhatárolhassa tőle? Hogy elkülönülési ösztönét kielégíthesse, nyersanyaggal lássa el? Mindebben a rangejtett szellem arisztokrata

---

4 Hervay Gizella, Szilágyi Domokos volt felesége 1982. július 2-án lett öngyilkos Budapesten.

gőgje is megnyilatkozik? Vagy egy, a világban csak csetlő-botló figura így kompenzálgat? Begombolkozottságában már-már diabolikus.

Augusztus 7.

Megjelent a Felszeghy Ödönnel, a Magyar Népi Szövetséget képviselő volt tanügyi államtitkárral (1946–48) készült interjúm (*A Hét/32*) Ha az írásművészetnek nem is, de a ravaszságnak mindenképp „mesterműve” lett. A Vasilichi miniszterről szóló részt ki kellett venni belőle,⁵ mert az illető összeveszett volt a mai nagyfőnökkel (C.) annak idején.⁵ Apám szerint: a fekete macska.

Augusztus 24. – szeptember 1.

Néprajzi gyűjtőtábor a Kászonokban középiskolásokkal és Faragó Józseffel: az év neves napjainak költészete, rigmusai. Végig szoros megfigyelés alatt voltunk, próbáltam figyelmeztetni, óvatosságra inteni a gyerekeket.

Mellékelem az eseményről Jakabffy Tamás beszámolóját, amelyet a *Szatmári Hírlap* hozott le szeptember 7-én.

Mondókákért házaltunk

Leikes, hátizsákos csoport indult el augusztus 24-én a Hargita megyei Kászon felé néprajzi gyűjtőútra. Négy szatmári társam az 5. számú Ipari Líceum „veteránja”, Ábrám Zoltán, Kujbus Csaba, Panek József és Panek Sándor jövődöbéli orvosok, fizikusok, mérnökök, jómagam pedig az iskola tizengyedikes diákja. Expedíciónkat dr. Faragó József, a kolozsvár-napocai folklór-intézet főkutatója és B. Kovács András, az Ifjúnunkás szerkesztője vezette.

Célunk a nevekkal, ünnepekkel, mezőgazdasági munkával és általában a kászoni emberek életével kapcsolatos mondókák gyűjtése volt. Öt faluban kutattuk fel a meglevő, vagy a már majdnem elfelejtett szólásokat, versiké-

5 Nagyobb vállalkozásba kezdtem: az 1945–48-as idők erdélyi magyar tanügyi viszonyait kívántam interjúkban, visszaemlékezésekben és sajtószemlévényekben felvázolni. Ehhez átolvastam a korabeli sajtót – a *Világosság*, a *Romániai Magyar Szó*, az *Igazság*, az *Utunk* stb. kollektívát – a bukaresti Akadémiai Könyvtárban. Célom az akkori lehangoló állapotokkal való indirekt szembesítés volt. A gyűjtést a saját szakállamra végeztem, a tervem sem osztottam meg senkivel. Ami megjelent ebből, egyedi és véletlenszerű beszélgetésnek tűnt; a kötetet csak jóval később, tíz év után tudtam összeállítani.

ket: Kászonaltízben és Kászonfeltízben, Impéren, Jakabfalván és Kászonújfaluban. A „termés” előzetes számításainknak tökéletesen megfelelt, kitartó munkánk jókora csomó mondókát és variációt eredményezett.

Nagybányai, kolozsvári, csíkszeredai, brassói és sepsiszentgyörgyi társainkkal a munkán kívül természetesen igen jól szórakoztunk a közös ebédeken és a kászoni borvízforrásokhoz tett kirándulásokon.

Gyűjtőtutunk alatt rájöttünk arra, hogy a népi kultúra az élőszóval terjedő és fejlődő, irodalmi értékű hagyomány szoros és elszakíthatatlan összefüggésben van a mindennapi kemény munkával, és nélküli nem is létezne.

Munkánk arra szolgált, hogy ezeket a kulturális kincseket az elkopástól és felejtéstől megmentsük és megőrizzük az utánunk következőknek.

Szeptember 4–5.

M. lejött bemutatkozni a szüleimnek. Ügyesen megrendezte: modora az erőltettség miatt – a kultúrlényt játssza – szinte elviselhetetlen. A feltörési szindróma nyugtalanító. Mert miért lenne az, ahonnan jön, egy másik világ? Vagy kudarcai miatt játssza meg magát? Ha nem sikerül a pózokat leoldani róla és igaz valójához elhatolni, nyilván nem sokra megyek vele, és végső soron ő sem magával. Céloztam rá előtte, hogy vendégi szerepkörén túl ő maga is érdekel, hogy a meghittség az, amire vágyom, és hogy nem anyám a lényeg ebben a dologban. Aki elutasítóbb nem is lehetne különben. (Csak ne jött volna vele és ne lett volna olyan természetes a csendes Mari, a barátnő!)

Szeptember 9.

Nagy botrány. Hogy Huszár Sándor, *A Hét* főszerkesztője pártellenes lenne.⁶ Érvek nélkül. Nyílt botrány lesz, kivizsgálás mások bevonásával, stb. Huszár épp levelet diktált a felső szerveknek. Énrám is terelődhet a figyelem, habár riportom szavahihetőségét nehéz lenne kétségbe vonni.

---

6 Egy évek óta tartó rossz viszony vezetett nyílt kenyértöréshez, illetve hát feljelentéshez a kor erkölce szerint. *A Hét* le kívánta adni a Nagy Gézával készült interjúmat a Bolyai Tudományegyetem 1945-ös alapításáról és fennállása első éveiről. Az interjú végül csak 1990 februárjában jelenhetett meg az újraalapított *Romániai Magyar Szó*ban, az alany halála után, és megtalálható a *Szabályos kivétel* (Bukarest, 1997, Kriterion) c. kötetben is. Koppándi Sándor a KB sajtóosztálya magyar részlegének vezetője az utolsó pillanatban vetette ki az írást a lapból. Azért látott benne személyes támadást, mert Nagy Géza az apósa volt, és a téma épp akkor egyáltalán nem lett volna főnökei inyére való.

Szeptember 16.

A Hétnél alapszervezeti gyűlésen tárgyalták meg a sérelmet. Apám meséli, meghívták Illést. Először a kultúra kongresszusáról volt szó, dicsérték a lapot, majd a különfélékben Huszár elmondta, mi történt, és az alapszervezet elhatározta, hogy bepanaszolja Koppándit. (Nem lett belőle semmi.) Az egy Gálfalvi Zsolt volt más véleményen, mert hátha Koppándi elvtárs másként emlékszik (ti. a pártellenes jelzőre). Az ügy Traian Ștefănescuhoz, a Szocialista Nevelés és Kulturális Tanács alelnökéhez került, akit *tovarășu ministrunak* szoktak szólítani. Lefordították a Semlyén István demográfiai cikkét⁷ – tulajdonképpen ebből indult ki a dolog –, Horváth Andor jegyzetét Féjja Géza egy 1943-as nyilatkozatáról, mely a *Termésben* jelent meg annak idején, az én interjúmat Nagy Gézával stb. Semlyén miatt határozták el már pár héttel korábban, hogy Rădulescu Júlia mellett, aki a Tanácsnál dolgozik, a kefelevonatot ezentúl Koppándi is olvasni fogja megjelenés előtt. Traian Ștefănescu semmi különösebb vizsgálatra nem látott okot, az én írásom kapcsán pedig úgy vélekedett, adják át a párttörténeti intézetnek, egy-két passzus kivételével megjelenhet.

Közben érezvén, hogy Koppándi fenekedik és fegyverkezik (valamint egy másik hármásban lefolytatott beszélgetés hatására – a néprajzi táborról volt szó), föl hívtam, hogy a személyes támadás vádja alól tisztázzam magam. Lejött a szerkbe; arra számított, hogy följelentek valakit, ezért csalódást kellett okoznom neki. Ki kezdeményezte az írás megjelenését? Felcsattant a hangom: én! Erre a leghülyébb fenyegető szöveggel állt elő (hogy még megfizetek ezért), és kiment. Másnap, amikor a béketárgyalásra került sor Florescu – a KB sajtóosztályának vezetője –, továbbá Koppándi mint beosztott és Huszár jelenlétében, Huszár már úgy tálalta a dolgot, hogy az ő állításainak helyességét bizonyítja az is, hogy én visszavontam volna az írást.

Holott én csak annyit mondtam, hogy nem ragaszkodom a megjelenítéshez, mivel Nagy Gézára, a „család állítása szerint”, rossz fényt vethetne (haha!), amivel én persze nem értek egyet, de tekintettel vagyok rá.

---

7 Ebből az aggodalomra okot adó kisebbségi adatok jelentették az újdonságot.

Szeptember 18. – október 2.

Pöst és Buda várában.

Ahogy Ferihegyen a repülőről leszálltam és Irénke nénivel, valamint Krisztikével váltott buszokon hazafele cocókáztunk, egy tinédzser társaságba botlottunk, akik borosüveget adtak szájról szájra, és hangoskodtak. Ez az élmény nyomta rá bélyegét az egész látogatásomra. A felnöttek infantilizmusáról volt szó Korniss Mihály *Halleluja* című darabjában, amit megnéztem. A felnőni képtelen politikai akaratgyengeség jele mindenfelé, az önmagában fulladó kamaszindulat Gothár Péter *Megáll az idő* c. filmjében is (mind ünnepeelt produkciókról van szó) – egyszóval mind egy-egy valamilyen módon egymással rokon témája a különálló szféraként konstituálódó tinédzseri életkornak. Sőt, mintha történelmi korszakká szélesedne...

További felfűzhető élmények: Nyikita Mihalkov *Etűdők gépzongorára* az értelmiségi tehetetlenségről; Jiří Menzel *Sörgyári capriccio*, egy Hrabal regény és forgatókönyv nyomán (poétikus, tündéri változatában); ismét Nyikita Mihalkovtól az *Oblomov néhány napja*, és végül Csurka Istvántól a *Deficit*, a feleségcserés darab.

És az ellenpéldák: Vitézi László: *Vörös föld*, Tarkovszkij: *Andrej Rjublov*, Fellini: *A nők városa*. Ez nem illeszthető be sehova, de minden pesti utam egy-egy Fellini-film jegyében állt eddig.

Október 10.

A sztálinizmus úgy is értelmezhető, mint a hatalom megszilárdításának az az útja, amely felszámolja azokat az erőket, amelyek uralomra segítettek – akik tehát teremtőkként rombolni és újat teremteni is tudnának, és akik a rendszer keletkezésének titkát is bírják – és olyan új hívek keresése, akik már a hatalom teremtményeiként mindent az említett rendszernek köszönhetnek, és olyannak fogadják el, amilyen. Ezért volt a tisztogatás tömeges méretű.

Október 12.

Mesélik, hogy hazai megyei potentátok megkérdezték a külföldi [anyaországi] magyar látogatótól: nem csorbítja nemzeti büszkeségüket, hogy nem gyártanak országukban személyautót? Jellemző, kibontható belőle a gazdaságfejlesztés egész modellje.

Más: a részvény-szocializmust bevezető törvénytervezet a lapokban. A maga nemében zseniális kiagyalmány.

Október 16.

Eljött a főnöki kudarc nyílt bevallásának korszaka nálunk: a vezetés formális gesztusainak kihangsúlyozása (ajtónál előreengedés, személytelen hangnem a beszélgetésekben, a beszélő hirtelen félbeszakítása, apró parancsjellegű utasítások: add ide, vidd oda, nyisd ki, stb.) A nagy példakép leutánczása. Velem szemben ez nyilván kompenzatív jellegű is – egyedüli helyes válasz részemről az el nem zárkózó önértékes mérték- és távolságtartás.

Más: a szerkbeli honfoglalás, önmagam elfogadtatásának korszaka lejárt. Dinamikusan, lendületesen teremtettem meg magamnak egy olyan státust, amit csakis az elbizonytalanodás és viselkedészavar kizárásával tudok megőrizni – a kitartó munka mellett persze. A lendület alábbhagyhat, azonban az alkalmankénti határozott fellépés és az állandó, higgadt önbizalom, a másokkal való bánni tudás nélkülözhetetlenül fontos. Mivel ezt így együtt huzamosabb ideig nem volt alkalmam gyakorolni még, önépítő munkám most lépett a valóban kritikus, jövőmet döntően meghatározó stádiumba. (Továbbá a szorongás és főnökfélelem legyűrése, ötletességem, játékoságom, szellemi mozgékonyágom kultiválása, újabb barátok szerzése.) És az érzelmeim? (...)

Október 17–23.

Nagy „zsákmány” a szatmári és bihari portyán. Váradon a szülő-gyerek viszonyról gyűjtöttem a magyar líceumban, Szatmáron a lelkifröccsről, a munkarendről és időbeosztásról, valamint a csaj-srác kapcsolatról ugyancsak a magyar líceumban, egy interjú az iskolapszichológussal, valamint egy mélyinterjú a kamaszszerelmemről, *alias* valóság egy nem akármilyen viszonyról és a bulikről, a középiskolás szubkultúrájának e perifériális, de életerős szegmentumáról.

Megtárgyaltuk a tábor-ügyet Faragó Józseffel. Telefonon tájékoztattam, hogy megkerestek és kikérdeztek. Ő megdöbbenett azzal, hogy elmondta, mi mindenről kellett neki beszámolnia, és mi mindenről számolt be. Például arról, hogy a húst az élelmezéshez a két kollektív gazdaság adta, vagy hogy én a megyei propaganda titkárnak említettem, jövőre megint jönnének, mire ő se bűt, se bát nem felelt. Hát ez azért

már sok! Nyilván csak magában bíz, és fő törekvése, hogy kellemetlenségei – pl. a publikálást illetően – ne legyenek. Ezek után repeta nemigen lesz. Ő sem hisz benne. Ők meg, akik megfigyelnek, megalkothatják a vállalkozás elemzése alapján a modellt és az ellenszereket. Hol szivárog a víz?

November 3.

Árpi azzal adta vissza a diákszerelmi történetet, hogy ő most nem tudja jóváhagyatni, de próbáljam meg a főszerknél akár most is. Nem akar velem külön vesződni, elég neki a maga három-négy embere. Hát ezt pedig nem fogadom el! Aktivpista, látva, hogy a folyosón beszélgetünk, rossz néven vette a titkolózást, elkérte az írást, és továbbadta Bizalminak. Ítélethirdetés holnap.

November 4.

Decemberben lehozzuk az *Egy diákszerelem történetét*.

November 7.

Engem soha senki nem fog bosszúból feljelenteni, mert rám van írva, hogy nem vagyok besúgó.

Augustin Buzura: *Fetele tácerii. (A hallgatás arcai)* Kollektivizálási rémtörténet, előtérben egy mai újságíró állandó, erdélyies lelkiismeretfurdalásai amiatt, hogy hazudik, s a látszatok összefüggő rendszerét építi.

Olvasmányaim Eszterházy Péter: *Függő és Ki szavatol a lady biztonságáért?* Ez a szerzteindázó, az idősikokat, a szándékokat és tetteket egymásra rétegező, a történetet hagymaszzerű szerkezettel helyettesítő stílus, amely egyszerre fennkölt, tragikus, groteszk, humoros, hétköznapi, hivatalos, gúnyos, komoly és minden egyéb – végső soron a rendszeres, áttekinthető előadásmód elleni lázadásban életszerűbb minden eddiginél... A *Függő* a tudatfolyam módszerének Eszterházy-féle változata: harmadik személyű, függő beszédű korlátlan áradása a tudatnak.

November 8.

A szerkesztőségi plenárison meséli Bodó Barna, hogy olyan tizenhat éves, tíz osztályt végzett fiatalokra bukkant, akiket – mégha van is

szakmájuk – csak időszakos munkásokként alkalmazhatnak, mert még nem tizennyolc évesek! Molnár H. Lajos pedig találkozott egy ismerősével Vásárhelyt, akit az áramgazdálkodás miatt pénteken és szombaton hazaküldtek az üzemből (azaz a héten csak x kilowatt energiát volt szabad elhasználniuk, és a lemaradást csak a következő vasárnap dolgozhatták le!)

Az államtanács új rendelete szerint a külföldre végleg kitelepedők valutában törleszthetik azokat a kiadásokat, amelyeket az állam az oktatásukra vagy velük kapcsolatban egyebekre költött. Az országok, amelyek hajlandóak fizetni, hogy az állam a kivándorolni akarókat elengedje: Izrael és Nyugat-Németország.

November 11.

Tegnap meghalt Leonyid Iljics Brezsnyev, a Szovjetunió Kommunista Pártjának 4. főtitkára, Hruscsov félreállítója.⁸

Gyermekkoromat leltározva egy érdekes ötletem támadt. Tom Sawyer-i zabolátlanságú gyermekkorom tulajdonképpen abban a kísérletezettségben, amit az ötödikes koromban rám szakadt nagy szabadság miatt – én már nagyfiú voltam, ugye – az önfegyellemmel folytattam, s ami hol kényszerzubbony volt, hol fejlődési forma – az én egész rangrejtett „úrfi” attitűdöm kulcsát adja... A túl korán jött önállóság nagy átok. Ezenkívül még az olvasás szenvedélye és a sejtjeimből perzselő erővel kilobbanó szerelem, mely a dantei Beatrix-féle szenvedélyhez való hasonlatosságában elég baljóslatú volt már akkor is, ha transzcendenssé sok okból nem is válhatott, és nem vált később sem. Negyedikként társul ezekhez egy olyan felnőtt modell követése, amit alapjában csak harmincéves korom körül értettem meg. Meg tudom-e élni újabb felszabadulásként a példakényszer oldódását? Ez mind a mai napig kérdés marad.

November 18., csütörtök

Ezt a hetet az autóvásárlásra fordítottam. (Miótán a Trabant helyett csak a román gyártmányút hagyták jóvá.) Hétfőn beszereztem a bukaresti igazolást arról, hogy az utóbbi másfél évben nem vettem kocsit,

---

8 1964 és 1982 között volt pártfőtitkár. Felszámolta a hruscsovi reform maradványait. Utolsó éveiben nem egy alkalommal a szellemi leépülés jeleit mutatta. Az utódjával, Jurij Andropovval ugyanabban a házban lakott.

kedden Brassóból ugyanazt (Dante poklának le nem írt bugyra a pénzügyigazgatóságon), szerdán a bankba befizettük a pénzt, ma pedig átvettem annak rendje és módja szerint a Dacia 1300-at. Holnap a rendőrséget fogom járni.

Összegek: 76 800 lej plusz 750 huzat és 320 adó és biztosítás erre az évre, plusz 450 plusz 390 benzinre. Eddig. Fogom-e bírni a törlesztést?

Átvételi baklövések sorozata. Én meghívtam Árpit, apám is ott volt, ezzel áthárítottam a felelősséget másra. A pasas kinyitotta a csomagtartót, felkattintotta a motorház tetejét, és sebes mutogatásba kezdett. Ott volt a kezében a leltár, senki el nem kérte tőle. Árpit beültettem, de csak később vettük észre, hogy az autó dudája nem működik. Akkor elindultam a szerelőt előkeríteni, aki hátravitte a kocsi; mire visszahozta, egy reflektorszerű valami hiányzott a csomagtartóból. Hát ez előre ki volt tervezve. Megpróbáltam hatni a morális érzékre is, amely általában amúgy sincs – de reménykedtem, hátha most van. Aki velem tárgyalt, messze a legsvihákabb kinézésű pasas volt. A dudát szándékosan vette le, mert úgy hátravihette az autót, és mikor visszahozta, a leltár már nem volt nála.

Plusz 1000 lej beiratási illeték, 69 lej rendszám, 200 ACR (autósklub biztosítás), plusz 2300 járművezetői iskola, plusz 600 vizsgadíj.

Egyhavi kiadásaim: élelem, autóbusz, rezsi 1130 plusz 230, ha lazítunk a gyeplőn, tehát 1500-1600 lej. Volt 32 000 lej megtakarításom, tartozom apámnak 45 000-rel.

November 28.

Döbbenetes élmény: „Egy mindenkiért, mindenki egyért” – olvasom a szocialista jelszót. Annyira nem emlegetik újabban, hogy én pl. nem is tudtam, hogy az alapjelszavak egyike volt. Pedig a „gyakorlatát” ismerem: az egyén belehal abba, hogy a közösség fennmaradjon, a közösség viszont valóban csak egyért – egy bizonyos valakiért – van. Ez lenne a történelmileg első alakja a csak vágyott, a még el nem ért, valódi közösségnek? Mintha inkább leszoktatná az embert a valódi közösség keresésének szenvedélyéről...

Az államfő és vezér a maláj fővárosban, a maláj miniszterelnökkel légügyi egyezményt írt alá. Törünk az ég felé.

December 4.

Egyenjogúsági kampány folyik a memóriumok és a Magyar Szocialista Munkáspárt titkárainak itteni tárgyalásai után. Minden lapban, a központiban több napon át tart az utasításnak megfelelően, nem a tárgyra, hanem az elvekre irányulóan, azaz a nyílt polémiát kerülve. Gere Mihály⁹ a dec. 4-ei lapban pl.

December 5. vasárnap

Megindultam a lejtőn. Testileg is egyre renyhébb vagyok, rendezetlen, mozgáshiányos életvitelem miatt közérzetem és erőnlétem hanyatlik, a belső izgalmakban keresek menedéket. Legfőbb ideje lenne gyökeresen szakítani mindezzel: 1. fix órában felkelni (pl. 6.30-kor) és lefeküdni, 2. reggel tornázni, és 3. a vasárnapokat nem itthon tölteni, 4. az első lendület kimerültével napi munkarendet bevezetni, 5. intenzív terápiába kezdeni, 6. keresni a kapcsolatot az emberekkel, így nőtlenül is.

December 10.

Levizsgáztam a közlekedési szabályzatból.

December 11.

Négy hete lépésről lépésre haladva eljutottam egy fiatal lány szívének tőszomszédságába: a siker jele, hogy ma a döntő találkozás elől megfuttott, elrejtőzött. Kitanultam, hogyan kell a szívügyekre a legnagyobb óvatosság és egyben tapintatosság módszerével ráterelni a szót, a vallomásra ráhangolni a partnert. Ha nem érezte volna úgy, hogy nem tud kitérni a gyónás elől, nem folyamodott volna ehhez a kétségbeesetten modortalan – és ezért modoros – megoldáshoz.

December 13.

Az otthoni állandó irritáltság és a feszült hangulat oka, azt hiszem, a vérmérsékleti különbség, ami ráadásul lelki felszabadulásom nyomán csak hangsúlyozódott az utóbbi időben. Apám egyéb okokból is egyre

---

9 Gere Mihály a Magyar Dolgozók Tanácsának elnöke volt, a KB pártgazdaságának is vezetője, különben Bodor Pál sógora.

ingerlékenyebb. Kamaszos szembehelyezkedéssel vádol – ami már nem nosztalgiát ébreszt, hanem a gyomrom fájdul meg tőle...

December 17.

Müller ma bejött elintézni a két hónapja felbontott munkaszerződése ügyét: le kellett adnia még a poliklinikai belépőjét is, és ez teljesen tönkretette. Elmesélte, hogy a katonaoorvos is felmentette (tizenhárom-féle betegsége van), emiatt pedig nagy kő esett le a szívéről, mert állandóan nyomasztotta, hogy egy jövődő háborúban esetleg milyen dolgokat kellene megtennie. A fölmentés megszerzése után azonban két napig búskomorságba esett, mert most már nemcsak a sajtónak, hanem íme, a hadseregnek sincs szüksége rá. Ilyen az idegbaj – mondja, és a hátamon végigfut a hideg.

A pártkongresszuson elhangzott főtítkári jelentés szerint ne tévesszük szem elől, hogy milyen állampolgárok vagyunk, és vegyük tudomásul, hogy a jólét majdani kibővülésével mindenki – a különbségekre való tekintet nélkül mindenki – gondjai megoldódnak. Ez a megfogalmazás felér egy inszINUÁCIÓVAL. A gazdaság a teljes bezárulás és önellátás, illetve az aktív külkereskedelmi mérleg szolgálatában áll, a törlesztés a tavaly 300 millió, az idén 1,8 milliárd dollár volt – ez az adósságok és kamatok esedékes részletének összegével bizonyára azonos. Maradt még 8 milliárd a felvett tőzből. A beszéd nevezetes képzavaros hajóhasonlata: a viharos tengeren, orkánoknak kitéve vezetjük hajónkat a kommunizmus csúcsai felé.

Megjelent a Domokos Géza-interjú az Ifi ötvenedik számában: a fiatalok beilleszkedését szerinte nem utolsósorban egy lejáratott kompromisszum-fogalom nehezíti meg, mert tudni kell, van jó és szükséges kompromisszum is. Ráteltelefonáltak, hogy fel kell szólalnia.

December 19.

A magyar gazdasági modell világtörténelmi jelentősége talán abban áll, hogy bebizonyította: a gazdasági jólétet el lehet érni nagy politikai engedmények és reformok nélkül is, lekötve egyénileg is az állampolgárt, hűségét-megbízhatóságát garantálva, és az ostromállapotot belülről fel lehet ennek nyomán oldani. A lengyel a fordított sorrend miatt bukott meg: ha akkor sikerül demokratizálniuk társadalmukat, csak a szegénységet oszthatták volna szét a társadalom tagjai között. A Szov-

jetunió számára a magyar kísérlet ezért mérvadó. Magyarország egy eléggé fontos világtörténelmi kísérlet műhelye lett: politikai-ideológiai engedmények nélkül is sikerült (viszonylagos) fogyasztói bőséget elérniük. Kiindulópont: a gazdasági mechanizmus reformja.

Anyám ma riasztó híreket kapott nagyanyám felől. Kolozsvárt Grószai szinte felrobbantotta a házat: égve hagyta a fürdőben a gázt, reggelig égett, eleredt a víz is, átázott az egész vakolat és kilószám mállik. Így összegeztem nekem az anyja életét: sosem az emberekhez, mindig a tárgyakhoz ragaszkodott. Szép lány volt, huszonkilenc éves korában hozzáment az apámhoz a házért és a kertért. Negyvenéves kora után, amikor rájött, hogy mindennek vége, kapott egy idegösszeomlást: olyan volt mindig a légkör nálunk, hogy én összecsaptam egy-kettőre a leckéimet, és menekültem otthonról, Attila öcsém akkor lett a technika bolondja... Amikor leköltöztünk Bukarestbe, megpróbáltam meggyőzni, jöjjön ő is, de nem, ő maradni akart. Most itt van a gyerek – nem mondhattam a húgodnak, hogy várjon a szüléssel, amíg a nagyanyja meghal –, a bölcsődébe nem adhatjuk be. Kegyetlen dolog, de választanom kell...

December 24.

Sötétedett már negyed hat fele, amikor a tisztafej-szolgálatom véget ért. Esőben – karácsonyi eső – jöttem haza. A buszon egy szóke lány állt mellettem, hajából egy drága, de silány szappannak a szaga áradt (három hónapi szünet után végre ismét lehet kapni). Végigjártam az üzleteket, zsíros disznóhús is kapható, vaját is vettem, láttam egy télapót, akit kérleltek, hogy öt percre fáradjon fel egy lakásba, de nem akart kötélnek állni... Híg habarékban caplattam haza nagy csattanások közepette, mert a gyerekek riasztópisztolyaikból pukkantgattak mindenfele.

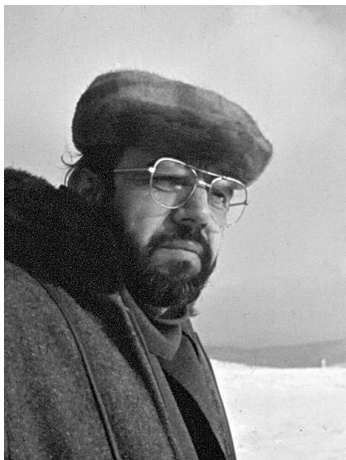
Balogh László

NAPLÓ II.

A húsz éve elhunyt Balogh László író, újságíró, könyvtáros (Csíktaploca, 1946. május 21. – Sepsiszentgyörgy, 2003. február 5.) 1989-től haláláig vezetett – hosszabb-rövidebb megszakításokkal – naplót. Írása részben a kommunizmus és rendszerváltás kordokumentuma is, ugyanakkor egy alkotó ember belső vívódásának lenyomata. A kéziratot felesége, Molnár Lídia bocsátotta a rendelkezésünkre. E naplóból közöltünk néhány részletet a Székelyföld 2023/4. számában, folytatásként itt következik még néhány fejezet. (A szerk.)

(1989) Május 31.

Az egész hét egy nagy (kiolvashatatlan szó) jajdulás. Hiábavaló és reménytelen. Kétségeim, bajaim, mint vérengző vadak, állandóan a nyomomban. A puszta lét, a megélhetés apró gondjai szétrágják napja-

Balogh László

im, s újabban, az altató ellenére, éjszakaiimba is bekalózkodnak. Már hét napja (ki)alvatlanul, fáradtan és rosszkedvűen ébredek, mintha valami közelgő rossz előszelét érezném. Nem tudom, mi készül ellenem, de biztosan érzem, hogy valami lóg a levegőben, mint ólmos égből a hullni kész cseppek. Tegnap befejeztem a Szabadesés (Te, nélkülem, Képmutatók) 4/15-ét. Ijesztő volt újraolvasni. Nem az, aminek akartam. Hiába, a délutáni munka nem ér fel a délelőttivel. A nyolc óra után már nem tudok elmélyülni, s az árnyalatok elvesznek. A 4. rész meséje jó, csupán a csomagolással van baj, nem azt a hatást és hangulatot kelti pontosan a

fentiek miatt. Ma, ha tudom, elkezdem az 5. részt, megpróbálok inkább lassabban dolgozni, hátha így figyelmesebb leszek. Egyébként 5-től

(hétfőtől) szabadságon leszek, s akkor a délelőttök csak az enyémekek, de ez nem jelentheti azt, hogy ész nélkül ráhajtsak. Feltételezem, hogy az egy hónap szabadság alatt sem fogom befejezni. Ez nem is olyan nagy baj. Inkább lassabban, de jól megrágni, megízlelni minden szót. De nem abbahagyni! Egy percig se. Egy-két hónap alatt a végére érhetek, ha nem csap be a villám, és akkor még mindig marad időm az átdolgozásra. Így is a jövő héten lesznek kieső napjaim, 8-án valami kirándulás Molnárral, a hét végén meg az E. kicsengetése. (...) Egy hete múlt csak, hogy újra dolgozom, és mégis rémesen utálok mindent. Életem úgy zajlik, mintha egy koncentrációs táborban élnék, és mindenfelé nem volna más, csak szögesdrótkerítés.

Tegnap pártgyűlésünk volt, be kellett számoljunk a propagandanevelésről. Én megírtam az anyagot, más felolvasta, s ennek ellenére, mivel a megyei propagandatitkár is jelen volt s felszólaló nem nagyon akadt, azt akarták, hogy szóljak hozzá. Nem voltam hajlandó, hogy exponáljam magam. Fel voltam készülve, hogy dörgedelmes konklúziókban lesz részünk, de nem, olcsón megúsztuk. Rövid konklúzió után arról beszélt, Moszkvában mekkora visszhangot váltott ki a tény, hogy megadtuk a tartozásainkat. El tudom képzelni, mennyire elsápadtak a sárga irigységtől.

Kínában lassan kialszik a tűz. Csak szalmaláng volt, már csak alig néhány ezren vannak, igaz, eközben a hatalom is összeszedte magát és intézkedett. Pontosán ezek miatt nem kellene, kialudjon a tűz, mert ha kialszik, nehéz újra lángra lobbantani. Párizsban zajlik a vita az emberi jogok körül, mondanom sem kell, listavezetők vagyunk. Mellénk a bolgárok és a csehek zárkóznak fel. Szomorú elégtétel.

Izgalmas viszont, hogy tegnap véletlenül belelapoztam Franz Hodjak *Papírsárhány* című verseskötetébe. Nem bántam meg. A verseket Ritoók János és Jancsik Pál fordította és még '87-ben jelent meg. Nem tudom, hogy kerülte el a figyelmemet. Ijesztő, hogy ez a kötet már a 8. vagy 9. kötete, s nekem még egy sem járt a kezemben. Meglepően pontos, tárgyira törő fogalmazás, bátor szókimondással és hirtelen hajtűkanyarokkal. Kissé hasonlít Sorescura, de kevésbé elvont, kevesebb a sejtelen, inkább kimondja a dolgokat, már ameddig elmehet. Ennek ellenére meglepő a tény, hogy a kötet egyáltalán megjelent. Őszintén sajnálom, hogy nincs meg nekem, mert ezeket a verseket szélesebb tábor kellene olvassa, akár a Sorescuét. Egy könyv, amiért lelkesedni kell, s amelynek

a lapjaiból tiszta tekintettel nézünk fel az égre. Kellemes csalódás, mert a szász pontosságot, kimértséget sejtettem a sorok mögött és... és azt is találtam egy feszes, pontosan kimért szerkesztésben, tiszta nyelvben és hirtelen fordulatokban. Hát ezekért nem érzik a merevség, mert minden patikamérlegen van kimérve és adagolva, s a megfogalmazásban van egy kis hangulati slendriánság, ami feloldja a merev szerkesztés görcsét, és óvatosan vezet át ezek buktatóin, hogy a verset záró hirtelen fordulat előtt ámulva és szájtátva álljunk meg. Jó könyv. Egy név, eggyel több, akire figyelemmel és megbecsüléssel kell nézni.

(1989) Június 14.

Úgy elmerültem a munkámban, hogy a napló csak esti lelkiismeret-furdalásként jutott eszembe, de aztán napközben megint nem volt sem alkalmam, sem időm rá. A mai nappal (15 oldalas rekord) eljutottam a 200. oldalig, s ezzel mintegy a regény feléig. Szerencsém van. Meglepően jól megy a munka. Érthető, hogy feldobódtam, mert a megálmodott ütem szerint haladok. És abban is szerencsém van, hogy az egyik etológiai szakkönyvben az előző bejegyzésem utáni nap egyből megtaláltam azt a részt, ami nekem kell. Olyan az egész, mintha valamilyen Isteni gondviselés egyengetné a lépteimet. Idáig a szerencse a nyomomba szegődött, hiszen a Bibliából is egyből megtaláltam a megfelelő részt az Eszter könyvében, s így a dolgok csodálatosan, szinte akaratomtól függetlenül fonódnak össze, s nyernek mélyebb értelmet. Minden időmet és energiámat a munka köti le. Csodálatos dolog volna mindig így élni. Még az E. kicsengetése sem zavart meg, vonta el a figyelmemet. A múlt héten, csütörtököt kivéve, végig dolgoztam. A szokásos vasárnap délelőtti penzum az ünnepség és az azt követő ebéd miatt elmaradt. Vendégeink elképedésére egyetlen korty alkoholt sem ittam. Nem vagyok bolond elrontani mindent olyankor, amikor minden pontosan összejön [...] alkalmam volt megtudni a Veszthellyel kapcsolatban az Abdiás próféta neve mögött megsejtett titkot. A név héber eredetű és azt jelenti: Isten szolgája. Így már minden világos. Ha befejezem a regényt, majd ilyen értelemben nézem át a tanulmányt. [...]

A világ a kínai eseményektől hangos. A Mennyei Béke téren tankok tapodták szét a 10 000-es tüntető tömeget. Számptalan halálos áldozat, letartóztatások, s minden, ami ezzel jár. A kínai kormány hősként ünnepli katonáit, mert megmentették a KP hatalmát. Ilyen cinikus

kijelentések hangzanak; a katonaság csupán védekezett a rájuk támadó diáksággal szemben. Irtózatos még csak belegondolni is, hogy mire képes az önmagát minden eszközzel polcon tartó hatalom. Egy biztos, hogy ez a kormány, pontosan az alkalmazott erőszak miatt, elvágta maga alatt a fát. Az eseményeket elodázták, a gócpont becsontosodott, de nem szűnt meg létezni, s több mint bizonyos, hogy következő alkalommal már rettenetes és könyörtelen lesz. Annál is inkább, mert már most is megosztott volt a hadsereg. S ez a folyamat a katonák közt soha nem fog felszívódni, minden korosztály levonja a tanulságot.

Egy biztos, hogy a Keleti szomszédot is váratlanul érték ezek a fejlemények. A véres napok néhány héttel az államfő kínai látogatása után következtek be.

A lengyel ellenzék ezek miatt az események miatt elsöprő győzelmet aratott a választásokon. S közben az egész világ döbbenetben áll egy ilyen vérengzés láttán, és persze, visszahalljuk a jelszót: nem engedjük senkinek, hogy belügyeinkbe avatkozzon. Csodaszép.

(A következő bejegyzés már az infarktus után, 1990. január 17-én van, de még az 1989-es év eseményeit írja le – szerk. megj.)

1990. január 17.

Agyam kábulatban, és szemem előtt összefut a kép. Borongós, félhideg téli nap van, legalábbis így ítélem meg a párcsíkös ablakon keresztül.

Visszalapoztam konfesszióm utolsó lapjára. Egy ezredév telt el azóta, hogy nem vettem kezembe a füzetem. Egy ezredév! Alig több valamivel egy fél esztendőnél, de a felgyorsult események sodrában örökkévalóságnak tűnik. (Túlságosan fáradok, abba kell hagynom.)

(1990) Február 1.

Most már mozgásképes vagyok, talán jobban fog menni az írás is. Na de ne vágjunk a dolgok elébe! Utolsó feljegyzéseim után felgyorsultak az események, szinte mondhatnám azt is, hogy valódi örvénybe kerültem. De vegyük szépen sorjában. A nagy reménységem szertefoszlott; a kínai diákok gyönyörű mozgalmát a legbrutálisabb módon leverte a hatalom és sorozatban foganatosította a véres megtorlást.

Nálunk közben minden változatlan maradt, a hatalom úgy tett, mintha semmiről nem tudna, semmi más nem érdekelné, csak a terv maradéktalan teljesítése. Egyszerűen totális hírzárlat és hajcsár politika.

Kijöttem a kórházból (az előzőekben írtam erről) és a betegszabadság alatt gőzerővel dolgoztam a *Te-nélkülem* kéziratán. Nyilvánvaló, hogy a betegszabadság nem volt elég a regény befejezéséhez, így hát folytattam; délelőtt munkába jártam, délután és este dolgoztam. Ilyen ütemben is csak szeptemberben jutottam a végire. Számításaim szerint lett volna még időm december 1-ig újragépelni és elküldeni a kiadónak, de ember tervez, és Isten végez. [...] És akkor egyik napról a másikra jönnek és felszólítanak, hogy menjünk és az egyik épülő tömbházból válasszunk ki egy háromszobás lakást, mert a házunkat rövidesen lebontják. [...] A lakással kapcsolatban is állandó bosszúságom volt, mert bár megegyeztem a kőművesekkel, hogy felépítik a pincét, állandóan halogatták. Igaz, hogy végül csak elkészült és eljött a pillanat is, hogy hivatalosan átadták a lakást. Ettől a pillanattól kezdve a napok jóformán összefolytak, mert mint egy állat, annyit dolgoztam, amíg egyedül a két lakást lakhatóvá tettem. [...]

Esténként, amikor végre lehajtom a fejem, úgy érzem, nem álomba, hanem ájulásba zuhanok, s reggel, amikor az óra csenget, úgy érzem, hogy nem én, hanem valaki idegen kel fel helyettem. És mindenütt falak, falak. [...] Már kétszer telefonáltak a Néptanáctól, hogy minél hamarább ürítsem meg a lakást, mert ha nem, nekifognak a bontásnak és leszedik fejem fölül a tetőt. [...]

A költözés... A költözés akaratlanul József Attilát juttatja eszembe: „Bútoraim: árnyak. / Barátaim nincsenek.”

Ahhoz képest, hogy én hány emberen segítettem az első hívásra, alig kaptam segítséget. N. Z., aki egyébként eddig is rengeteget segített, vállalkozott, L. és F. K., s M. szerzett négy praktikás diákot. Ennyiből állt a költöztető brigád, akikkel majdnem harminc fokos hidegben megkezdtük a költözést. Az autó csak két fuvarra vállalkozott, ami azt jelenti, hogy csak dolgaink nagy részét tudtuk átszállítani, a több bajt és gondot okozó apró holmi ott maradt. Hetekig úgy éltünk, mint a cigányok; a holmi halomba hanyva, s tiszta ruhát csak nagy nehézségek árán tudtunk előhalászni, s közben folytatni kellett a költözködést hol szánkóval, hol kicsi szekérral, attól függően, hogy milyen volt az idő. Ez a gürcölés rettenetes volt. Ebéd után, amikor rá kellett szánjam

magam, a legszívesebben sírni szerettem volna. Sötétben, fagyban, sárban hurcolkodtunk, és bármennyire igyekeztünk, még mindig rengeteg elhordanivaló volt, s hogy mindenre feltegyék a koronát, elkezdték a bontást is, ami egyben azt is jelentette, hogy megindult a lopás, és ami elmozdítható volt, az rövidesen új gazdára talált. Az utolsó holmikat egy cigányszekérrel hordtam el, és az arány ez volt: másfél szekér nekem, két halmozott szekér neki, s még mindig maradt holmi.

[...]

Újabb ajándék! Visszakaptam a kiadótól az *Appassionata* kéziratát azzal az átlátszó indokkal, hogy sokkal gyengébb, mint a *Szivárgás*. Úristen! Létezik ilyen, hogy ennyire nem értenek hozzá, vagy a félelem úgy megbénította, hogy nem merik megmondani az igazat, mert józan fővel nem hihetem el, hogy nem értették meg a kézirat üzenetét. És ráadásul a négyszáz oldalt képtelen vagyok ilyen körülmények között legépelni. Maradna még egy lehetőség: szinopszist írni a *Te-nélkülemről* s azt küldeni el, s közben haladékat kérni, de kétségek gyötörnek, a napi gondok porba vernek, s lemondóan legyintek: minek?

December. Kint hideg, a lakásban 13 fok, és minden úgy néz ki, mintha menekülni készülődnénk, ráadásul állandóan baj van a vízvezetékekkel. Egyetlen szerencse a gáz.

(1990) Február 2.

[...]

Közeledik karácsony, s közben rémítő hírek érkeznek Temesvárról. A három létező rádió közül egy sem üzemképes, így tehát teljesen el vagyok zárva a világtól. Szerencsére kapok kölcsön egy rádiót. A rémhírek igaznak bizonyulnak, s egyre nagyobb méreteket öltenek. Már nemcsak Temesvár, hanem Arad, Marosvásárhely, Kolozsvár. Nálunk a gyárban gyűlést tartanak, a polgármester olvassa fel a készen kapott anyagot, amely szerint Temesváron huligánok, fasiszták és külföldi bérencek forgatták fel a rendet, támadták meg a hivatalokat, köztük kaszárnyákat is. M. polgármester úrnak valósággal habzik a szája, miközben a förmedvényt olvassa. Tökés László nevét éppen csak megemlíti, hamar átsiklik a tényeken és a jól bevált módszer szerint az imperialistákat kezdi szidni. A teremben mindenki érzi, hogy valami készül. Hogy a csudába ne érezné, mikor, ha két ember összefut, már

napok óta erről esik szó. Néma döbbenettel hallgatunk, s közben azt a következtetést vonjuk le, hogy erősen nagy lehet a baj, ha a Hatalom arra szánta magát, hogy a közvélemény felé forduljon. A hányingert és az utálatot alig tudom visszatartani. Szeretném megkérdezni M.-et az áldozatok számáról, utána pedig annyit mondani, hogy ha az, amit itt felolvasott a temesvári eseményekkel kapcsolatban, az a párt álláspontja, akkor ettől a pillanattól kezdve nem tekintem többé pártagnak magam. Izzadok, fulladok, rosszullét környékezik, mert nincs bátorságom kimondani a már megszerkesztett mondatot. Kussolva, szégyenünk teljes tudatában, szinte némán távozzunk a teremből. Nem akadt senki... Mind hallgattunk.

De nem így a munkások. Másnap nekik is fel akarták olvasni ugyanazt a szöveget. Igaz, az időzítés rossz volt, mert közben már megtörtént a bukaresti tévékudarcc. (Ceașescut kifütyülte a nép). Ugyanez történt itt is. Egyszerűen nem engedték szóhoz jutni és most már teljes nyíltsággal kezdetét vette a néma sztrájk. Szótlanul, egy csokorékba gyűlve álltak és cigarettáztak. A délutáni váltás és az éjszakai sem vette fel a munkát; gyertyát gyújtottak az elesett áldozatok emlékére. Másnapra már elterjedt a hír, hogy Bukarest népe is megmozdult, s hogy ott is könyörtelenül lövik a tüntetőket. Aznap (csütörtök) B. nálunk járt. Együtt hallgattuk meg a híreket s a hírek után, mondtam neki, hogy holnapra az egész ország talpra fog állni.

Pénteken először az IGO-hoz kellett mennem, hogy felvegyem a lakásért a kártérítést. Arrafele menet két ismerőssel találkoztam és valamilyen előérzet vagy megérzés sugallatára mindkettőt „Szabadság”-gal köszöntöttem. Fél kilenc tájt akartam kimenni a gyárba, ahonnan már az emberek nagy részét hazaküldték. Útközben hazarohanó, kétségbeesett arcú emberekkel, románokkal és magyarokkal találkoztam, akik jóindulatúan figyelmeztettek, hogy ne menjek a gyár felé, mert rettenetes dolgok vannak készülöben. Nem hallgattam rájuk és el is jutottam majdnem egészen a gyárig. Az IMASA-ból kijött munkások ott álltak a gyárkapu előtt és egyfolytában üvöltöttek. Ezen az idegen tömegben a hozzám csatlakozó egyik mérnökkel kettesben sem volt bátorságunk keresztülvágni; hát megfordultunk és elindultunk haza. De ki az ördög tud ilyenkor otthon ülni. Felkészülve a legrosszabbakra, bevásároltunk valami élelmet (? amit lehetett szabadon kapni) és borvizet. Ismerősök, barátok figyelmeztettek, hogy ne menjünk a

központ felé, mert a központot reggel óta megszállta a katonaság. Hogyhogy ne menjünk, mikor ott a helyem?! Amire mi kiértünk, a parkot már több ezres tömeg lepte el. A pártszékházhoz az utat nehéz teherkocsik zárták le, fel a park felé pedig katonakocsik álltak, rajtuk fegyveres katonákkal, a kocsikordon mögött pedig szintén fegyveres, de gyalogos katonák. Ekkor még aránylag csend volt, csupán egyesek álltak le szócsatát vívni a tisztekkel. A tömeg egyre nőtt. És aztán egy teherautóval az élen, utána egy difuzorokkal felszerelt dubával megérkezett a tömeg „gyertek velünk” kiáltással, kezükben már ott lobogott a címertől megfosztott nemzeti színű zászló. A hangszóróból egy fiatalember buzdította a tömeget, sűrűn ismételve a felszólítást: „Erőszak nélkül!” A tömeg könnyen irányítható volt, mert ugyanazt akarta, amit azok, akik a mikrofont a kezükben tartották. Több alkalommal is néma csenddel adóztunk a temesvári áldozatok emlékére. A tüntető tömeg először a hadsereget próbálja rávenni, hogy álljon melléjük. Megható látvány volt látni a kiskatonát, ahogy fogja a fegyvert, és közben potyognak a könnyei, ugyanakkor pedig a tömeg soraiból egymás után repülnek a kocsikra a csomag cigaretták, kiflik, kalácsok és egyéb élelem.

Ezután jól látszott a pártszékház hosszú balkonjára felszerelt két gépfegyver, amelyek feketén, de a halál közönyével néztek farkasszemet a tömeggel.

A katonákkal az egyezkedés sikertelennek bizonyult, most már nem maradt más hátra, a megye vezetőit hívták a tüntetés vezetői. Elég későre jelent meg Rab a két pribékjével, Vladnéval és Molnárral. Rabon messziről látszott, hogy nem ura a helyzetnek, még az is, hogy több mint valószínű, nem a saját kezdeményezéséből állt ki az erkélyre (a kissebre, nem arra, ahol a gépfegyverek voltak).

Kezdetét vette egy párbeszéd, ami nem tudott kibontakozni. A tüntetés vezetői kérték Rabot, hogy távolíttassa el a gépfegyvereket és küldje el a katonaságot.

(1990) Február 3.

Rab nem hajlandó elküldeni a hadsereget, ezt persze nem mondja meg nyíltan, hanem összevissza handabandázik. A közben legalább húszezres főre felduzzadt tömeg kifütyüli, hujjogat. A hangosbeszélőn felkéri Rabot, hogy legalább az utolsó pillanatban tegyen józanságról

tanúbizonytságot, és mondjon le. Erre sincs egyértelmű válasz. A park, a tér egyre inkább megtelik emberekkel. Rengeteg idegen, ismeretlen arc, itt-ott, mint amikor foszlik a köd, felvillan néhány ismerős is, így R. S., L. Mindnyájan félünk, de reménykedünk, akarattunk ellenére is tekintetünk mindegyre az erkélyen elrejtett gépfegyvereken állapodik meg.

Rab tehetetlenül vergődik a balkonon a pribékjei közt. Szemmel láthatólag fogalma sincs, hogy mit kellene tegyen. Gondolja, a helyzetet megmentheti, ha magyarul szólal meg. A hangosbeszélőn az előző román hang azonnal leinti: „Az, aki ennyi éven keresztül nem tudott magyarul, az ezután se tudjon!” Szinte sírni tudnék az örömtől, talán hullnak is a könnyeim a meghatódottságtól, hogy ezt a mondatot egy román ember szájából hallom. Rab próbál egyezkedni, arra szólítja fel a tüntetőket, hogy válasszanak egy delegációt és küldjék be a pártszékházba, garantálja a testi épségüket, azt, hogy sértetlenül visszatérnek. Füttykoncert és gúnyos kacagás. Világos, hogy a tömeg egy szavát sem hiszi el. A dubából ellenjavaslat hangzik el. A hang gazdája bejelenti, hogy Rab ajánlatát nem fogadjuk el, mert az eddigi cselekedeteivel elvesztette minden hitelét, és ha úgy gondolja, ahogy mondja, miért nem küldi el a katonaságot, hiszen láthatja, hogy nem vagyunk huligánok, külföldi ügynökök bérencei még kevésbé, csupán más, emberhez méltó életet akarunk, mert meguntuk az éhezést, a nyomort, a zsarnokságot. Ezek után újból felszólítja a hadsereget, hogy távozzon, de előbb áldozzon egy perc néma csendet a temesvári hősök emlékének. Újból kezdetét veszi a dialógus a duba utasa és Rab között. Javaslat hangzik el, hogy a teret üritse meg a hadsereg, a tüntetők is visszavonulnak kétszáz métert, hogy a tér közepén találkozzon a két küldöttség. Rab, mintha nem hallotta volna, vagy nem értené a javaslat legvégét, újból a saját javaslatával hozakodik elő. A válasz fütty és hujjog(t)atás.

Rab beszélni akar, egyezkedni, megértést, egyetértést akar, többször is kijelenti, hogy ő is a nép fia. Minden egyes alkalommal a tiltakozás masszív falával találja szemben magát. Egyre inkább elbizonytalanodik. A kocsiból egy óra haladékot adnak neki, hogy visszavonja a katonaságot, utána számon kérik tőle a Temesváron történeteket, szemére vetik, hogy Ceaușescu csak azért ment Iránba, hogy egy másik zsarnok sírjára helyezze a hazug kegyelet koszorúját.

A balkonról enyhe próbálkozás történik, de a Rab hangjából kihallszik, hogy maga sem hiszi, amit mond, hogy Ceaușescu benzinért ment Iránba, azért, hogy az ország belső problémáit minél rövidebb időn belül és minél hatékonyabban oldja meg. Ez már túlságosan is naiv gyerekes a felnőttek számára. A jutalma ugyanaz, mint az eddigi próbálkozásainak.

A tüntetők közben tovább fraternizálnak a katonákkal, egyre-másra repülnek a csomag cigaretták, az élelem, potyognak a könnyek a katonák szeméből, már nem szorongatják a fegyvert, hanem csak a nyakukban lógatják, talán félnek is megérinteni a kezükkel, mintha már az érintéssel magával jövátéhetetlen bűnt követnének el.

Rab pribékjei közt tanácstalan toporog, próbálkozik, de belefotjtják a szót. A felszólításokat meg sem hallja, hiába mondják, hogy szereltesen hangosabb hangszórót, hogy lehessen érteni a szavát, hogy tetessen azokból a hangszórókból, amelyek máskor felüvöltötték a várost, amelyeket akkor használtak, amikor a zsarnokot kellett éltetni. Mindezt nem hallja, nem reagál rá. Áll a mikrofonnal a kezében és vár. Mit? Azt, hogy saját magától oldódjanak meg a dolgok, vagy valami felsőbb utasítást? Hiszen eddig mindent utasításra csinált. Mindezt szemére vetik a hangosbeszélőn, s felszólítják, hogy az utolsó pillanatban, ha van még benne az emberségnek egy szikrája, akkor cselekedjen önállóan, kerülje el a vérontást, és küldje el a katonaságot. Mindezt azzal teszi nyomatékosná, hogy bemondják a temesvári áldozatok számát, több mint kilencezer halottat emlegetnek. A hatás elképzelhető, üvöltésbe átcsapó hördülés.

Új hang jelentkezik a hangosbemondóban. A nevét is bemondja DUMBRAVĂ doktor. Nem ismerem, nem hallottam eddig róla. A hang gazdája a szekusokat szólítja fel, hogy az utolsó pillanatban tegyenek bizonyosságot a józanságról és hagyják el az épületet, most még megtehetik minden bántódás nélkül. Idáig minden szép, de itt meglep, hogy az utolsó felszólításában már keresztnevükön szólít néhányat közülük, akárha előző este egy asztal mellett ültek volna.

A válasz ugyanaz, azaz semmi; nincs válasz. Az előző hang szólal meg a hangszóróban, csendre inti a tüntetőket, mert fontos bejelentést akar tenni, és aztán elhangzik a hír, Milea tábornok megtagadta a parancsot, hogy a nép közé lövessen, és öngyilkos lett. Úgyszintén öngyilkos lett

Ilie Ceaușescu tábornok is. A tömeg éljenez, a katonák arcán döbbenet, a magukra hagyatottság érzése uralkodik el.

Rabék egy pillanat alatt eltűnnek és többet nem jelennek meg.

Fent, a felső balkonon két alak settenkedik, egy altiszt (katona) és Pop Mircea, az elrejtett gépfegyvereket lopják be. Azt az üdvözlést kapják, amit megérdemelnek. És aztán ettől a pillanattól az események felgyorsulnak. A hangosbemondó bejelenti, hogy Bukarestben a katonaság átállt a tüntetők pártjára. Néhány perces tétovázás követi a tömeg ujjongását, valószínű ez alatt kapják meg a tisztek a hivatalos utasítást, közben a tömeg egy emberként skandálja: A HADSEREG VELÜNK VAN! Fiúk, lányok kapaszkodnak fel a kocsikra és ölelkeznek össze a katonákkal. Csodálatos, boldog pillanat, mindenki sír, mindenki ujjong, miközben többször is megismétlik, hogy a zsarnok, mint egy nyomorult patkány, megszökött.

A tisztek eközben megkapták az utasítást és kiadják a parancsot a tér megürítésére. Az ő arcukon is a megkönnyebbülés jóleső verejtéke folyik. Csak sejtem, de nem tudom felfogni, hogy mit érezhetnek, hiszen csak ők tudják igazán felfogni, hogy mitől szabadultak meg. Az arcuk lángol a leplezetlen örömtől. A tömegen keresztül csak lassan, nehézkesen tudnak áttörni a katonákkal megrakott kocsik. Mindenki integet, hadonászik és dalolja (?), teli torokkal üvölti: OLE, OLE, CEAUȘESCU NU MAI E! Ezt ismétlik egyre-másra. Az utolsó katonakocsi még ki sem kavarodott a térről, és mint mikor szél fúj és felkavarja a port, megindul a csőcselék. Hiába állunk oda L.-el és néhány jó szándékú emberrel, hogy megakadályozzuk az értelmetlen károkozást, mert a feszültség alól felszabadult tömeggel nem lehet bírni, egymás után törik be az ablakokat, bemásznak az épületbe, és kezdetét veszi a legostobább barbarizmus. Nem lehet megállítani. Ha csak a képeket, a Ceaușescu-szemetet tépnek, törnek, égetnék, nem volna semmi baj, de függönyöket tépnek, telefonokat, írógépeket, bútorokat törnek-zúznak. Hiába könyörög az ismeretlen hang (aki eddig az egész tüntetést vezette), hogy az értékeket kíméljék meg, mert azokban a mi verejtékünk fekszik, és még szükségünk lesz rá, senki nem hallgat rá.

Hárman vagyunk, Lídia, L., én. Keserű tehetetlenséggel nézünk egymásra, s mintha az előbbi nagyszerű diadalt látnám sárba tapodni, elszorul a szívünk. Menjünk, egyezünk meg, kíméljük meg magunkat ettől a látványtól. L. meghív hozzájuk. Elfogadjuk a meghívást, mert

nálunk még a tévé nincs felszerelve. A Csíki utcán meglepő udvariaságnak vagyunk részesei. A rendőrség udvaráról kocsik akar kikanyarodni, megállunk, hogy utat engedjünk neki, de a szolgálatos tiszt az autót állítja meg és udvariasan hozzánk szól, hogy folytassuk nyugodtan az utunkat. Egymásra nézünk, s hosszú pillanatokra van szükség, amíg megfejtjük ennek a szokatlan gesztusnak a hátterét: megbukott a rendszer. A televízió egészében konfirmálja az addig hallottakat. Nagy fejtelenség, tömeg, félbeszakított szövegek, felhívások, egymással ellentmondó hírek. Megjelenik Iliescu, Domokos Géza és lassan-lassan tudatosodik bennünk az, amit eddig csak tudomásul vettünk, de nem hittünk el.

Folyik az üldözés a zsarnoki család nyomában, kósza, egymásnak ellentmondó hírek.

Nem tudok helyben ülni. Hazamegyünk. Felszerelem a tévét, és a készülék, persze, nem működik, sistergek, fortyogok a méregtől. Hét óra felé már nem bírom tovább. Kimegyünk a városba, hogy lássuk, mi történt. A látvány nem a legkellemesebb. A székház előtt még mindig parázslík a Ceaușescu-szennynek a maradványa, de ez volna a kisebb baj, az épületen alig találni néhány ép ablakot, lent üvölt a rádió, népzene és részeg, vagy félrészeg fiatalok ropják a órát a tűz körül, mint valami nomád törzs a győzelmi táncot. Egy-egy közülük szinte belepottyán a tűzbe. Persze, akad más is. Azt hiszem, többen vannak józanok, mint részegek, de ezek állnak szótlánul, s a lassan elhatalmasodó alkonyatban az áldozatok emlékére gyűjtött és pislákoló gyertyák fényét nézik, s arcukra (kiolvashatatlan szó) árnyakat rajzol a kapkodó gyertyaláng.

Itt sem érzem jól magam, mert ha ez a forradalom, akkor nem kérek belőle, pedig az eredeti szándékom az volt, hogy felajánlom a szolgálataimat.

Gyerünk innen, mondtam Molnárnak, s a számban megavasodott nyállal indultunk el. Még egy lehetőség van, csak egyetlenegy; gyerünk ki a gyárhoz, lássuk, ott mi a helyzet, hátha ott szükség lesz rám.

Más égtáj, más világ! Nem hiszek a szememnek. A katonaság mellett ott van a munkásőrség. B. M. a szolgálatos tiszt, elmondja, hogy bent a gyárban minden a legnagyobb rendben, az őrséget megszervezték, az embereket nem kellett hívni, önként jelentkeztek. Szinte sírni tudnék

az örömtől, hogy na, végre, azt találom, amit szeretnék, hogy lehet így is, átgondoltan, szervezetten.

A lehetőséget nem szalasztom el, ha már itt vagyok, s. k. veszem le az irodámból a „Kárpátok Géniuszának” a portréját, s teszem ki a folyosóra, hogy aztán majd másnap teljesedjen be a sorsa. A kis gyűlésteremben legalább 10-15-en ülnek és nézik a tévét.

(1990) Február 6.

A gyárban minden O.K. Jóleső látvány a bezúzott ablakok, felgyűjtott és hamuvá égett gépkocsik után. Csupán egyetlen dolog zavar, hogy a gyűlésteremben a fő fennforgó és hangadó T., aki ezelőtt állandóan L. és a szekusok nyomában van. Meg is jegyzem B. M.-nek, aki vállat rántva válaszolja, hogy ő is szólt a vezetőségnek. Másik meglepetésem, hogy ugyanabban a csapatban ott látom Z.-t is, a titkos iroda alkalmazottját. Már hiába is kérdelem M.-t, hogy ez mit keres itt, és hogy a dokumentumokra miért nem tettek kezet? Úgy látszik, ez a forradalom a furcsaságok forradalma, ám az is lehet, hogy mindez nagyon is tudatosan történik. Majd az idő fényt derít rá. Akkor kapunk majd észbe, amikor majd hiába fogunk keresni bizonyos dokumentumokat.

Egy darabig még ácsorgunk, kínálom magam, mint egy kurva, de ebben a forradalomban rám egyáltalán nincs szükség [...]

Úgy tíz óra fele kerülünk haza. Falunk valamit és holtfáradtan zuhanunk az ágyba, de ki az ördög tud elaludni. A tévét kínozem, addig, amíg feldühödök, s aztán valahogy elalszom.

Másnap (december 23-án) úgy nyolc körül kimegyek a gyárba. Még ebben az órában is az elsők közt vagyok, már ami a tisztviselőket illeti. Valaki megsúgja, hogy menjek a szerszámműhelybe, mert ott valami gyűlés készül. Valóban úgy van. Senki nem dolgozik, mindenki a szerszámműhelyben gyűlt össze. O. G., átesve a ló túlsó oldalára, a forradalom tiszteletére lelkesen szereli a mikrofont és a hangszórókat. És a mikrofonpróba után kiderülnek a dolgok; a városi vagy megyei NMF küldöttei azt akarják, hogy gyári szinten válasszuk meg a küldötteinket a megyei választásra. A tömeg, amikor felismeri a vállalatunkért felelős küldöttet, kitör a botrány. A régi melósoktól tudom meg, hogy olyan „patrónust” küldtek a nyakunkra, akit itt a vállalaton belől nyílt tárgyaláson ítélték el lopásért. Szerencsétlen feje, nem tudja, hogy mire

vállalkozott. Hálát adhat az Istennek, hogy ép bőrrel megúsza. És csodák csodája, M. S. veszi a kezébe a mikrofont. Sikerül egész közelre sodródnom. Fraternalizáló hangvétel és a számítás bejön, M. S.-t hősként kezelik. Nem hiszek a szememnek, a hajcsárokból hős, s ráadásul az arcán ott a leplezetlen elégtétel...

Megválasztják a küldötteket. Nem megy könnyen, de könnyebben, mint ahogy számítottam. Gyűlés után bejelentik, hogy karácsonyt megünnepeljük s máától keddig mindenki szabad, esetleg, akinek kedve van, az vegyen részt a volt pártszékház előtt tartandó népgyűlésen. Mindenki örvend, boldog emberek ölelkeznek, csókolóznak össze. A sok éves feszültség, félelem, lélekre nehezedő nyomás nehezen enged, s ahol felszakad a férc, ott pontosan a természetellenes elfojtás miatt hangos öröm, szögletes gesztusok törnek felszínre.

A megválasztott bizottság felvonul, hogy megtartsa első gyűlését, hogy a választásokra valamennyire felkészülten érkezzenek. Mi is besodródunk a terembe, de figyelmünket a tévé köti le, amely talán megszakítás nélkül tartja a lelket az adóállomás körül harcoló fővárosiakban és az egész országban. A hallgatók, a nézők számára egy hír a legfontosabb, fogták-e el vajon a diktátor családot. Semmi hír, pedig minden bejelentéskor ezt várjuk! Azt már tudjuk, hogy a szent család két tagja, Zoe és Nicu horogra került, de a mama és tata?

A gyűlésteremben egyik intézkedés a másikat éri. M. igazgató elemében érzi magát, s hogy népszerűségén emeljen, bejelenti, hogy harminc karácsonyfát készítettek elő a miniszter „elvtársaknak”, s úgy gondolja, ezeket most már nem fogják elküldeni, s akinek szüksége van, jelentse be az igényét. Mire észbe kapok, már szinte a tizedik vagyok a listán. Mindegy. A meglepő az, hogy a karácsonyfa várományosai közt munkások is vannak. Miközben a váratlan ajándéokra várunk, elterjed a hír, hogy a szekusunk itt van a gyárban. Nyomban keresésére indulnak, s ezalatt kiderül az is, hogy a főbejáráthoz van kulcsa. Megkapom a fát, és hazamegyek.

Idejében ott vagyunk a népgyűlésen. Idejében! Jóval a kezdete előtt. A székház ablakában, az emeleten ott a tévé, lent a földszinten, az ajtóknál, betört ablakoknál fegyveres fiatalok, katonák. Időnként megjelenik D. doktor vagy valaki más, mond néhány lelkesítő mondatot, s aztán zene következik. Az ég borús, de az emberek arca tele fénnel, ragyogással a leplezetlen örömtől. S ezt csak fokozza, hogy a hangszó-

róban magyar zene csendül fel. Kossuth Lajos azt üzenté. Ezt már nehéz száraz szemmel és csendben elviselni. Csorog a könnyünk, és a visszanyelt könnyektől alig van hangunk az énekléshez. Megérkezik a gyár egy szervezett csoportja. A 4-es tervezők. Isten tudja, honnan kerítették egy Ceauşescu-képet, a portré elé rácsokat rajzoltak és ezzel vonulnak fel. Velük átellenben a cigányok jönnek, ők is egy képpel, amit aztán a balkon alatt meggyújtanak. Fázunk, várunk. Többször is türelmet kérnek. A lábunk megfagyott. Döntöttünk, visszajövünk később. Megmelegszünk egy keveset, aztán elmegyünk vért adni, majd visszatérünk a központba. Megiszunk egy vegyes kávé a Sugásban, s így lehetőségünk van nézni a tévét is. 1 óra körül számunkra teljesen érthetetlen okból megkezdik az áruház kiürítését. Kint már rohanás és tömeghisztéria fogad. J. M. futva rohan haza, tőle tudjuk meg, hogy állítólag arab terroristák támadták meg a Lenin negyedet, helikopterrel jöttek, és mindenkit halomra lőnek. Hiába hegyeztem a fülem, sem helikopterzúgást, sem lövést nem hallok. Ennek ellenére úgy döntünk, hogy hazamegyünk. Semmi. Csend, csak a tömbházak között visszhangzik a karácsonyi nagytakarítás visszhangzó zaja, a szőnyegporolás. Most már egész nap itthon ülünk. Megpróbálom a másik antennadrótot rászerezni a tévére, hátha ezzel jobban megy. Az eredmény ugyanaz. Megy, működik, de alig lehet valamit kivenni a képből. Kínlódunk, kínozzuk önmagunkat és a tévét.

Este bejelentik a hírt, hogy menekülés közben elfogták a diktátor házaspart. Kétkedve fogadjuk a hírt, nem akarjuk elhinni.

(1990) Február 10.

Szombatról vasárnapra elkezdődtek a lövöldözések. Az éjszaka csendjében olyan nagyon felerősödtek a lövések hangjai, hogy úgy tűnt, egészen a közelben lövöldöznek. Lídia több alkalommal is ijedten jegyezte meg, hogy itt lőnek az ablak alatt. A fáradtság kezdett kiverni rajtam, aludtam volna, de nem tudtam, hol a lövések zaja zavart fel, hol Lídia ijedelmei, máskor meg a lelkiismeret, hogy E. ott alszik egyedül a hetedik emeleten, s ki tudja, mennyire meg lehet ijedve. Mit csináljak? Ha felmegyek, s netalán alszik, még jobban megijesztem. Virradatig mocorogtunk az ágyban és nem mertünk lámpát gyújtani még ahhoz sem, hogy megnézzük az órát. Soha ilyen későre nem virradt meg, mint most. Reggel aztán arra ébredtünk, hogy a csapokból

egyáltalán nem folyik a víz. Könnyű volt kitalálni, hogy mi történhetett, hiszen már huszonkettedikén a tévé olyasmiket jelentett be, hogy egyes vidékeken megmérgezték az ivóvizet. Az éjszakai lövöldözést és a vízhiányt könnyű volt összehozni. Felöltöztünk és a környező magánházak tulajdonosaitól összekoldultunk annyi vizet, amennyit csak elbírtunk cipelni, mivel még ekkor nem tudtuk pontosan, hogy mi a helyzet. Gyors macskamosdás, közben jelentkezik E. is, szerencsére nem rémült halálra, mert a fáradtság győzedelmeskedett felette. Örömmel állapítjuk meg, hogy nem érzéki csalódásnak vagyunk az áldozatai, hanem jobban fűtenek, nem 13 fok van, hanem szinte elviselhetetlen meleg. Gyorsan ki a városba, hogy lássuk, mi történt. De nem kell a központig érnünk, a bíróság előtt egy holtfáradt katonai őrjáratba botlunk, akik készséggel elmondják, hogy az éjszakai lövöldözésnek az volt az oka, hogy az este boldog-boldogtalannak, köztük gyerekeknek is fegyvert adtak és ők lövöldöztek összevissza az éjjel, közben valakik megtámadták a vízházat is, nem lehet tudni, hogy behatoltak-e vagy sem az épületbe, és biztonsági okokból lezárták a vezetékét.

A központban a volt pártszékház előtt tömeg, korántsem akkora, mint 22-én vagy 23-án, jóval kisebb és tarkább. Rengeteg deklasszált elem lézeng borostás arccal és az alkoholtól üveges szemmel. Honnan az ördögből szerzik be az italt, amikor a vendéglők zárva? Ismerősre is akadok. Találkozom P. E.-vel, T.-val, S.-val. P.-tól tudom meg, hogy lehet újságot kapni. Elindulunk vadászatra, ha már a *Háromszék* legelső számát sikerült tegnap megszereznem, gyerünk, tegyünk szert a másodikra is. Szinte egy órai bolyongás után hozzájutunk, többet is veszünk, hogy jusson barátainknak is. Újsággal felvértezve elvegyülünk a várakozó tömegben. Itt ér a szomorú hír, P. L. mondja, hogy hajnalban meglőtték ?. Gy.-it, aki szerencsétlen a légynek sem ártott, ismerem, tudom, együtt nőttem fel vele, ismerem az apját, apró termetű, becsületes román ember volt. Foglakozása állategészségügyi közép-káder. Számtalanszor járt nálunk, s egyébként is alig háromszáz méterre laktak tőlünk. Az öreg mindig magyarul fogadta az én román köszönésemet, Gy. pedig csak magyarul szólt, ha akart valamit mondani. S akkor most hallom, hogy hajnalban Gy.-t hasba lőtték és meg is halt. Hát van Isten az égben? A csöcselék egyre inkább megtalálja a hangját és a kocsfeljárót őrző nemzetőrökkel polemizál. Közelebb megyek és megtudom a felháborodás okát; állítólag letartózz-

tatott szekusokat tartanak az épületben. A képlet egyszerű, bátorítják magukat a lincseléshez.

(1990) Február 6.

(a dátum téves lehet, az előbbi bejegyzés február 10-i keltezésű – szerk. megj.)

A fene egye meg az egészet! Nem vagyok se kint, se bent. Folytatnom kellene ezt a naplót, hiszen soha a bűdös életben nem érem utol az eseményeket, az S.-et ért támadásban is állást kellene foglalnom, de megszöknek, cserbenhagynak a szavak, nem azokat a gondolatokat vetem papírra, amelyeket eredetileg elterveztem. Egyszerűen üres és fáradt vagyok. Valószínű az állapotom miatt, noha a tegnapi oly gyakori nyilallások ma még nem jelentkeztek. Egy szóval annyi tennivalóm volna, hogy nincs kedvem semmihez.

Hát akkor inkább a napló. Tehát vasárnap. Eltelt minden különösebb izgalom nélkül, s úgyszintén a hétfő is. A hétfő annyiban hozott újat, hogy hétfőről keddre virradólag mutatták a „házaspár” perét (azt hiszem, csak képeket belőle), hogy aztán kedden, több rendben is megismétljék a teljes tárgyalást, még a két „dicső” halottat is mutatta a tv, de az újságok is mind ezekkel voltak tele. Akkora optimizmussal néztünk ezek után a jövőnek, hogy a nagykabátunkat nem tudtuk begombolni. Forradalom, demokrácia, szabadság! A Front első közleménye, az RMDSZ platformja. Álomnál is szebb. A gyárban megalakul a Front ideiglenes intéző bizottsága Gy. L. vezetésével, közben a volt főmérnököt, a jelenlegi műszaki igazgatót szinte a mennyek országába emelik. Kétes és rossz szagú ez a dicsőség, de nincs mit tenni, a szerszámműhely ott áll mögötte. Megy az élet! Megy? Meg sem moccan, gyűlés gyűlést követ, a lelkesedés a plafont súrolja, de a port nem a munka szele kavarja. Többen is szervezik a frontot, mert nekünk más szerep nem marad, viszont érezzük, hogy tenni kellene valamit. Várjuk, hogy ha nem is egyszerre, de a dolgok lassan, folyamatosan megváltoznak, más irányt vesznek. Így van! Más irányt vesznek, és nem azt, amire normálisan számítani lehetne, mert néhányan, nem tudom milyen szándékból vezérelve, új megyei vezetőnek, pontosan az RMDSZ jelöltjeként megválasztják O. Á.-t, a durvaságáról és korrupcióról híres és hírhedt volt polgármestert. Bocsánat, ez nem választás, ez még csak önkényes kikiáltása, a választást többször is megtartják, minden alka-

lommal sikeres manipulációval, főérvként hangoztatva azt az átlátszó és gyerekes érvet, hogy jobbat amúgy sem találunk. Véleményem szerint a *Háromszék* itt veszíti el a nép bizalmát és alakul vissza újra „*Tükörré*”, mert M. főszerkesztő többszöri lelkes cikkben kiáll az ex-polgármester mellett. Ezek után már az sem csoda, hogy a megye kereskedelmi igazgatósága (egyáltalán nem kompromittálta magát) a helyén marad, a lapban tisztára mosdik a rendőrfőnök és marad a helyén, mosakszik a szeku főnöke, és aztán büntetlenül eltűnik a balfegnéken.

Hazaérkezik Olaszországból Jozsif Visszarionovics. Állítólag az első reakciója a felháborodás, amiért nem küldtek eleibe kocsit a fővárosba. Ez az ember még most is azt hiszi, hogy a forradalmat esti meseként találták ki, s elég, ha erélyesebben szól, vagy haragra ráncolja a homlokát. Az egész gyár forr, akár a katlan, de az egész olyan, mint amikor a kerítésen belől ugatnak a kutyák.

Románia egyből a világ közepébe kerül, minden újság, minden tévé, minden rádió velünk foglalkozik, s özönlik az országba a rengeteg külföldi ajándék.

Ilyen körülmények és feltételek közt kapok én is egy megkésést ajándékot, egy nem várt jóvátételt, egy reménysugarat; a könyvelosztónál megválasztanak igazgatónak. Annyi megalázás, mellőzés, fejem fölötti átnyúlkálás után nem tudom elhinni, de amikor beszélek az emberekkel, látom rajtuk, hogy ragaszkodnak hozzám, bíznak bennem, és őszintén akarnak. Elvben megegyezünk, hogy aztán majd a formások is megjárják a maguk útjukat, és aztán megkezdjük a közös munkát, mert tennivaló lesz bőven.

A várakozás napjait az RMDSZ szervezésével töltöm, ebben sokat segít K. és O., akikkel az utóbbi időben eléggé összebarátkoztam.

J.-tól távirat érkezik, hogy január 5-én délután 6-kor legyek a Bodok szálló előtt, mert segélycsomaggal érkezik és az új címünket nem ismeri.

[...]

(1992) November 27.

Utolsó nap a betegszabadságból, amit Kovásznán kaptam. Hosszabíthatnám, de nem fogom, mert úgy döntöttem, bemegyek néhány napra, hogy elrendezzem a sürgős elintéznivalókat és utána kiveszem

a szabadságom. Nem kívánkozom dolgozni. Még a gondolattól is irtózom.

Tegnap egy érdekes cikkre akadtam a Baricadában. Nem hiszem, véletlenül dugták el úgy a laptestben, hogy könnyen megtalálható legyen. Az erdélyi románok autonómiát akarnak, ez a címe. A cikk írója Gabriel Martin, bevallja, hogy veszélyes gondolat, éppen ezért nagyon visszafogottan és szűkszavúan viszonyul hozzá. A cikknek három alapgondolata van:

1. Az erdélyi románok büszkesége – ezzel magyarázza a Funar által inkasszált nagyszámú szavazatot. Ez első látásra kissé naivnak és erőltetettnek tűnik, de ha alaposan belegondolunk, rájövünk, hogy van létalapja, mert az erdélyi román minden tekintetben különbnek vallja magát elsősorban a moldvainál, az oltyánnál és aztán a regátinál is. Egy magát meg nem nevező politikussal azt mondatja ki, hogy amennyiben a Konvenció a szebeni származású Manolescut indította volna az elnökválasztáson, megnyerte volna a választást. Merészen naiv állítás, de erdélyi viszonylatban nem elvetendő szempont.

2. A második szempont – és véleményem szerint ez a lényegesebb, mert áttételeiben magában foglalja az elsőt is, s vele, mint egy átdolgozott variációval, jobban hat – az, hogy az erdélyi románság nem akar a politikai tájékozatlanság (ezeket én mondom), szűklátókörűség, felelőtlenséggel a többség által megszült s a központ által rákényszerített rossz törvények miatt szenvedni (ezt viszont a cikk írója mondja). Ez nagyon egyértelmű és világos írás. Magába foglalja azt a gondolatot, hogy nem hajlandó a nyájszellem következményeit magára vállalni, de azt is, hogy lealacsonyítónak tartja az alacsony mérce elfogadását. Hát, ami azt illeti, ezen a vázon még jócskán akad kalapálnivaló, mindannak dacára, hogy a nagy román nacionalizmus és maga a Vatra sokat tett ennek érdekében. Mindenesetre roppant izgalmas dolognak tartom, ha a nacionalisták és a Vatra szlogenje, amely szerint a román művelődés szellemi központja mindig Erdély volt, ilyen irányba kezdene hatni. És mindez nem lehetetlen, mert Marosvásárhely óta a román nacionalizmus, a Vatra szélsőséges eszméi annyira a csúcspontjukon vannak, hogy tovább alig fokozhatók anélkül, hogy egyértelmű felelősségvállalás mellett ne körvonalazzanak egy nemzeti katasztrófát.

Mindez arra is fényt vet, hogy miért ragaszkodtak a törvényhozók az egységes nemzeti állam megnevezéshez. Egy ilyen országban – és ezt jól ismerik a mélységeket, a közvéleményt szondázó erők –, ahol tartományonként egy azonos népen belül ilyen nagyok az ellentétek, ott a világforrongás centrifugális erőinek hatása olyan nagy, hogy a kohézióra minden erőt fel kell használni, különösen ha tekintetbe vesszük azt a tényt, hogy ennek az egységes nemzeti államnak még százesztendőös közös múltja sincs, amikor még élnek bizonyos emlékek, nosztalgikák, amikre ráépülhet a hétköznapi kiábrándultság és az attól való félelem, hogy mások felelőtlensége, butasága miatt az én sorsom fog rosszra fordulni.

Elkalandoztam. A Vatra – én ebben az irányban keresem a magát meg nem nevező politikust – talán hajlandó zászlójára tűzni ezt az eszmét, azért, hogy tovább tudjon lépni. Még arra is gondolni kell, hogy diverzió az egész, ilyen módon szeretnék kiugratni a bokorból a magyar nyulat. Ezt az utóbbit kevésbé hiszem, inkább hatalomfélést – amennyiben ők állnak mögötte –, mert tisztában vannak azzal, hogy itt a Konvenciónak és az RMDSZ-nek vannak nagyobb esélyei – az övéké mellett, amit ilyen módon és ezzel az eszközzel tudnának növelni, történetesen úgy, hogy fennen lobogtatják ezt az eszmét, szószólójává és persze a kivívott győzelem birtokosává válnának. Talán-talán még a legutáltabb ellenféllel, az RMDSZ-szel is szövetkeznének a Bukaresttől való szabadulás érdekében.

És ha nem a Vatra áll mögötte? Ez kevésbé hihető, bár feltételezhető, mert igazi demokratikus (ha létezik) eszméket valló politikust aligha találunk a Vatrában (bár nem tartom kizártnak), hanem a parasztpártban vagy a PSZ-ben, esetleg a liberálisoknál. Igen ám, de mindezek a pártok és politikai formációk Bukarest fennhatósága alatt állnak. Kevésbé tétélezhető fel az, hogy az országos párt helyi, talán parlamenti korifeusa megreszkírozna egy ilyen kijelentést.

Tény az is, hogy az autonómia kérésnek – az erdélyi románság szempontjából – gazdasági létalapja is van. Tudott és bárki által ismert dolog, hogy Erdélyben a létfeltételek, a megélhetés jobb, mint az ország többi tartományában, hogy magát a civilizációs nívót most ne említsem. Éppen ezért nem elhanyagolható Erdély vonzó, szívó hatása, amelyet ezeddig még mesterségesen is fokoztak hivatkozásul

az egységes nemzeti államra és a nemzetiségi arányra, számtalan betelepedőt eredményezett. Ezt már maguk az erdélyi románok is kezdik megsokallni. Egyéni tapasztalatom van, hogy a szebeni román például kifakadt a moldvai vagy oltyán ellen, de ugyanezt teszi az aldobolyi is, sőt a már régebben Bráilából Vajnafalvára honosodott is az új telepésekkel. De nem csak kifakadnak ellenük, hanem – s ez a kifakadás igazi oka – féltik a gazdasági helyzetüket, létbiztonságukat érzik veszélyeztetve, akárcsak a magyarországi magyarok az erdélyiek által, úgy érzik, hogy jöttükkel az ők életterük szűkül le. Ebből a megvilágításból nézve is lehetne magának az eszmének tömegalapja. De lényegében, amit én most teszek, az teljesen vakon való tapogatózás, mert az egész eszme-futtatásra egyetlen cikk készíttet, mindezt úgy írom le, hogy nem ismerem a reális erőterképeket, csupán a tapasztalataimra vagy orientálódó képességemre támaszkodom. És végül a

3. szempont az, hogy ezzel egyértelműen és örökre lezárják az RMDSZ követeléseit. Ez a kijelentés úgy hangzik, mintha egy titkos RMDSZ–Vatra-egyezség álcája lenne. Még magamnak is nehezen tudom megindokolni ezt a gyanúmat. Talán nem is lehet, talán az örök kételkedés szelleme sugallja? Nem tudom. De gyanúsak az egybeesések, mintha előzetesen kiosztották volna a szerepeket és most a végszókra peregne a cselekmény. Ez a szerepjátszós stafétaváltás annyiban indokolt – és maga a Vatra–RMDSZ egység –, hogy az RMDSZ volt az, aki bedobta a köztudatba az autonómia lehetőségét és igényét. Ezt minden alkalommal a maga sajátos megszokott módján lereagálta a Vatra, ahhoz, hogy most a Baricadában – független lap, állítólag nem Vatra-szimpatizáns – közli. Ez azért érdekes, mert így maga a gondolat látszólag nem egy politikailag kompromittált – magát meg nem nevező politikus – politikai párttól és lapban jelenik meg. Ez a dolog külön pikantériája, fenét! Megszokott politikai manőver.

De visszatérve a harmadik szemponthoz, ami így együttvéve úgy tűnik, hogy egy meghirdetett program vagy platform arra hivatott pontja, hogy kivédje vagy csökkentse a nacionalizmus ütközését, csökkentse az ütköző felületet. Ez a kijelentés – a maga hézagos megfogalmazásában – lehet ígéret a magyarság számára, de ugyanakkor lehet biztosíték a többség irányában, hogy elintézzük akkor az idegeneket,

mert már Bukarest többet nem szólhat bele a dolgunkba. Viszont jelenthet egy harmadik variánst is, biztosítékot a románság részére, hogy amennyiben ezt a dolgot megvalósítjuk – közösen? –, nincs okunk tartani a magyaroktól.

Így tételesen megfogalmazva előttem kezd körvonalazódni a szándék és maga (a) veszély is, amelyre a cikkíró eleve – kissé jó hazafi módra kioktatólag – felhívja a figyelmet.

A veszély reális, mert a terhelt lelkiismeretű román társadalom és vezetés, amely Erdélyért úgy retteg, mint saját sorsáért, ebbe nem fog belemenni. Erdélyt nem engedheti szabadjára, mert ezzel tartja sakkban a belső erőket, de magát a külvilágot is, hogy csak egyet említsék a politikai szempontok közül, a gazdaságiakra teljesen fölösleges kitérnem, mert olyan egyértelmű veszteséget jelentene Erdély autonómiája az államkasszának, amit semmiképpen sem lehetne elkönyvelni.

A veszély valódi csomópontja a tudatlanság. Itt nálunk még a legfelvilágosultabb körök is alig vagy egyáltalán nincsenek tisztában az autonómia fogalmával. Attól félnek, hogy ez totális elszakadást jelent. Tehát maga a gondolat erősen megosztaná a román társadalmat. Éppen ezért tartom felelőtlenségnek azt, hogy a fogalmat csupán Erdélyre szűkítik le. Egyszerűbb és világosabb volna egyelőre területi autonómiáról beszélni. De ezt megint nem lehet, mert a másik két román tartomány konstellációjában fölösleges az autonómiát emlegetni, amennyiben ők nem igénylik azt. Ez egyébként nagyjából körvonalazódik a választási eredményekből is. Így hát marad maga Erdély és Erdély autonómiája.

Megvallom, hogy nagy-nagy izgalommal és sok-sok kétellyel olvastam el a cikket. Azután úgy éreztem, hogy nem maradhatok közömbös. Tennem kell valamit. Tettem, még azon melegében lefordítottam a cikket, majd arra gondoltam, hogy az ügynek milyen visszhangja lesz, és mérlegelni kezdtem a hozzávaló bátorságomat. Előttem a lefordított cikk. Döntöttem, vállalom, legépelem és elküldöm az RMSZ-nek. Lehet, hogy közben már más is felfigyelt rá. Nem futamodok meg. Elküldöm előbb a cikket, és ha majd lesz értelme, a hozzáfűződő reflexióimat is.

Tegnap találkoztam P.-val. Hazajött, de nem intézett jóformán semmit. A T. J.-val készített interjút nem tudta elhelyezni a *Vasárnapi Újságnál*, mert K. A. azt mondta, hogy ő nincs semmilyen nexusban a rovat szerkesztőivel, s különben is ő inkább a Határok nélkül rovatot javasolja. P. elment a rádióhoz, de amire odaért, már a rovatnál nem volt senki. Otthagyta rokonainál a kéziratot, hogy majd, amikor még egyszer megy, megpróbálja elintézni.

A Cs. interjút pedig postára tette, és elküldte D. L.-nak Szegedre. Ebből talán még lehet énekes koldus.

A dörgedelmes leveletem az erdélyi művelődési élet romlásáról a *Magyar Hírek* szerkesztői két parlamenti képviselőnek adták oda. Hát majd lesz, amit olvassanak. Gondolom, nem fog sok örömet szerezni nekik. P. beszélt Z. F.-el a Műv. Min.-ból, aki tud rólam, de lerázta őt, hogy az ügyet a Könyvterjesztők Egyesületével kellene megtárgyalni. Hát ez a fosnál is hígabb és bűdösebb. Ennél még a semmi is több.

(1992.) December 1.

[...]

Fogadalmamnak nem tettem eleget. Nézem a tévét. Tegnap nagyon felkavart a hír, ami szerint Kolozsváron Funar elérte célját, a Mátyás király szobrára feltették a táblát, minden tiltakozás ellenére. A védőláncot alkotó diákságot a rendőrség elzavarta. A helyzet nagyon veszélyes. Egyértelmű Funar provokációjának a célja, mindezt azért időzítette december 1. előestéjére, hogy hátha a magyarok zavart keltenek Románia nemzeti ünnepén. Ez az ember semmitől sem riad vissza. Vajon lesz a magyarságnak elég lelkiereje megőrizni a józanságát? És egyáltalán hogyan reagál a román társadalom, a közvélemény? Valószínű, hogy sehogy. De ezt nem hihetem el. Nem csalódhatok ekkorát. Tudom, hogy nincs széles alapja a demokráciának ebben az országban, de a teljes némaság vagy a magyarság egyértelmű elítélése a sovén, nacionalizmus és a balkáni, ázsiai kétszínűség iskolapéldája lenne.

Folyik tehát a versengés az RMDSZ és a Vatra között, hogy melyik tud tovább menni a szélsőség irányába.

Mindezek után nem hibáztatom egyértelműen az RMDSZ-t. Talán igaz van, amikor a román társadalmat sokterápiának veti alá, s

mindegyre választás elé állítja, csak a baj az, hogy ebben sem következetes. Mert mi lesz a következő lépése? Tiltakozás a parlamentben, aminek nem lesz foganatja, mert már a tábla ott a szobor talapzatán. Ha egyszer feltették, nem fogják egyhamar levenni. Vagy hasonló feliratot tesznek fel a szentgyörgyi Mihály vitéz szoborra? És ezzel a piszkoskodás újabb láncreakcióját indítják el? [...]

Újjáéledés, 2023
(120 x 90 cm, olaj, vászon)

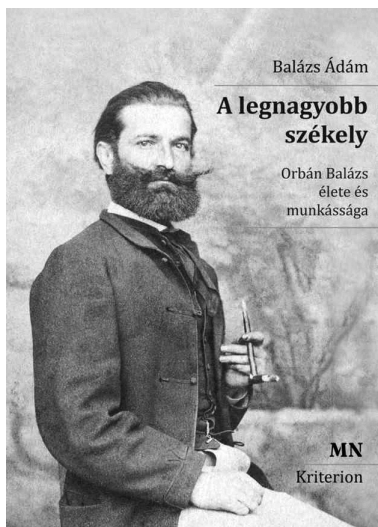
Hegedűs Imre János
„...BEÁLLOTTAM ÍRÓNAK”
AZ ORBÁN BALÁZS-NAGYMONOGRÁFIÁRÓL

Ki a székely? Mi a székely? Honnan származnak a székelyek? Kérdések, melyekre számtalan tudós, lelkes műkedvelő, dilettáns tollnok, mókás anekdotagyártó keresett választ – végleges eredmény nélkül. A magyarság egyik fontos népcsoportjának eredete, múltja a mondák, a legendák világának szép színfoltja, s valószínű, az is marad örökre.

Milyen a székely? Erre a kérdésre talán megfogalmazható a válasz, természetesen szubjektív felhangokkal. Gondolkodásunk hajlamos a sűrítésre, hajlamos az egészet, az összet egyetlen alakban, egyetlen elvont képben tömöríteni, a franciák híres császárukkal, Napóleonnal azonosítják magukat, benne érzik, hiszik nemzeti karakterük, identitásuk megvalósulását, a németek nagy bálványukra, Beethovenre esküsznek, a kínaiak Konfuciust tartják örök mesterüknek, az olaszok félistene Garibaldi és így tovább.

Kossuth, mint tudjuk, Széchenyi Istvánt nevezte a legnagyobb magyarnak.

A székelyek sem kivételek. Kisiskolás gyermekek is tudják, a legnagyobb székely – Orbán Balázs. Százhetvenhárom évvel ezelőtt, 1830-ban született (Petőfi futkározó kisgyerek volt akkor), és az azóta eltelt közel két évszázad akkora változások kora volt, amelynek eseményei felforgatták az egész világot, országokat, népeket, nemzeteket tüntettek el a föld színéről, társadalmi osztályok pusztultak és keletkeztek másak,

újak, hagyományos jelképpel, hasonlattal szólva a tektonikus mozgások következtében hegyek emelkedtek, és hatalmas szakadékok nyíltak. A haladásnak hitt, evolúciónak nevezett változások tengernyi kint, szenvedést zúdítottak a magyarság (és az európai népek) nyakába.

De a vizsgálat tárgya jelen esetben a legnagyobb székely monumentális alakjának és reneszánsz mércével mérhető életművének vizsgálata. Elemzésre, értékelésre, töprengésre az ad okot és alkalmat, hogy megszületett végre a régóta várt nagymonográfia¹ Orbán Balázsról.

A könyv szerzője: Balázs Ádám. Családnévként viseli a legnagyobb székely keresztnévét, pedig semmilyen atyafiságos kapcsolat nem fűzi a választott alanyhoz, csupán a robosztus reneszánsz ember büvköre varázsolta el, és az ezerfelé ágazó életmű készítette tudóshoz illő alázatra. A véletlen is közrejátszott, egyetemista az ELTE-n, amikor 1971-ben recenziót kér tőle a *Kortárs* folyóirat az Orbán Balázs fényképeit közlő kiadványról.

Utánaszámolhatunk: ötvenkét év telt el azóta, s az egykor fiatal egyetemista, jó gazda módjára, most betakarította a termést, asztalunkra tette azt a munkát, amelyet – Egyed Ákos akadémikus megjegyzése szerint – minden más kutató túl nehéznek, túl nagyoknak tartott, ezért mostanig senki sem vállalta.

Milyen ez az irodalomtörténeti jelentőséggel bíró monográfia?

Sommásan megítélni nem lehet. Balázs Ádám illetékesnek bizonyult a nagy feladathoz, irodalomtörténeti, publicisztikai, történelmi, etnográfiai, néprajzi, földrajzi, nyelvészeti, politikátörténeti stb., stb. ismeretek birtokában jellemzi a kort, felvázolja az életmű koordinátáit, és lelkesen, mégis a tények tiszteletével, hozza el közénk azt a nagy személyiséget, aki előtt még az ellenségei is meghajoltak.

Ez talán a munka fő jellemző vonása. A személyes rokonszenv, a rajongó szeretet, ugyanakkor a filológiai precizitás, történészi felelősségtudat, a tények, adatok, dokumentumok, források tisztelete, pontos jelölése.

---

1 Balázs Ádám: *A legnagyobb székely. Orbán Balázs élete és munkássága*. Kolozsvár-Budapest, 2022, Kriterion Könyvkiadó – Magyar Napló.

A monográfiák műfaji követelménye a genealógia. Balázs Ádám aprólékosan, hiányokat pótolva és tévedéseket korrigálva ismerteti az Orbán család történetét. A legnagyobb székely ugyan Lengyelfalván született, iskoláit az anyaszék fővárosában, Székelyudvarhelyen végezte, de elődjei Aranyosszéken, Torda mellett, Harasztoson, sőt Tövisen is éltek, kiemelkedő személyiség Orbán Elek, főkirálybíró a XVIII. században, nagy vagyonszerző, ő a familia anyagi helyzetének megalapozója, Mária Terézia emeli bárói rangra.

Milyen gyermekkorra volt Orbán Balázsnak?

Visszaemlékezéseiben álomszigetnek nevezi a székely falucskát, a két Küküllő forrásvidékét tündérországnak, iskoláit, melyeket kiváló eredménnyel végez, az önképzés műhelyének. Balázs Ádám kikereste a rendkívül gazdag szakirodalomból a legszebb részt, szavakból szőtt portrét, az segít minket, utódokat abban, hogy szembenézzünk a nagy író, a híres tudós, polihisztor fiatalkori arcával.

A kortárs Kőváry László írta: *„Szébb ifjat alig ismertem. Mosolygó fekete szem, szabályos vonások, örök lángolásban levő alig barna arc, magunk közt beszédes ajk, szerény, társaságban mondhatni félénk viselet, mindenkit megnyert számára.”* (Lásd a monográfia 31. oldalán.)

Az apai ág viszonylag egyszerű.

De minden szakíró megjegyzi (ezt teszi Balázs Ádám is), hogy az anyai ág története romantikus regénybe illő, sok mozzanatában lélegzetelátlító rémtörténet.

Kezdjük a nagyszülőkkel. Orbán Balázs anyai nagyapja, Knechtel János híres bányász mérnök, a török szultántól kap megbízatásokat, feleségül veszi Isztambulban Foresti Máriát, egy hercegi familia lányát, aki olasz, francia, örmény, görög felmenőkre tekinthet vissza. Ebből a házasságból született Knechtel Eugénia, Orbán Balázs édesanyja.

Ez még nem jelentett volna rendhagyó esetet, két tehetséges fiatal fogta meg egymás kezét, de a két világ különbözősége feszültséget, sőt a végkifejletben tragédiát eredményezett. Knechtel János, a kiváló magyar hazafi, hogy magyar környezetben cseperedjen föl a lánya, szabályosan megszőktette, mondhatni elrabolta a fiatal Eugéniát, hajóra szállt, s Magyarországon, Kassán színvonalas lánynevelő intézetben helyezte el.

Visszatértében tengeri viharba került, s elnyelték a Fekete-tenger hullámai...

A további események ismertetése krónikáírókra tartozik. Az Orbán János, huszárcapitány és Knechtel Eugénia házasságából született Orbán Balázs anyai ágon, vérségileg fél Európával rokon, éppen elegendő ok ez a csodálkozásra, hogy felnőttkorában mégis ő lett a legnagyobb székely.

Személyisége fejlődéséhez és sorsa alakulásához nagymértékben hozzájárult az a tény, hogy a dúsgazdag anyai nagyanyja, hatalmas vagyon és fényes palota birtokosa Konstantinápolyban, arra kéri az erdélyi rokonokat, látogassák meg, nincs más örököse, rájuk testál mindent.

Fölkerekedik Lengyelfalváról az Orbán család, de mielőtt megérkezne-nek Konstantinápolyba, a nagyanyát megmérgezik, vagyonát szét-hordják. Ugyanez történik velük is, egy képzett olasz orvos menti meg az életüket ellenméreggel.

Sziszifuszi harc kezdődik a vagyon töredékeinek visszaszerzéséért, részben sikerül, de a sors- és jellemformáló esemény az, hogy az ifjú Orbán Balázs megvalósíthatta gyermekkori álmát, bejárja a mesés Keletet, Görögország, Ciprus, Líbia, Szíria, Palesztina, Egyiptom útjának állomásai.

Az Akropolisz lábánál szerez tudomást a magyar forradalom kitöréséről, első, nyomtatásban megjelent nagy munkájában (*Utazás Keleten*, 1861) jegyzi meg: „*Soha életemben oly boldog nem voltam, mint e percben...*” (Lásd a monográfia 42. oldalán.)

Éppen az *Utazás Keleten* megírásának első napjaiban, heteiben írja le emlékezetes szavait: „... mivel a hazafias foglalkozás minden tere el volt előttem is bezárva: beállottam írónak, s Keleti Utazásom kidolgozására adtam magamat...” (Lásd a monográfia 137. oldalán.)

Ez az utókor hatalmas szerencséje. A vadászni, lovagolni, utazni szerető székely főnemes „beállt írónak”, s minden más elfoglaltsága mellett (archeológia, természetrajz, néprajz, história, fordítás, politika, fényképészet, mese- és mondagyűjtés stb.) élete végéig írt, szenvedélyesen, romantikus lelkesedéssel ontotta kiváló munkáit, köztük a legnagyobbat, *A Székelyföld leírását*. A mű teljes címe: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból (1868–1873)*.

De a keleti barangolásainak rajzánál időzni kell még, mert olyan ítéletek, passzusok, vélemények olvashatók abban, amelyeknek aktualitása napjainkban nőtt meg. Mintha csak a Nyugat alkonyát jósolta volna meg Orbán Balázs:

„*Kelet a születés, Nyugat a letűnés és a halál. Kelet a költészet, Nyugat a köznapiság. Kelet a nappal, Nyugat az éjjel.*” (Lásd a monográfia 124. oldalán.)

Balázs Ádám kivételes érdeme, hogy az életút eseményeit a képzett filológus pontosságával ismerteti, még az Orbán Balázs által közölt adatokat is ellenőrzi, a hibákat kijavítja. Például a legnagyobb székely szerint 12 évet töltött külföldön, a monográfia írója szerint bő 13 esztendő.

A magyar nemzet történetének szomorú, de fontos korszaka az úgynevezett Kossuth-emigráció. Köztudott, hogy az ország kormányzója, akárcsak korábban Thököly vagy Rákóczi, a török államhatalomtól kapott menedékjogot.

Konstantinápolyban az Orbán család háza lett az emigránsok egyik otthona, legendás barátság alakul ki Kossuth Lajos, gróf Teleki Sándor és Orbán Balázs között. Szerepe óriási, több, mint barátság, jelentős szerepe volt abban, hogy az osztrákok által, Kossuth ellen tervezett merénylet és mérgezési kísérlet meghiúsult. (Lásd a monográfia 69. oldalán.)

A Kossuth-emigráció törökországi korszakáról alapos, minden irányba kiterjedő kutatómunkát végez a monográfia írója (ő maga is diplomata volt évekig!), egyértelművé teszi, hogy a nagyhatalmak érdekei, illetve érdekellentétei határozták meg akkor is a népek sorsát.

A legnagyobb székely Anatóliában, Kütahyában találkozik először a kormányzóval, később, az ázsiai emigráció után is nyomon követi, leveleznek, sőt – jóval később, 1888-ban – Turinban is meglátogatja.

Törökországból Kossuth Amerikába megy, Orbán Balázs először Londonba, majd Jersey szigetére Viktor Hugóhoz. Később onnan is menekülniük kell az ugyancsak angol fennhatóság alatti Guernsey szigetére.

A nagy francia regényíró mondata a kor falára kívánkozik; minden iskolázott, művelt magyar ismeri: „*Adjatok nekem 200 francia Orbánt, és megbuktatom a császárságot!*”

Az sem érdektelen, hogy Victor Hugo fiaitól sajátítja el az akkor még teljesen új művészeti ág, a fényképészet csínját-bínját. Óriási hasznát veszi annak, miután hazatér, bebarangolja a Székelyföldet, s elkészíti főműve illusztrációit.

Londoni tartózkodása idején sorsfordító esemény következik be az életében. A British Museum könyvtárában két évig ugyanannál az asztalnál ül, amely mellett a híres történész-politikus Louis Blanc, *A francia forradalom története* című, monumentális, 13 kötetes mű szerzője. (Ez volt Petőfi Sándor „kirekesztőlegesen olvasmánya”, „reggeli és esteli imádsága”.)

Igen, a londoni epizód Orbán Balázs életének egyik döntő eseménye, vallomása tanúskodik arról, hogy Louis Blanc, a híres francia hatására döntötte el véglegesen, hogy író lesz: „Az ő bátorítására és buzdítására kezdettem meg írói pályámat.” (Lásd a monográfia 74. oldalán.)

Milyen emigráns volt Orbán Balázs?

A forgandó szerencse hozott számára jót is, rosszat is idegen földön, de a *Kolozsvári Közlönyben* mint törökországi tudósító írja le a súlyos szavakat: „Azt hiszem, hogy nincsen szerencsétlenebb lénye az Istennek, mint a külföldön élő vagy inkább tengődő magyar ember.” (1857. július 6.)

Ezért érthető ellágyulása, amikor végre, 1859 novemberében, élve Ferenc József amnesztiarendeleetével, hazatér. Az *Utazás Keleten* munkájának 332-ik oldalán olvashatjuk: „Fél óra múlva Predeált értük el... Néhány száz lépésre egy árok vonala tűnt fel. Határvonala volt ez honomnak, csak egy híd választott el tőle; még néhány lépés, és honom szent földjére borultam le, s megcsokolám azt áhítatos muzulmánként.” (Lásd a monográfia 108. oldalán.)

Megváltozott körülmények fogadják hazájában. Egy ideig Kolozsvárra, Dózsa Dániel, gyermekkori barátjánál lakik, újságíró lesz, bekapcsolódik éppen az ő érkezése napjaiban, 1859. november 23–26. között megalakuló Erdélyi Múzeum-Egyesület munkájába.

Tehát újságírás, és – különösen a kiegyezés után – a politika foglalja le ideje jó részét. Különböző kerületek képviselője lesz (Székelykeresztúron vérei megbuktatják!), természetesen függetlenségi programmal képviseli választóit, híveit.

De fogadalmához hű marad. Az írást tekinti életmissziójának, sőt műfordításra adja a fejét, a Törökországban, francia nyelven megjelenő

arab mesegyűjteményt ülteti át magyarra: „*Kelet tündérvilága vagy Szaif Züliázán Szultán.*” (Arab rege. Kolozsvár, 1864.)

Kuriózum a javából, csak a kutatók ismerik. Orbán Balázs próbára akarta tenni legendás nyelvtudását, megajándékozta a magyar olvasót az *Ezeregyéjszakát* megelőző munkával. Sőt Erdély közszájon forgó nevét – *Tündérország* – is előlegezi az íróutódoknak, például Móricz Zsigmondnak.

Főművén, *A Székelyföld leírásán* évekig dolgozik. Villanófényes, magnéziumporral működő, háromlábú állványzatra helyezett, fekete vászonnal letakart fotografáló készülékével járja a székely székek településeit, várromjait, hegyeit, völgyeit. Hátborzongató történetek keringnek róla, babonás emberek szerint az ördöggel cimborál – volt is valami emberfeletti, valami démonikus erő, ami nélkül nem készült volna el a nagy mű.

A nagyobb magyar hazát is megmozgatja egyik legjelentősebb felfedezése, az énlakai templom mennyezetének rovásírásos felirata: „*Egy az Isten. Georgius Musnai*”. A hír bejárja az országot, a *Koszorú* is elemzést, értékelést közöl arról 1864-ben.

A kötetek közlését csak a kiegyezés után, 1868-ban kezdhette meg, mert lángoló szülőföld- és szabadságszeretete vörös posztó volt a Habsburgok szemében.

Mit tehet a monográfia írója, amikor választott alanyának, hősének második vagy talán harmadik életét írja?

Balázs Ádám nem változtat módszerein. Pedánsan dolgozik, fejezetekre osztja az életút eseményeit, legtöbbször egy-egy idézet a fejezet-cím, oknyomozó buzgalommal kutat fel minden forrást, nem ismer akadályt, levéltárakban keresgél, kortársak vallomásait idézi, új adatokkal bővíti az Orbán-életműről készült szakirodalmat, így kerül sor a heves képviselőházi beszédekre, az ellenzéki lapokban megjelent Orbán-írások elemzésére, a szülőfaluja mellett Szejkefürdő kiépítésére, akadémiai székfoglalójára, szerelmi csalódására, a mérgezési kísérletre (Szejke birtokának Faragó Anna nevű házvezetőnője akarja eltenni láb alól, s ki is rabolja), a nagylelkű végrendelet méltatására stb.

Halálhírére megrendült az ország. Nekrológok sokasága jelenik meg, azokból a *Pesti Hírlap* méltatásának egy passzusát érdemes kiemelni: „...*úgy élt, mint egy remete, úgy halt meg, mint egy koldus, s úgy testált, mint egy fejedelem.*”

Végrendeletének híres mondata igazolja az újságíró méltató szavait:
„Családdal nem lévén megáldva, a magyar népet tekintem családomnak,
s azt is kívánom fő örökösömmé tenni.”

Fárosz fénye ez a testamentum, mutatja az irányt, amely felé minden
igaz magyarnak hajóznia kell.

Ismeretlen isten, 2021
(100 x 70 cm, tus, papír)

Borcsa János

MEGELEVENÍTETT CSALÁDTÖRTÉNET

A ki a művelődéstörténet felől kívánná értelmét keresni Gergely Emese *Szent Márton köpenye* című munkájának¹, az hivatkozhatna El Greco *Szent Márton és a koldus* című festményére. A képi megjelenítés szemünk elé idézi, amint kardjával vágja ketté köpenyét a fiatal lovas katona, s egyik felét egy koldus vállára borítja, így mutatva ki együttérzését, emberiességét egy kifosztott, tehát rászoruló embertársa iránt. Tény és való viszont, hogy a könyv első borítója egy faluképet ábrázol, s ha esetleg nem is Homoródszentmártonról készült a felvétel, akkor is egy dologban nem tévedünk: gyakran váltak a székelyföldi falvak is kifosztottá a letűnt századok során. Egybefogható különben e két irányból indult értelemkeresés: esetenként bizony rászorultak falvaink, jelesen a Homoród mentiek is Szent Márton köpenyére, s ha majd „belép” az olvasó a regény világába, olyan szereplőkkel lehet találkozása, akiknek ugyancsak indokolt lett volna részesülniük ama hírnevessé vált katona által gyakorolt emberiességből, akik ugye megidézett életük során rászorultak volna a köpeny nyújtotta melegre...

Egy család történetének bemutatására vállalkozó szépprózai munkára hívhatjuk fel tehát a figyelmet. Gergely Gyuláné Gál Magdolna temetési torának az elbeszélésével kezdődik a regénytörténet. Az elbeszélés jelene 2012, avagy '13 nyarára tehető, amikor is a két egymást követő nemzedék életének helyszínéül szolgáló falusi ház utolsó lakója is távozik az élők sorából, így a harmadik személyű elbeszélő által csak asszonyként

1 Gergely Emese: *Szent Márton köpenye*. Kolozsvár, 2022, Ábel Kiadó.

emlegetett, a Magdolna férjének az unokahúga lesz az, aki a temetést követő két hétben magára vállalja a ház alapos rendbetételét és felújítását.

E két hét leforgása alatt folytatott tennivalók, illetve a kietlenné vált ház körüli munkálkodás során egy teljes évszázad eseményei elevenednek meg az olvasó előtt – „ajtmatovosan” mondhatnók: egy évszázadnál hosszabb ez a két hét –, mindaz amit az emlékezet megőrzött, illetve amit a sok-sok hátrahagyott tárgynak az asszony általi számbavétele képes volt felidézni. Ennyi lenne hát az elbeszélte idő, térben pedig azokat a helyszíneket fogja át az elbeszélés, ahol megfordultak a szereplők, illetve ahová elsodorta őket a történelem viharverése. Jelenen a székelykeresztúri tanítóképző tizenhétéves diákját, Gál Jenőt, aki önként jelentkezett 1914 nyarán katonai szolgálatra (osztálytársaival együtt), úgymond a hazáért életét ajánlotta fel. Aztán „rövid” fél évtizeddel később leszerelve, azt a hazát, amelyért idegen földre (!) harcolni – s majdhogynem meghalni is, hiszen életveszélyesen megsebesült! – alkalmasnak tartották, már sehol sem lelte, de saját helyét mint néptanító megtalálta, s munkálkodott a kisebbségbe került magyarságért a Homoród mentén. Pályája folytatásaként a „kicsi magyar világban” még inkább magára talál, de a háborús katonai szolgálat – Erdély keleti határainak védelme a Gyimesekben 1944 augusztusában a szovjet invázióval szemben – újból próbára teszi, sőt élete forog kockán (adott pillanatban egyik beosztottja halálhírét hozza a frontról), később pedig, a kommunista korszakban a berendezkedő új politikai hatalom üldözéseinek lesz kitéve, családjával együtt: kuláklisára kerül úgymond birtokos felesége okán, Jenő fiát kizárják az orvosi egyetemről, őt magát pedig büntetésképpen hol egyik, hol másik falu iskolájába helyezgetik.

Gál Jenő a regény központi figurája. Idős korában fogalmazódik meg benne, hogy az ő élete is egy regényt tenne ki, csak meg kellene írnia valakinek. Ő csak kisebb-nagyobb epizódokat, emlékezetében elevenen élő eseményeket és személyeket tud felidézni. Apja Recsenyéden unitárius papként szolgált, aztán a felmenői között volt, aki Bem táborában harcolt, dédapja a székelykeresztúri gimnáziumot igazgatta ötven éven keresztül, anyai nagyanyját meg besztercei szász eredetűként emlegeti...

Gál Jenő mint központi regényalak szűkebb körébe tartozik ugye a család, felesége, a sepsiszentgyörgyön tanítónképzőt végzett falusi

jómódú gazdaember lánya, Dombi Eszter, valamint a két gyermek, Magdolna és Jenő. Már ez a kör is igazi étellel van dúsítva, amit a szereplők által megélt, próbára tevő valóság hitelesít. A szereplők újabb és tágabb köre aztán tovább gazdagítja a regény társadalmi merítését mind mélységben, mind szélességben: gazdálkodók-földművesek, mesterséget űzők, falun hivatást teljesítő értelmiségiek világa, illetve ezek családi és baráti összefonódásai tárulnak fel, s nemkülönben azoké, akik az első, illetve a második világháborút követően az anyaországot választották, vagy idegen országot a maguk számára (Eszter és Jenő első szerelmei, Zsombori József, Jenő diákkori barátja és bajtársa az első háborúban, aki aztán olasz fogsága után Nyugatra kerül, Magdolna választottja s a többi). Döntések és választások indítékaira vetül fény. Eszmények és valóság ütközései, elvárások, remények és kudarcok közepette lesz láthatóvá s elevenedik meg az ábrázolt szereplők élete. Az impériumváltás és az erdélyi magyarság nagy exodusa idején például Eszter szerelme, Baczó Áron úgy látta, hogy számára ott van a haza, ahol magyarul beszélnek, Gál Jenő szerint pedig a haza a rög a lábunk alatt, vagyis a szülőföld s a gyermekek, akiket felnevelünk. A következő nemzedék esetében Magdolnával ismétlődik meg, ami annak idején anyjával: ő is elveszíti szerelmét, Zoltán pap Attila nevű fiát, aki új hazául az anyaországot, majd Amerika földjét választotta, és a Pestről hazatért szomszéd falusi mesteremberrel, Gergely Gyulával köt házasságot, s így lesz szüleinek nehéz időkben támasza.

Két nemzedék élete során, mondhatni egy évszázad alatt felhalmozódott ingóságok, használati és dísz tárgyak, a lakóházhoz és a gazdálkodó létformához tartozó munkaeszközök, valamint korabeli hivatalos iratok, fényképek, magánlevelezések s emléktárgyak indítják el s táplálják az emlékezést a mindenre kiterjedő takarítás, lakásrendezés és -felújítás két hetet felölelő ideje alatt. Tárgyakkal telített ez a könyv is, akárcsak Mester Zsolt *Koppantó* című regénye (1979), s ezek a tárgyak is különböző tereket, újabb és újabb helyszíneket és próbára tevő időket idéznek fel az emlékező alanyban... Így aztán a múlt kézzelfogható jelenléte nemcsak a „kistörténelmet” idézi meg, hanem a „nagytörténelmet” is mintegy alulnézetből engedi látnunk.

Mindezt jól megkomponáltan, megtervezett rendben és fokozatos „adagolásban” teszi az író – például a feszültségeremtés jótékony szándékával! –, több idősíkot választva ki az elbeszélendő történelmi

múlt folyamából. Ezek gyakori váltakoztatásával aztán egyszerre kerülhet az olvasás jelenébe nemcsak a világháborúkat, történelmi változásokat, politikai rezsimeket átélt két nagy, immár letűnt nemzedék pályája, de a fiatalabb nemzedéké is, amely az 1989-es rendszerváltás után keresi helyét, vagy éppen veszíti el a talajt lába alól, jobban mondva a tetőt feje fölül, s ebből kifolyólag válik reményvesztetté, kifosztottá, következképp ugyancsak támaszra szorulhat, vagyis – stílusosan szólva – Szent Márton köpenyére...

Sűrű szövéssű „szöttes” készült tehát a feldolgozott családi históriából, mondhatni a huszadik századi modern regény sokféle eljárását, különböző beszédmódokat és hangnemeket, narrációt és reflexiót „elegyítő” vonásaira emlékeztetően. Nemegyszer a leírás belső monológba vált át. Más esetekben a leírások közé betét- vagy vendégszövegek ékelődnek be. Akár egyetlen passzusban is észlelhető ez az írói bravúr. Íme: „Vastagon áll a por a szekrény tetején, óvatosan tötöl a nedves ruhával, ne kelljen holnap padlót súrolni megint. Az aranyozott búzakalászokkal teli kosarat kiviszi a lépcső tetejére, majd holnap napvilág megtisztítom, ha lehet, ha nem lehet, a kályhába dobom. Igaz is, a kályha. Tüzet kell rakni, vizet melegíteni a kazánban, a fejem tetejéig poros vagyok, gondolja. A sütőbe alig lehet belépni a sok felhalmozott holmitól, de ott a tőke meg a fejsze a tőkébe állítva, egy deszkavégből gyűjtöst hasít. *Szerelem, szerelem, miért nem virágoztál minden fa tetején*, régi újságot talál, Hargita Népet, és egy kosárba vékonyabb hasábokat gyűjt.” (16.)

A dőlt betűs vendégszövegek lehetnek a takarítást végző asszony, a bölcsész végzettségű értelmiségi kedvenc verseiből (például Tompa Lászlótól, Kányádítól, Szilágyi Domokostól, Farkas Árpádtól) vagy népdalok szövegéből kiemelt részletek, amelyek például hangulatilag kapcsolódnak az elbeszélte eseményhez, esetleg az elsődlegeshez többletjelentést is hozzáadva, mint az idézetben, utalva Magdolna szerelmi csalódására, illetve házasságára, néha viszont jelentéktelen, sőt az értelmezést zavaró tényezőnek tűnnek.

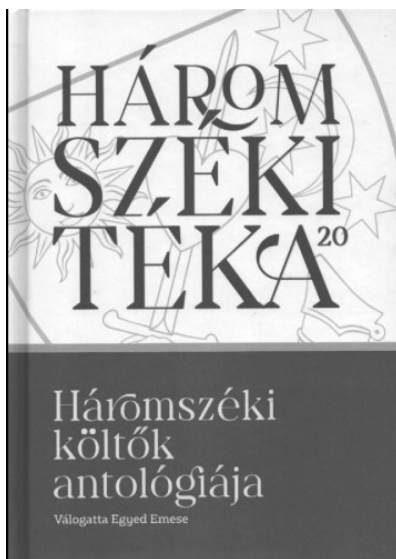
Író számára kiapadhatatlan forrás majd minden családtörténet. Az olvasó aztán az üzenet súlya és a megírás módja, no meg a szerzett élmény alapján mérlegelheti az adott műnek az életében játszott szerepét. Számunkra mindenesetre örömteli találkozást jelentett Gergyely Emese (Brassó, 1966) regényének olvasása...

Zsidó Ferenc

HÁROMSZÉKI LÍRA,
NEM CSAK HÁROMSZÉKIEKNEK

Izgalmas könyves vállalkozásba fogott a baróti székhelyű Tortoma Kiadó: 2023-ban elindította a 35 kötetesre tervezett Háromszéki Téka című könyvsorozatot. Nem előzmények nélküli az ötlet – elég, ha csak a százkötetes Székely Könyvtár sorozatra gondolunk –, ez azonban nem von le az értékéből, és mintegy jelzi, hogy a globalizált 21. században is igény van a lokális értékek felmutatására. Amint a kiadó igazgatója, a sorozat ötletgazdája és szerkesztője, Demeter László nyilatkozott, a Háromszéki Téka az elmúlt félezer esztendő Háromszékhez köthető tudományos és irodalmi műveiből nyújt reprezentatív válogatást, mely fogódzó lehet mind az itt élőknek, mind az innen elszármazottaknak, valamint a térség kulturális és tudományos értékei iránt érdeklődőknek. E sorozat huszadik, de sorrendben elsőként megjelent kötete a *Háromszéki költők antológiája*¹.

A kötetet Egyed Emese költő, egyetemi tanár állította össze és előszavazta, aki maga is több szállal kötődik Háromszékhez, aki jó ismerője mind a régi magyar irodalomnak, mind a kortársnak, így a könyv mérvadó keresztmetszetét adja a régióhoz köthető költészetnek: a kezdetektől napjainkig. Egyed Emese így világítja meg a válogatási szempontok mögött meghúzódó koncepciót: „Poeta non fit, sed nascitur – akár elfogadjuk a közmondás igazságát, akár nem, aki itt született,

1 Válogatta Egyed Emese. Háromszéki Téka 20. Barót, 2023, Tortoma Kiadó.

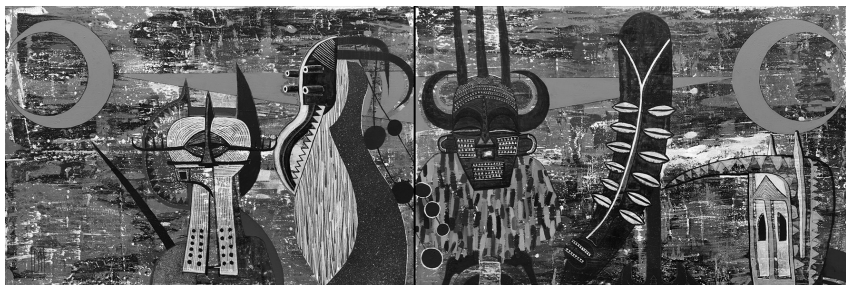
bizonyára bekerülhet egy 'háromszéki költők' műveit tartalmazó antológiába. De az is, aki élete hosszabb-rövidebb idejét itt töltötte; és máris felvetődik a területhez kapcsolódás részlegessége, érzelmi eleme, az egyén és a hely, de még inkább az egyén és emberi környezet viszonya. A művek és a szerzők sora bizonyára bővíthető, és a kötetben helyet kapó versek egymás környezetében most új életre kelhetnek, jelezhetnek tematikus irányokat, de változatosságukban a háromszékiség nem kizárólagos összetevő. Benedek Elek Budapestről települt haza Kisbácónba, a Siménfalván született Farkas Árpád Sepsiszentgyörgy emblémája is lehetne, de hogyné volna háromszéki is Szabó Dávid, aki élete minden állomáshelyén neve mellé rendelte azt, hogy Baróti/a baróti? Vagy a Dabasra települt Kapui Ágota? Aranka György, akit környezete zágoni ifjabbként tartott számon? Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Barót, Nagyajta, Kisbác, Kovászna... Hogy kik vagyunk és hányféle csoporthoz, helyhez kötődünk érzelmileg-intellektuálisan, személyiségünk lényeges összetevője. Jó, ha ez kifejezésre is jut."

Láthatjuk tehát, hogy a lustra egyszerre mennyiségi és minőségi: az is szándék volt, hogy minél több, Háromszékhez köthető költőt megmutatni, de a szerkesztő jó ízlése és mértéktartása mégis garancia arra, hogy releváns szövegek jelenjenek meg a kötetben, bár nyilván vannak köztük jelentősebbek és kevésbé jelentősek. Feltűnő még a kortárs „mennyiségi forradalom”: több jelenkori szerző szerepel a könyvben, mint a korábbi korokból (a 16. századtól indítva) összesen. A mennyiségbeli ugrás egyszerre jelentheti a költészet elterjedtebbé válását a 20. század második felétől, illetve azt is, hogy az időrosta még ezután történik meg.

Ilyefalvi Istvánnal indul a sor, aki Georg Buchanan latin nyelvű drámájának egy részét magyarította az 1590-es évek végén, majd Gidófalvi Szabó Balázs lelkész-költővel folytatódik az 1600-as évek első feléből, és jönnek a nagy háromszéki hírességek: Apor Péter, Mikes Kelemen, Bod Péter, Baróti Szabó Dávid, Kriza János, Benedek Elek. És el is érkeztünk a 20. századhoz, olyan emblemikus költőkkel, mint Farkas Árpád, Magyar Lajos, Csiki László, Bogdán László, és már a kortársaknál vagyunk: Markó Béla, Fekete Vince, Sántha Attila, Dimény-Haszmann Árpád, de egészen fiatalok is vannak: Kali Ágnes, Sárkány Tímea, vagy a még csak a szárnypróbálgató Lázár Kinga.

Nem szándékom minden szerzőt listázni, sem elmélyülni munkáik méltatásában, az mindenképp megállapítható, hogy a háromszékiesség nem feltétlenül jelent sajátos háromszéki ízt, lokális stílust vagy életszemléletet. Olykor a táj, a környezet mégis felbukkan, mint ember- és jellemformáló tényező, de inkább csak jelzésszerűen. És nem csak ennek mentén lép(het)nek dialógusba az egyes szövegek, építhetik egymás kontextusát. Ahogy Egyed Emese az előszóban fogalmaz: „E kötetben laza időrendben követik egymást a versek, de reményeink szerint lehetővé teszik a keresztül-kasul olvasást, az új és a régi szövegek összeszövődését is.”

Érdekessége a kiadványnak, hogy műfordításokat is tartalmaz (a már említett Ilyefalvi István mellett Fekete Vince és Szonda Szabolcs tollából), ami kitágítja a költőség fogalmát. A könyv végén rövid életrajzokat is találunk, megjelent kötetekkel, díjakkal. Így összerostálva jelentős a háromszéki költők felhozatala; izgalmas volna kideríteni, az ő összetartozás-tudatukat erősíti-e ez a kiadvány (bár ne feledjük el, hogy irodalomról lévén szó, elsődlegesen esztétikai funkcióról kell beszélnünk). Azt mindenesetre kijelenthetem, hogy nem csupán háromszékieknek ajánlom olvasásra ezt a könyvet, nekik viszont nagyon is! A borító igényes: keménynyomott, dombornyomott (de létezik egy limitált szériájú bőrkötéses, bibliofil változat is). A sorozat újabb kötetei is napvilágot láttak már. A Háromszéki Téka mindenképp alkalmas arra, hogy fókuszba hozza a régióhoz köthető írásos értékeket.

Sámánok 5., diptichon, 2019
(50 x 70 cm és 50 x 70 cm, akril, vászon)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán – Marosvásárhely

Abrán Tünde – Székelyudvarhely

Albert Ernő – Sepsiszentgyörgy

Albert Géza – Székelyudvarhely

Andrási Ilona – Alsósófalva

András Pál – Bukarest

Antal Attila – Csíkszereda

Antal István – Székelyudvarhely

Antal Margit – Csíkszereda

Br. Apor Csaba – Marosvásárhely

Árvay Katalin – Sepsiszentgyörgy

Asztalos István – Székelyudvarhely

Bács Károly – Csíkszereda

Bajna György – Gyergyószentmiklós

Bakk-Dávid Enikő – Kézdivásárhely

Bakk Pál – Szentkatolna

Bakó Botond – Nagyenyed

Balázs-Bécsi Emília – Gyergyóremete

Balázs Dénes – Csíkrákos

Dr. Balázs Lajos – Csíkszereda

Balázs Zsuzsanna-Erzsébet – Csíkszereda

Balázsi-Pál Etel – Csíkszereda

Bálint Csaba – Csíkszereda

Bálinth Erzsébet – Csíkszereda

Bán Kata – Székelyudvarhely

Bán Árpád – Alsóboldogfalva

Barabás Imre – Gyergyóremete

Baracsi Levente – Arad

Bardócz Ferenc – Gyergyóditró

Baricz Lajos – Maroszentgyörgy

Bartha Árpád – Kászonújfalva

Bartha György – Csíkszereda

Bartha Imre – Székelyudvarhely

Bartók Melinda – Kézdivásárhely

Bartos Jenő – Jászvásár

Bege Károly – Gyergyócsomafalva

Benkő Levente – Magyarvita

Berszán Lajos – Gyimesfelsőlók

Bíró Ambrus Lenke – Székelyudvarhely

Bíró Gábor – Csíkmadaras

Dr. Bíró Gábor – Kézdivásárhely

Bíró Géza – Gyergyószentmiklós

Bíró László – Kalotaszentkirály

Bíró Levente-Tibor – Kézdivásárhely

Bíró Réka – Barót

Bíró Sándor – Gyergyószentmiklós

Blénassy Jolán – Székelyudvarhely

Bocskay Vince – Szováta

Bodó István – Csíkszereda

Bodor Antal – Csíkszereda

Bodor Attila – Sepsiszentgyörgy

Bodor Júlia – Gyergyóditró

Bogdán Zsolt – Kolozsvár

Bogos Zsolt – Csíkszereda

Borbáth Erzsébet – Csíkszereda

Borbély László – Csíkszereda

Borbély Tamás – Marosvásárhely

Borbély Zsolt Attila – Arad

Borboly Csaba – Csíkszereda

Dr. Borboly István – Gyergyócsomafalva

Dr. Borcsa János – Kézdivásárhely

Bölöni Domokos – Marosvásárhely

Bölöni Ildikó – Bikafalva

B. Tomos Hajnal – Négyfalva

Burus János Botond – Csíkszereda

Czikó László – Búzásbesenyő

Császár Vilmos – Csíkrákos

Csávossy György – Nagyvárad

- Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
 Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárad-köszvényes
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Péter Pál – Sepsiszentgyörgy
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Balázs – Csíkszereda
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Doboly Beatrice – Vajdahunyad
 Dobos Sándor – Nagyvárád
 Dimény János – Nagybacón
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Csíkmindszent
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes-Józsa Márton – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászonaltíz
 Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Fekete István – Csíkszereda
 Ferencz Edit – Gyergyóremete
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Ferencz-Nagy Zoltán – Brassó
 Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Dénes – Székelyudvarhely
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp László – Csernáton
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gagy József – Csíkszentlélek
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Galvácsy László – Zilah
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda

- Dr. Germán Salló Márta - Marosvásárhely
 Gulácsi Gizella - Marosvásárhely
 Györfi Jenő - Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor - Csíkcsicsó
 Haáz Sándor - Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza - Farkaslaka
 Halász Péter - Gyimesközéplek
 Hantz András - Kolozsvár
 Hegyi Sándor - Székelyudvarhely
 Hertz Mikola - Csíkszereda
 Dr. Holló Attila - Csíkszereda
 Hubert Sándor - Bukarest
 Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
 Imecs Márton - Kolozsvár
 Incze Szabó László - Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin - Torda
 Izsák Balázs Árpád - Marosvásárhely
 Jancsó Miklós - Kolozsvár
 János Julianna - Csíkszereda
 Jánosi Csaba - Csíkszereda
 Joikits Attila - Szilágyosromlyó
 József Álmos - Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde - Csíkszereda
 Kacsó Elemér - Temesvár
 Kacsó József - Hármashalu
 Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István - Marosvásárhely
 Kánya József - Csíkszereda
 Katona Gizella - Kolozsvár
 Kedves Béla - Gyimesközéplek
 Kelemen Hunor - Csíkszereda
 Kémenes Bernadette - Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes - Nagyvárad
 Keresztes Éva - Brassó
 Dr. Kikeli Pál István - Marosvásárhely
 Király Gyöngyi - Marosvásárhely
 Király Zoltán - Kolozsvár
 Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
 Kocsis László - Marosvásárhely
 Kolbert Tünde - Borszék
 Kolumbán-Antal József - Zetelaka
 Kolumbán Gábor - Énlaka
 Kolumbán László - Székelyudvarhely
 Koncsag László - Szentegyháza
 Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor - Kolozsvár
 Kopacz Péter - Sepsiszentgyörgy
 Kovács Barna - Marosvásárhely
 Kovács Béla - Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
 Kovács Eszter - Gyergyószárhegy
 Kovács Katalin - Csíkszereda
 Kovács Mária - Székelyudvarhely
 Kovács Piroška - Méréfalva
 Kovács Zsuzsanna - Bukarest
 Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes - Zetelaka
 Köllő Éva - Borszék
 Kristó Tibor - Csíkszereda
 Kürti Miklós - Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér - Gyergyóremete
 Laczkó Szentmiklósi Endre - Gyergyóremete
 László Attila - Jászvásár
 László Bakk Anikó - Kolozsvár
 László Csaba - Csíkszereda
 Lászlófy Pál István - Csíkszereda
 Dr. László Ilona - Marosvásárhely
 Lázár Lilla - Csíkszereda
 Lázár Pál - Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc - Arad
 Léstyán Dénes - Csíkszereda
 Léstyán Sándor - Kézdivásárhely
 Loghin Gizella - Brassó

- Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Luka Klára – Sepsikőröspatak
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba –
 Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
 Marton Erzsébet – Marosvásárhely
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Maștaleriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Mester Zoltán – Szováta
 Mihály János – Lövete
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Miklós István Csongor – Csíkszereda
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Orbán Gábor – Gyergyószentmiklós
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Pál Tibor – Kézdiszentlélek
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
 Patakfalvi Dénes – Székelykeresztúr
 Péntek János – Kolozsvár
 Péntes Jenő – Bereck
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (8 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rác Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sárosi Teréz – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvista
 Sata Klára – Csíkszereda
 Seprődi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárad
 Suba Ilona – Marosvásárhely
 Szabó-Biró Brigitta – Csíkjénőfalva
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcsicsó

- Szabó Magdolna – Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárád
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szentés D. Gáspár – Madéfalva
 Szentés Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szöcs István – Szentegyháza
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tánzos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Maroszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiablis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tóth Mária – Arad
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövete
 Török István – Koronka
 Török Mária – Csíkszereda
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tuross Judit – Marosvásárhely
 Ütő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Lőrinc – Gyergyószentmiklós
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vén Ferenc – Kézdiablis
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Víg Zsolt – Kolozsvár
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zsigmond Győző – Sepsiszentgyörgy
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

- Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda

- Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egyesület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy (5 db. egyéves előfizetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csíkmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplok
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdi-polyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyáradmagyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak

- Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterszébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyószentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnásfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Tűr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége Erdővidéki Szervezete – Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft. – Csíkszentlélek
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati Iroda – Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Zetelaka Község – Zetelaka
- Magyarország**
- MAGÁNSZEMÉLYEK*
- Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár

- Dr. Antal Balázs - Budapest
Bakos József - Budapest
Dr. Balássy Péter - Szombathely
Bálint Gábor - Dabas
Dr. Baricz Zsolt - Szeged
Barta László - Budapest
Dr. Bartók Gergely - Budapest
Báthori Csaba - Budapest
Beke Mihály András - Budapest
Bereczky Gábor - Budapest
Bertha Zoltán - Debrecen
Bíró Miklós - Budapest
Birtalan Ferenc - Budapest
Dr. Botz Lajos - Pécs
Bodor Ádám - Budapest
Borbás János - Veszprém
Boga Tamás László - Szeged
Burján Pál - Pécs
Czakó Gábor - Budapest
Császár Zoltán - Budapest
Csender Levente - Üröm
Csontó Lajos - Pilisborosjenő
Dávid Ferenc - Szentés
Dávid Gyula - Szigetszentmiklós
Dr. Demeter Béla - Szikszó
Demse Márton - Budapest
Dr. Dobos László - Budapest
Dr. Erdei Antal - Gyöngyössolymos
Farkas Zoltán - Veszprém
Fazakas Lehel - Gödöllő
Fazekas Edit - Cegléd
Dr. Fazekas Márta - Budapest
Dr. Fázsy Szabolcs - Budapest
Fejér Istvánné - Szentés
Fekete Béláné - Budapest
Fekete Miklós - Szeged
Ferenz Ernő - Páty
Dr. Ferenczi Tibor - Budapest
Dr. Ferencz Csaba - Budapest
Ferencz I. Szabolcs - Budapest
Fritsch László - Budapest
Dr. Füleky György - Budapest
Fűrjesi Csaba - Budapest
Füzi Michael Stephan - Budapest
Gál Ildikó - Budapest
Dr. Gál József - Budapest
Gálffy Attila - Budapest
Gátay István - Devecser
Dr. Gottwald Péter - Győr
Guba Pál - Miskolc
Dr. Gönczi Béla - Nagykőrös
György Tünde - Budapest
Gyurka Eta - Budapest
Hankó Zoltán - Kistarcsa
Harmath Ilona - Baja
Dr. Hartványi Tamás - Győr
Dr. Hegedüs Imre János - Budapest
Herman Levente - Budapest
Horváth Zoltán és Imecs Emese -
Budapest
Ilia Mihály - Szeged
Iancu Laura - Velence
Jámbor Zoltánné - Makó
Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
Ifj. Jancsó Gyula - Budapest
Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
Dr. Jánosy Ildikó Kinga - Szeged
Jánosiné Dandui Gyöngyi - Budapest
Juhász Béla - Abasár
Kántor József - Baja
Karap Ágnes - Budapest
Dr. Kata Mihály - Szeged
Keppel Gyula - Budapest
Kézdi Anna - Battonya
Király István - Mezőkovácsháza
Dr. Kiss András - Pócsmegyer
Kiss Anna - Budapest
Kiss Bálint - Budapest
Kiss Éva - Budapest
Dr. Kiss Ferenc - Cserszegtomaj
Kis Krisztián Bálint - Szolnok
Kisslaki László - Kéthely

- Kollár Albin – Dunakeszi
Kósa Lajos – Debrecen
Kosza Csaba – Sukoró
Kovács Árpád – Ugod
Dr. Kovács Klára – Császáz
Kökényessy Szilárd – Budapest
Kőfalvi Magdolna – Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
Kulcsár Júlia – Budapest
Dr. Kussinszky Péter – Budapest
Kuti József – Tura
Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
László János – Debrecen
Lezsák Sándor – Budapest
Lezsák Tibor – Budapest
Dr. Lukács Csaba – Fonyód
Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
Maczkó Gergő – Pogány
Makai Judit – Budapest
Máriás József – Nyíregyháza
Márkus Béla – Debrecen
Marosi Gábor – Budapest
Márton Károly – Hőgyész
Márton Lajos – Budapest
Dr. Medgyessy István – Debrecen
Mészáros János – Gödöllő
Miakich Gábor – Budapest
Mihály-Kádár Katalin – Ágfalva
Miklós András – Miskolc
Dr. Molnár Jenő – Budapest
Molnár Levente – Szigetmonostor
Molnár Sándor – Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér – Budapest
Dr. Nagy-Major Gábor – Pápa
Dr. Nám Lóránt – Szombathely
Németh István – Százhalombatta
Németh Zsolt – Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
Dr. Oszoly Tamás – Budapest
Pados József – Sárszentmihály
Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea – Eger
Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
Papp Péter – Budapest
Pataki Gábor Zsolt – Budapest
Paulovics Tamás – Szentés (4 darab egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos – Bakonyszücs
Péter László – Szeged
Pintér Henriett – Budapest
Dr. Pocsay Gábor – Gyula
Polóny Levente – Budapest
Pomogáts Béla – Budapest
Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
Prohászka Géza – Balatonfüred
Ragályiné Jeager Veronika – Budapest
Dr. Sándor Pál – Simontornya
Silay Ferenc – Szeged
Simai László – Veszprém
Dr. Szabó Béla – Göd
Szakolczay Lajos – Budapest
Szárász Miklós György – Budapest
Szarka Gábor – Pomáz
Szarvas László – Tura
Szathmári István – Zsadány
Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
Székely László – Budapest
Szeles András – Encs
Szepessy Béla – Nyíregyháza
Szigeti Lajos – Budapest
Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
Dr. Tekes Kornélia – Budapest
Tiffán Zsolt – Villány
Tóth Erzsébet – Budapest
Tóth Wessely László – Budapest
Tornai József – Érd

Tők János - Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér - Veszprém
 Ungváry Rudolf - Budapest
 Dr. Varga István - Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál - Budapest
 Vargha György - Tápióbicske
 Dr. Várszegi László - Pécs
 Dr. Vass Ágnes - Budapest
 Vass Szabolcs - Parád
 Dr. Veress Gábor - Balatonfüred
 Vincze Gábor - Deszk
 Vitályos Ágnes - Budapest
 Vörös István - Budapest
 Zalán Tibor - Budapest
 Zsolnai József - Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyói Faluház és Könyvtár
 - Algyó
 Baka István Alapítvány - Szeged
 Bouchal Kft. - Budapest
 Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkár-
 sága - Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület - Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 - Budapest
 Könyvtárellátó Kht. - Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László - Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT - Budapest
 Magyar Patrióták Közössége - Buda-
 pest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont - Budapest
 MTA Titkárság - Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 - Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület - Algyó

Országgyűlés Hivatala - Budapest -
 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság - Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület - Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 - Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület - Pécs
 Péterház Panzió - Szentés
 Robinson Tours Kft. - Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára - Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ - Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Dr. Basa Emőke - Clifton
 Borbély Melinda - Laguna Beach
 Farkas Szabolcs - Milwaukee
 Fodor Albert - New York
 György Ildikó - Highland
 Kirják Attila - New York
 Kiss István - Hawley
 Kovács Árpád - Maryland
 Kovács László - Loveland
 Ozsváth Ildikó - New York

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf
 Csipkó László - Bécs
 Csutak Magda - Bécs
 Dr. Forbáth Klára - Bécs
 Galvácsy Imola - Bécs
 Gellérd Andor - Bécs

Franciaország

Buna István - Antony
 Dönes-Pichot Hanga - Chécly

Langrand-Escure Tünde – St. Pêray
Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Horvátország

Péter Irén – Várदारóc

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
Dr. Dobó Tibor – Demmin
Gaál Julianna – Aalen
Haáz Katalin – Braunschweig
Juliana Johrend – Buchen
Kisslaki László – Steinbach
Schultz Orsolya – Rostock
Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf
Szakács-Konnerth Mihály –
Friedrichshafen
Száva Péter – Krefeld
Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svájc

Gödri Zsolt – Benglen

Svédország

Antal Imre – Ljungby
Csata Attila – Västra Frölunda
Szentkirályi Csaga – Vällingby

Szerbia

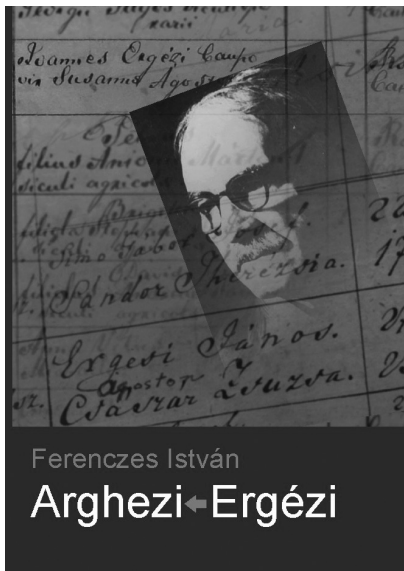
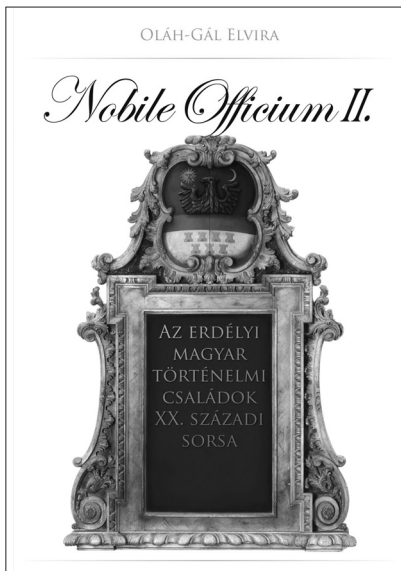
Apró József – Topolya
Benda Török Livia – Moholgunaras

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
és Kollégium – Zenta
Csáki Edina – Topolya
Fekete J. József – Zombor
Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola – Magyarakanizsa
Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Nyelvi Gimnázium – Szabadka
Lengyel Emese – Topolya
Nagybecskereki Gimnázium –
Nagybecskerek
Nagy Majláth Ágota – Topolya
Nyirádi Hajnalka – Topolya
Pressburger Kucor Blanka – Topolya
Rancz Károly – Pancsova
Surányi Roland – Óbecse (4 darab
egyéves előfizetés)
Tari István – Óbecse
Vajda Annamária – Topolya
Vastag Gázsó Hargita – Topolya
Zolcer Andrea – Topolya
Zsiga Dávidházi Judit – Topolya

Szlovákia

Fehér István – Komárom
Kiss Mónika – Őrös
Pallér Péter – Komárom
Selye János Gimnázium – Komárom

Legújabb kötetekünk:

SZÉKELY KÖNYVTÁR

111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kőváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. <i>Székely népi imádságok</i>	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szócs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor: <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők: <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyar Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók: <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. Bethlen Gábor: <i>leveleiből</i>	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csűrre</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.